

PYÖVELIN PÖLKYLÄ PELASTUKSEEN

Pohjoispohjalaisten suisidaalimurhien oikeuskäsittely ja
syytettyjen mielentilan tutkiminen 1750–1770-luvuilla

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian pro gradu -tutkielma

25.10.2019

Lauri Moilanen

Sisällysluettelo

JOHDANTO	3
Tutkimustehtävä, rajaus ja käsitteet	5
Aineisto ja metodit	7
Tutkimustilanne.....	12
Suisidaalimurha historiallisessa kontekstissa.....	16
1 POHJOISPOHJALAISEN SUISIDAALIMURHAN OIKEUSKÄSITTELY	21
1.1 Suisidaalimurhan oikeushistoriallinen tausta	22
1.2 Rikoksen rekonstruktio alioikeudessa.....	27
1.3 Suisidaalimurha poikkeuksellisen henkirikoksena.....	52
2 SUISIDAALIMURHAAJAN MIELENTILAN TUTKIMUS ALIOIKEUDESSA	59
2.1 Mielentilan tutkinta prosessina	63
2.2 Ledsnad at lefwa – elämään väsyminen epätoivoisen teon takana	77
LOPPULAUSE	87
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	91

Johdanto

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee neljää 1750–1770-luvuilla Pohjois-Pohjanmaalla tehtyä suisidaalimurhaa ja niiden oikeuskäsittelyä. Oikeuskäsittely keskittyy alioikeuden suorittamaan tutkintaan, mutta myös hovioikeuden osuus tuomion vahvistamisessa huomioidaan. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan, miten syyntakeellisuus määriteltiin 1700-luvun oikeudessa. Samalla tutkielma valottaa suisidaalimurhan logiikkaa ja selittää, miksi jotkut itsetuhoiset henkilöt päätyivät murhaamaan kuollakseen.

Suisidaalimurha oli 1600- ja 1700-luvuilla yleistynyt rikostyyppi, jossa tekijä murhasi viattoman sivullisen tavoitteenaan tulla tuomituksi kuolemaan. Usein syytetty kertoi oikeudessa harkinneensa itsemurhaa mutta lopulta näki paremmaksi ratkaisuksi päättää päivänsä pyövelin pölkyllä. Suisidaalimurhan tekijän perimmäinen tarkoitus oli päättää oma elämä, mutta syystä tai toisesta tekijä näki itsemurhan mahdottomana vaihtoehtona. Usein tämä liittyi pelkoon, että itsemurhan tekijä joutuu suoraan kadotukseen. Suisidaalimurhan juuret löytyvät itsemurhan tabusta sekä kuolemanrangaistuksen luonteesta henkirikoksen oikeudellisena ja synnin hengellisenä sovituksena.¹

Suisidaalimurhan tekijät uskoivat vakaasti, että on mahdollista päästä taivaaseen murhasynnistä huolimatta. Tämä nykyihmisen silmissä jokseenkin omituinen logiikka perustui aikansa kansan-, kirkon- ja oikeusoppeihin kuolemantuomion luonteesta kaikki synnit sovittavana rangaistusmuotona. Rikostyyppi yleistyi Pohjois- ja Keski-Euroopassa 1600-luvulta lähtien, ja siitä kasvoi 1700-luvun mittaa merkittävä oikeudellinen ongelma ainakin muutamilla Pohjois-Saksan alueilla, Tanskan Kööpenhaminassa ja Ruotsin Tukholmassa. Oikeuslaitos oli ymmällään, sillä suisidaalimurhia tehtiin 1700-luvulla ajoittain epidemian lailla. Tapauksia pyrittiin suitsimaan lainsäätäjän toimesta esimerkiksi määräämällä erityisiä lisärangaistuksia suisidaalimurhan tehneille. Tapaukset herättivät aikalaisissa ihmetystä ja kauhua, sillä muista henkirikostyypeistä poiketen suisidaalimurhan tekijä oli useimmiten nuori nainen ja uhri viaton lapsi.²

Rikollisuuden historian tutkimisella on tärkeä osa yhteiskuntien ja modernisaation kehityksen sekä ihmisyyden ymmärtämisessä.³ Rikostyyppit saattavat muuttua ajassa ja paikassa, mutta rikosten takana olevat motiivit ja vaikuttimet pysyvät pitkälti

¹ Jansson 1998; Krogh 2011; Stuart 2008 ja 2016.

² Jansson 1998; Krogh 2011; Stuart 2008 ja 2016.

³ Krogh 2011, 1.

muuttumattomina. Henkirikosten tekijöiden henkilökohtaisia vaikuttimia ovat kautta aikain olleet esimerkiksi status, kunnia ja häpeä.⁴ Yksittäisten väkivallantekojen tutkiminen vailla laajempaa kontekstia ei yleensä ole historian tutkimuksen kannalta kovinkaan hedelmällistä. Suisidaalimurha ei kuitenkaan ollut yksittäinen ja satunnainen rikos, vaan se oli ilmiö, jolla oli yhteiskunnalliset juuret ja kehykset.⁵ Menneisyyden rikollisuuden ilmiöitä tutkimalla saadaan perspektiiviä sellaisiin poikkeaviin, tietyssä ajassa ja paikassa esiintyviin ilmiöihin, jotka vaikuttavat päällisin puolin käsittämättömiltä. Suisidaalimurha on esimerkki tällaisesta ilmiöstä. Nykypäivänä vastaavaksi voisi määritellä esimerkiksi koulusurmat ja joukkoampumiset tai itsemurhaterrorismin.

Tutkielman toinen osio, joka koskee suisidaalimurhaajan mielentilan määrittelyä, puolestaan johdattaa kysymään, miksi jotkut ihmiset kokivat elämänsä niin raskaaksi, että päätyivät tällaiseen epätoivoiseen ja brutaaliin tekoon. Ihmisen käyttäytymiseen liittyviä kysymyksiä on yleensä mahdoton tutkia laboratorio-oloissa, sillä todellisuus on ainakin toistaiseksi liian monimutkainen simuloitavaksi. Historiatiede tarjoaa kuitenkin keinoja tutkia ihmisen käyttäytymistä luonnonmukaisessa ympäristössään, olkoonkin, että historiallinen todellisuus on piilotettu lähteiden taakse.⁶

Sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä suisidaalimurha kumpusi pohjimmiltaan sosiaalisen aseman ahtaudesta, yksinäisyydestä, ihmissuhdeongelmista ja näiden aiheuttamasta ahdistuksesta tai epätoivosta.⁷ Samat tekijät vaikuttivat myös itsemurhien taustalla.⁸ Itsemurhan historian tutkimuksella tähdätään siihen, että mitä paremmin itsemurhaan päätyvien logiikkaa ymmärretään suhteessa yhteiskunnan rakenteellisiin ja kulttuurillisiin tekijöihin sitä tehokkaammin itsemurhia voidaan ehkäistä.⁹ On tärkeää pyrkiä ymmärtämään suisidaalimurhan kaltaista ilmiötä, jotta ymmärrettäisiin, millaisista yhteiskunnallisista ja sosiaalisista syistä rikostyyppi kumpusi. Suisidaalimurhia tehtiin myös huomionkiipeydestä tai toisia tekijöitä imitoiden,¹⁰ mikä on myös erityisesti

⁴ Laine 2007, 53.

⁵ Ks. Esim. Jansson 1998, 144–149; Krogh 2011, 97–130.

⁶ Ajatus historiasta ihmisen käyttäytymisen laboratoriona jäi mieleeni professori Kari Aleniuksen luennolla *Historiantutkimus nyt* -luentosarjan aikana keväällä 2019. Kysyessäni professori Aleniukselta ajatuksen lähdeä, professori arveli hänen päätyneen päätelmään itse. Henkilökohtainen sähköpostikirjeenvaihto 11.10.2019.

⁷ Jansson 1998, 65–67; Krogh 2011, 79–81.

⁸ Durkheim 1985; Jansson 1998, 31–35; Nygård 1994.

⁹ Miettinen 2016, 159–160, 169.

¹⁰ Jansson 1998, 54; Krogh 2011, 80.

koulusurmissa esiintyvä ilmiö.¹¹ Suisidaalimurhassa on pohjimmiltaan kyse siitä, että henkilö näki kuolemassa jotain tavoittelemisen arvoista. Jotain, mikä voitti maallisen elämän – tämä lienee myös yksi pohjimmaisista ajatuksista esimerkiksi uskonnollisessa itsemurhaterrorismissa.

Tutkimustehtävä, raja- ja käsitteet

Tutkielma keskittyy neljän pohjoispohjalaisen suisidaalimurhan oikeuskäsittelyyn eli alioikeuden suorittamaan rikostutkintaan, tuomion langettamiseen ja hovioikeuden tuomion vahvistamiseen. Henkirikokset tapahtuivat vuosina 1756 Paavolan Lapinkylässä, 1765 Oulun kaupungissa, 1767 Hailuodossa ja 1777 Kalajoen Raution kylässä. Tässä tutkielmassa hyödynnetään lähdeaineistona näiden rikosten alioikeudenkäyntien konseptituomiokirjoja sekä hovioikeuden alistettujen asioiden päätöstaltioita.

Tutkielman pääkysymykset ovat:

- 1) Millainen rikos pohjoispohjalainen suisidaalimurha oli oikeuslaitokselle; erityisesti millainen oli alioikeuden oikeuskäsittely eli tutkinta, tuomio ja sen perustelut? Millaisia erityisiä piirteitä oli suisidaalimurhan oikeuskäsittelyssä?
- 2) Miten oikeuskäsittelyssä määriteltiin tekijän syyntakeellisuus? Millaisin menetelmin syytetyn mielentilaa tutkittiin pohjoispohjalaisessa alioikeudessa ja mihin ratkaisu perustui? Millainen henkinen tila elämään väsyminen oli tuomiokirjojen perusteella?

Näiden lisäksi tutkielman tavoitteena on tehdä suisidaalimurhaa tunnetuksi historiallisena ja kriminologisena ilmiönä sekä luoda pohjaa jatkotutkimukselle.

Tausta-aineistossani on teonpiirteiltään suisidaalimurhaan viittaavia tapauksia enemmänkin eri puolilta Suomea. Tätä tutkielmaa varten aineisto on rajattu paikallisesti Pohjois-Pohjanmaalle siksi, että tapausten keskinäinen vertailu helpottuu alueellisten erojen pysyessä maltillisina. Ajallisesti tutkielma rajautuu 1750–1770-luvuille, mikä on perusteltavissa ruotsalaisen lainsäädännön reaktioilla. Vuonna 1754 kuninkaallisessa kirjeessä määrättiin ankarampi rangaistus heille, jotka elämään väsymisestä tekivät

¹¹ Ks. esim. Fast 2008, 18.

murhan. Vuonna 1787 puolestaan kuninkaallinen kirje määräsi, ettei kuolemantuomiota saanut enää langettaa vastaavista teoista.¹²

Tausta-aineistoni on peräisin tietokirjailija Mikko Moilaselta. Hän on tutkinut suomalaista pyövelilaitosta ja tutkimustensa ohella kirjannut ylös suisidaalimurhiksi epäiltäviä tapauksia.¹³ Moilanen on löytänyt kuolemanrangaistuksiin päätyneitä rikostapauksia esimerkiksi pyöveleiden palkkakuittien perusteella – tämä on oivaltava menetelmä, sillä tuomiokirja-aineiston ja hovioikeuden päätöstalttioiden kahlaaminen rikosjuttu kerrallaan olisi muuten erittäin työlästä. On mahdollista, että Pohjois-Pohjanmaalla tehtiin tutkimusaikana 1750–1770-luvuilla enemmänkin suisidaalimurhia kuin nämä neljä tapausta, mutta nämä neljä tapausta ovat riittävän erilaisia ja edustavia tapausesimerkkejä suhteessa muuhun henkirikollisuuteen.¹⁴ On tietysti mahdollista, että oli myös tapauksia, jotka eivät päättäneet kuolemantuomioon, eikä niitä siten löydy pyövelin palkkakuiteista tai edes välttämättä hovioikeuden päätöstalttioista. Toisaalta tutkimuskysymykseni on asetettu niin, ettei haittaisi, vaikka joitakin tapauksia olisikin jäänyt tutkimusajalta ja -alueelta käsittelemättä, sillä en pyri pääasiallisesti määrittelemään rikostyyppin yleisyyttä Pohjois-Pohjanmaalla tai Suomessa – se jää jatkotutkimuksen tehtäväksi.¹⁵

Suisidaalimurha¹⁶ on nykyaikaisen historian tutkimuksen luoma termi. Englanniksi rikostyyppistä käytetään nimityksiä *suicidal murder* tai *suicide by proxy*.¹⁷ 1700-luvun jälkipuoliskon ruotsalaisen oikeusjärjestelmän asiakirjoissa sekä lakitekstissä itsetuhoiseen motiiviin viitataan elämään väsymisellä, *ledsnad at lefwä*.¹⁸

Lopullisen tuomion kannalta oli ratkaisevaa, näkikö oikeus syytetyn tehneen tekonsa täydessä ymmärryksessä: kuolemantuomiota ei langetettu, mikäli syytetyn todettiin

¹² Jansson 1998, 67–69; Koskivirta 2001, 52; Jusleen 1787.

¹³ Siis esimerkiksi tapauksia, joissa uhrina oli pieni lapsi ja teon motiivi viittasi itsetuhoisuuteen tai sitä ei annettu. Moilanen julkaisi vuonna 2019 kirjan *Suomen pyövelit*.

¹⁴ Verrokkina vuosina 1760–1762 Pohjois-Pohjanmaalla tehtiin 3,1 murhaa ja tappoa 100 000 asukasta kohden. Sirén 1996, 158. Lukua ei pidä ottaa ehdottoman varmana, mutta se antaa suuntaa.

¹⁵ Suisidaalimurhan kohdalla tapausten lukumäärän arvioinnin suhteen on eduksi se, että rikostyyppi tuli aina ilmi esivallalle.

¹⁶ Suomenkielistä termiä on käyttänyt varhain ainakin Antero Heikkinen. Heikkinen 1996, 49.

¹⁷ Toisinaan myös *suicide murder*. Termiä ei pidä sekoittaa termin *murder suicide* kanssa, jolla viitataan rikokseen, jossa tekijä tekee yhden tai useamman henkirikoksen ja tämän jälkeen itsemurhan. Jansson 1998; Krogh 2011; Stuart 2008 & 2016.

¹⁸ Koskivirta 2001, 52.

olleen mielenvikainen.¹⁹ 1700-luvulla alioikeudessa syytetyn mielen- ja sieluntilaa tutkittiin ensisijaisesti todistajanlausuntojen avulla.²⁰ Lausuntoja antoi ennen kaikkea syytetyn lähiyhteisö. Oikeudella oli periaatteessa mahdollisuus käyttää asiantuntijana lääkäriä tai välskärää, mutta käytännössä syytetyn mielentilan asiantuntijana toimivat kirkonmiehet. Lopullisen päätöksen, vaikuttiko syytetyn mielentila rikoksen luonteeseen ja sen myötä rangaistukseen, tekivät hovioikeuden tuomarit alioikeuden suorittaman tutkinnan perusteella.²¹

Syytetyn mielentilaan viitataan tämän tutkielman tuomiokirjoissa monilla eri tavoilla, kuten mielentilalla tai -luonnolla (*sinnes beskaffenhet / tillstånd*) tai mielenjärkytyksellä (*rörd till sina sinnen*). Eräs tämän tutkielman tavoitteista on tarkastella ja määritellä, mitä käytännössä tehtiin, kun 1700-luvun puolivälin pohjoispohjalaisessa alioikeudessa tutkittiin syytetyn mielentilaa. Oikeuspsykiatriaa ei tutkimusajankana vielä tunnettu, eikä näin ollen ole mielekäästä puhua mielentilatutkimuksesta nykyisenlaisena lääketieteellisenä tai psykiatrisena toimenpiteenä.²² Siksi en tässä tutkielmassa käytä termiä mielentilatutkimus, vaan puhun mielentilan tutkimisesta. 1700-luvulla uskonasioilla oli mielentilan tutkinnassa suuri rooli, niinpä olisikin ehkä yhtä perusteltua puhua *sieluntilan* tutkimisesta.²³ Tämän tutkielman tuomiokirjoissa ihmisen mieleen viitataan kuitenkin sanalla *sinne*, ei esimerkiksi sanalla *själ*.

Aineisto, metodit ja rakenne

Oikeushistoriallinen tuomiokirjoja hyödyntävä tutkimus on tyypillisesti keskittynyt tilastollisiin katsauksiin liittyen esimerkiksi rikosten laatuun ja määrään sekä näissä tapahtuneisiin muutoksiin.²⁴ Tässä tutkielmassa keskityn yksittäisiin, epätavallisiin rikostapauksiin ja pyrin eri osa-alueita laadullisesti analysoimalla ymmärtämään rikostyyppin taustalla olevaa laajempaa kontekstia. Tutkielma on siis mikrohistoriallinen tapaustutkimus.²⁵ Tutkielmassa tarkastellaan myös näkökulmia, kuten aikalaisten

¹⁹ Koskivirta 2001, 56; Stuart 2016, 65–66.

²⁰ Pajuoja 1995, 25; Qvarsell 1993, 84.

²¹ Pajuoja 1995.

²² Pajuoja 1995, 39–42.

²³ Silvonen 2006, 17.

²⁴ Letto-Vanamo 1995, 3; Matikainen 2000, 9–11.

²⁵ Peltonen 1999, 39.

yhteisesti jakamia käsityksiä, uskomuksia ja näkemyksiä, jotka kuuluvat mentaliteettien historian alan peruskysymyksiin.²⁶

Mikrohistoriallinen tapaustutkimus on klassinen menetelmä tarkastella poikkeuksellisia ilmiöitä sekä sosiaalisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia syitä niiden takana.²⁷ Tässä tapauksessa tutkimus keskittyy mikrohistorialle tyypillisesti niin sanotun pienen ihmisen elämään: tutkielman tuomiokirjat kertovat tavallisten ihmisten elämästä, josta muuten on jäänyt suhteellisen vähän lähteitä.²⁸ Mikrohistoriallisena tutkimuksena tämä tutkielma asettuu perinteisen mikrohistorian kategoriaan; suisidaalimurhaa voidaan pitää *poikkeuksellisen tyypillisyyden* perikuvana.²⁹ Suisidaalimurha oli yhteisössään yksittäinen ja poikkeava tapahtuma, sillä jokaisella yksilöllä oli omat henkilökohtaiset, ainutlaatuiset syynsä henkirikokselle. Laajempaan kontekstiin yhdistettynä erillisille rikostapauksille voidaan kuitenkin löytää yhteisiä, tyypillisiä sosiaalisia ja kulttuurisia vaikuttimia. Siten tämä tutkielma asettuu myös historiallisen kriminologian kentälle painottuen erityisesti rikollisuuden ja oikeuslaitoksen kulttuurihistoriaan.³⁰

Arkiajattelussa irrationaaliselta vaikuttava rikos voi olla hyvinkin hedelmällinen tutkimuskohde, mikäli aikakauden historiallinen konteksti tunnetaan hyvin. Mikrohistorian metodien, kuten johtolankapäättelyn, avulla päästään veritekojen tapahtumahistorian taakse, eli tekijän mieleen ja mahdollisiin ilmiötä selittäviin sosioekonomisiin tekijöihin. Mikrohistoriallisen näkökulman mukaan pyrin aineiston laadullisen analyysin ja lähiluvun perusteella tekemään johtopäätöksiä, jotka suhteutettuna historialliseen kontekstiin selittävät tutkittavaa ilmiötä.³¹ Käytännössä pohdin esimerkiksi, mitä merkitystä on asioilla, joita ei tuomiokirjaan kirjattu tai millaiset julkilausumattomat seikat ohjasivat oikeuden tutkintaa – tätä kutsutaan mikrohistorian menetelmissä epäsuoraksi päättelyksi.³²

Metodin heikkous piilee siinä, että varmaa totuutta on vaikea tavoittaa: Emme voi täysin ymmärtää 1700-luvulla eläneen ihmisen kokemuksia, saati sanoa varmuudella, miksi joku päätyi surmaamaan tai miksi joku koki elämänsä päätyneen umpikujaan. 1700-luvun

²⁶ Kietäväinen-Sirén 2015, 30.

²⁷ Ks. Esim. Ginzburg 2007; Koskivirta 2009; Peltonen 1999, 25–44; Vilkuna 2009.

²⁸ Pohjola-Vilkuna 1995, 35.

²⁹ Peltonen 1999, 63.

³⁰ Vilkuna 2009, 309.

³¹ Peltonen 1996, 13.

³² Koskivirta 2009, 27.

puolivälillä rikoksesta mestatun ihmisen kokemus- ja merkitysjärjestelmät ovat meille tavoittamattomissa.³³ Varman ja ehdottoman totuuden sijaan on luotettava päättelyn ja logiikan voimaan sekä suhteutettava johtopäätökset aiempaan tutkimukseen. Siten on mahdollista rekonstruoida 1700-luvun suisidaalimurhan tekijää, hänen lähiyhteisöään sekä tuomioistuimen virkamiehiä ympäröivä merkitysjärjestelmä mahdollisimman uskottavasti.³⁴

Tutkimusaineistoni koostuu alioikeuden, eli kihlakunnanoikeuden ja raastuvanoikeuden, tuomiokirjoista sekä hovioikeuden päätöstaltioista. Alioikeuden tuomiokirjat ovat alkuperäisiä *konseptituomiokirjoja* eli niitä ei ole *renovoitu*. Tuomiokirjoja ei siis ole siistitty tai lyhennetty, joten alioikeuden oikeudenkäyntiprosessi välittyy sellaisena kuin se tuomiokirjaan oikeudenkäynnin kuluessa kirjattiin. Alioikeus lähetti hovioikeudelle tutkittavaksi renovoidun tuomiokirjan, joka oli konseptituomiokirjan puhtaaksikirjoitettu ja tarvittaessa joiltain osin tiivistetty kaksoiskappale. Renovoitu tuomiokirja on tutkijan kannalta tavallisesti konseptituomiokirjaa helppolukuisempi, mutta siitä saatettiin jättää pois tutkinta-aineistoa. Näistä syistä alioikeuden konseptituomiokirja on luotettavin alioikeuden oikeuskäsittelystä kertova lähde.³⁵ Lähdeaineistooni kuuluu myös ajan lainsäädäntö eli vuoden 1734 laki sekä vuoden 1754 suisidaalimurha-asetus.

Lähteinä tuomiokirjat edellyttävät oikeuden käyttämän sanaston tuntemusta, kirjurien käsialojen tuntemusta sekä vanhan ruotsin kielen tuntemusta, mikä ei ole tutkimusasetelmana aivan yksinkertainen. Asiakirjojen kääntäminen on aina tutkijan tulkintaa, mikä pitää ottaa huomioon tutkimustulosten pätevyyttä arvioidessa. Jotta lukija voi halutessaan tarkastaa tulkintojeni paikkansapitävyyden, kirjaan käsittelylukuissa alaviitteisiin tärkeimpinä pitämiäni asiakirjan kohtia alkuperäisessä kieliasussaan.

Tuomiokirjoja pidetään tapahtumahistoriallisesti luotettavina lähteinä, sillä tapahtumien kulku ja todistajinlausunnot kirjattiin tuomiokirjoihin tarkkaan ja syvällisesti. 1600-luvun lopulla määrättiin, että tuomiokirjassa tulee mainita kaikki esille tulleet todisteet puolesta ja vastaan, millä saattoi olla vaikutusta rikoksen syntyyn.³⁶ On kuitenkin suhtauduttava kriittisesti siihen, miten paljon todistajanlausunnoista voidaan tulkita aikalaisten kokemuksista ja erityisesti tunteista tapahtumiin liittyen. Tapahtumat kirjattiin

³³ Peltonen 1996, 17–18.

³⁴ Koskivirta 2009, 277; Peltonen 1996.

³⁵ Virrankoski 1970.

³⁶ Nousiainen 1993, 327.

tuomiokirjoihin hyvin lakoniseen sävyyn, joten esimerkiksi inhimillinen kärsimys, mikä tällaisiin tapauksiin väistämättä liittyy, ei niistä välity.³⁷ Lähdeaineiston perusteella voin tarkastella oikeuden toimintaa vain ulkoapäin, sillä tuomiokirjoista ei selviä esimerkiksi, millaisia keskusteluja tuomari ja lautamiehet kävivät keskenään ennen tuomion langettamista. Tutkinta-aineistosta voidaan tarkastella henkirikosoikeudenkäyntiä ainakin kolmesta eri näkökulmasta: syytetyn, todistajien ja oikeuden näkökulmasta.³⁸ Suisidaalimurhaoikeudenkäynnissä erityistä on se, että syytetyn ja todistajien näkökulma hyvin harvoin poikkei – syytetty ei pyrkinyt peittelemään tekoaan, eivätkä todistajanlausunnot siten yleensä olleet ristiriidassa. Tästä syystä oikeudenkäynti keskittyi syytetyn motiivin, mielentilan ja teon olosuhteiden selvittämiseen.³⁹

Tuomiokirjoja tutkiessa on keskeistä huomioida, että ne on kirjoitettu ensisijaisesti oikeuslaitosta varten, oikeuslaitoksen ymmärtämällä kielellä ja puhetavalla. Lähdekriittisestä näkökulmasta tuomiokirjat eivät siis puhu syytetyn tai todistajien äänellä, vaan puheenvuorot välittyvät oikeuden kielen läpi.⁴⁰ On esimerkiksi pohdittava, kirjattiinko tuomiokirjoihin vain juuri sillä hetkellä oikeuden näkökulmasta merkittävät puheenvuorot, vai jäikö jotain tutkimuskysymyksen kannalta tärkeää kenties kirjaamatta. Esimerkiksi tuomiokirjoihin päätyneet kuvaukset syytetyn tuntemuksista ovat aina oikeuden tulkintaa, eivätkä ne näin ollen voi edustaa ehdotonta totuutta. Tämän suhteen on kuitenkin huomattava, että oikeuden oli lausuttava pöytäkirjaan kirjattu todistajanlausunto ääneen todistajalle, jotta tämä saattoi varmistaa, että asiat oli oikein kirjattu.⁴¹ Tutkijan on punnittava tarkkaan, missä määrin oikeuden tuomiokirjoihin kirjatut lausunnot kuvastavat todellisuutta ja kenen todellisuutta ne kuvastavat.

Tutkimuseettisistä näkökulmista henkirikosoikeudenkäyntien kohdalla on pohdittava erityisellä huolella, millä tavoin asianomaisista kirjoitetaan. Pohdin, onko tutkielmani kannalta tarpeellista tuoda ilmi henkilöiden nimiä ja asemia, sillä joku voi kokea kiusalliseksi, mikäli oman suvun historiasta löytyy kipeää henkilöhistoriaa. Mikrohistoriallinen tutkimusote kuitenkin edellyttää esimerkiksi henkilöiden sosiaalisen aseman, iän ja sukupuolen huomioimista. Suisidaalimurha oli inhimillisesti ajatellen törkeä rikos, erityisesti kun riistettiin pienen lapsen henki. On kuitenkin muistettava, että

³⁷ Koskivirta 2001, 21–23.

³⁸ Koskivirta 2001, 23.

³⁹ Vrt. Ylikangas 1976, 190–195.

⁴⁰ Koskivirta 2001, 22.

⁴¹ Nousiainen 1993, 390.

suisidaalimurhaajatkin saattoivat elää tavallista elämää aina tekemäänsä rikokseen saakka. Suurinkaan rikos ei riistä ihmiseltä ihmisarvoa. Siksi koen, että kirjoittamalla tähän rikostyyppiin syylistyneistä avoimesti heidän nimillään ja heitä tuomitsematta, tulen myös kunnioittaneeksi heidän muistoaan ihmisinä.⁴²

Oikeudenkäyntiprosessiin keskittyvässä tutkimuksessa asianomaisista täytyy selkeyden vuoksi puhua nimillä, eikä pelkästään kutsua oikeudenkäynnin osallisia *syytetyksi*, *syytetyn puolisoiksi*, *isäksi* tai *langoksi*. Anonymisointi ei tämän tutkielman tapauksessa palvelisi tekstin selkeyttä, joten se saattaisi haitata tutkimuksen tavoitettavuutta. Alaikäisten uhrien nimiä en tässä tutkimuksessa mainitse; heillä ei ollut tapahtumissa eikä oikeudenkäynneissä muuta osaa kuin uhrin osa. Nimien suhteen päädyin suomentamaan asiakirjoissa esiintyvät ruotsinkieliset nimet siten, että esimerkiksi *Carin* on tässä tutkielmassa *Kaarina*. Selkeästi ruotsinkielisten ihmisten nimiä kuten pappien ja ylempien virkamiesten nimiä en suomentanut, koska se kuvastaa ajan yhteiskuntarakennetta. Viime kädessä henkilöiden tunnistettavuuteen liittyvissä eettisissä seikoissa noudatan lain puitteita. 1700-luvun rikosasioiden tuomiokirjat ovat julkisia, kaikille saatavilla olevia asiakirjoja, joissa nimet ja henkilötiedot ovat näkyvissä. Nähdäkseni olisi siten tarpeetonta esittää ihmiset eri nimillä kuin he esiintyvät tuomiokirjoissa.

Tutkielma rakentuu kahden pääluvun varaan. Ensimmäisessä pääluvussa käyn oikeushistoriallisen taustoituksen jälkeen läpi neljän pohjoispohjalaisen suisidaalimurhan oikeuskäsittelyä edeten kronologisesti oikeudenkäynnin kulun mukaan. Tämän lähestymistavan näin parhaaksi siksi, että suisidaalimurha on rikostyyppinä suomalaiselle historian tutkimukselle vieras. Lukija saa neljän tapauksen yksityiskohtaisen oikeuskäsittelyn analyysin avulla selville, millainen rikos suisidaalimurha oli paitsi oikeusistuimien kannalta myös yhteisön arjen rikkovana poikkeuksellisena tapahtumana. Syytetyn lähiyhteisön suhtautuminen rikokseen ohjasi oikeudenkäyntiprosessin etenemistä, joten siksi on tärkeää tarkastella yksityiskohtaisesti, millaisia todistajanlausuntoja oikeuskäsittelyn aikana lausuttiin ja ketkä niitä lausuiivat. Selitän analyysini edetessä, miksi oikeuskäsittely eteni näissä tapauksissa siten kuin se eteni.

⁴² Vrt. Vainio-Korhonen 2018, 21–22.

Luvun yhteenvedossa pohdin, mikä tekee suisidaalimurhasta erityisen henkirikostyyppin oikeuslaitoksen kannalta.

Toisessa pääluvussa käsittelen oikeuskäsittelyyn kuulunutta syytetyn mielentilan tutkimista ja syyntakeettomuuden määrittelyä. Tässä luvussa en enää tarkastele tapauksia erillisinä vaan etenen pikemminkin temaattisesti. Määrittelen eri keinoja, menetelmiä ja osa-alueita, joilla alioikeus tutki syytetyn mielentilaa sekä pohdin, millainen tila elämään väsyminen näiden tapausten ja tutkimuskirjallisuuden perusteella oli. Samalla suisidaalimurhan logiikka avautuu lukijalle konkreettisten esimerkkien kautta.

Tutkimustilanne

Vuonna 1937 saksalainen oikeustieteilijä ja kriminologi Hellmuth Von Weber julkaisi artikkelin ”Selbstmord als Mordmotiv”.⁴³ Artikkelin on tiettävästi ensimmäinen tieteellinen julkaisu suisidaalimurhasta. Weber kirjoitti 30 saksalaisesta rikoksesta, joissa tekijällä oli tavoitteena tulla tuomituksi kuolemaan. Aiheesta on kirjoitettu myös 1800-luvun puolella pääosin oikeustieteen alan ihmisten toimesta.⁴⁴ Nykyaikaiselle historian tutkimukselle suisidaalimurha on kuitenkin suhteellisen tuore aihe.

Ensimmäisenä historiantutkijana rikostyyppiä tutki 1990-luvulla ruotsalainen Arne Jansson.⁴⁵ Hänen tutkimuksensa tukholmalaisista suisidaalimurhasta kiteytyy vuonna 1998 ilmestyneessä teoksessa *From Swords to Sorrow: Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm*. Tutkimus liittyi laajempaan väkivaltatutkimukseen, joka puolestaan liittyi laajempaan Ruotsin sivilisaatiokehityksen tutkimusprojektiin. Janssonin tavoite oli selittää havainto, jonka mukaan 1600- ja 1700-luvuilla Tukholmassa itsemurhat määrällisesti lisääntyivät ja henkirikokset vähenivät. Tutkimustensa aikana Jansson havaitsi, että noina vuosisatoina suhteellisesti yhä suurempi osa oikeudessa tutkituista murhista oli suisidaalimurhia. Jansson huomasi yhteyden, joka suisidaalimurhilla oli muuhun henkirikollisuuteen ja yhteiskunnan modernisaatiokehitykseen.⁴⁶ Janssonin

⁴³ Weber 1937: ”Selbstmord als Mordmotiv”, *Monatsschrift für Kriminalbiologie und Strafrechtsreform* 28. 162–181.

⁴⁴ C. Nyholm 1858: *Dödsstraffen efter almindelige lovgivningsgrundsatser og dansk ret*, Copenhagen; Etienne Esquirol 1838: *Des maladies mentales I-II*, Bruxelles; Benjamin Rush 1828: *Om själens sjukdomar* (ruotsinkielinen käännös).

⁴⁵ Jansson, Arne 1994: ”Mörda för att få dö”. In Jarrick & Söderberg 1994, 21–52. *Människövärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850*, Stockholm: Stockholmia, Stockholmsmonografier 118.

⁴⁶ Jansson 1998, 49.

tilastot suisidaalimurhien osalta ovat tarkkoja 1720-luvulle saakka, mutta myöhemmiltä vuosikymmeniltä Tukholman arkistoissa on niukasti lähteitä. Jansson esittelee tutkimuksessaan lukuisia rikostapauksia, mutta syvällisempää oikeuskäsittelyn tarkastelua hän ei tee johtuen osittain tutkimustehtävän rajauksesta mutta myös aineiston rajallisuudesta. Suisidaalimurhaajien mielentilaan liittyen Jansson erittelee etupäässä sosiaalisia syitä, jotka ajoivat ihmisiä suisidaalimurhiin.⁴⁷ Oikeuskäsittelyn näkökulmasta hän ei kuitenkaan tätä pohdi.

Tanskalainen historiantutkija Tyge Krogh julkaisi vuonna 2011 ensimmäisen pelkästään suisidaalimurhiin keskittyvän tutkimuksen *A Lutheran Plague: Murdering to Die in the Eighteenth Century*. Krogh on tutkinut Kööpenhaminan ja Själlannin alueen suisidaalimurhia 1600-luvun lopulta 1700-luvun lopulle. Tutkimuksessa Krogh pyrki määrittelemään rikostyyppin rajoja sekä pohti sen juuria. Kroghin mukaan suisidaalimurhan logiikka liittyi kuolemantuomion luonteeseen rikoksen oikeudellisena ja synnin hengellisenä sovituksena. Krogh esittää, että suisidaalimurha oli ennen kaikkea luterilaisen kulttuurialueen ilmiö. Luterilaiseen oppiin nojaavan uskomuksen mukaan kuolemaantuomittu saattoi saada pelastuksen vakavasta synnistä huolimatta, mikäli tämä anoi Jumalan anteeksiantoa ja osoitti aitoa katumusta ennen kuolemaansa.⁴⁸

Krogh keskittyy tutkimuksessaan rikostyyppin taustojen, yleispiirteiden analysoinnin ja rikosten yleisyyden selvittämisen lisäksi suisidaalimurhan lainsäädännölliseen ongelmaan ja oikeuslaitoksen kipuiluun ilmiön kanssa. Kööpenhaminassa rikostyyppi kasvoi suureksi ongelmaksi, sillä esimerkiksi vuosien 1730–1769 aikana kaupungissa tehtiin 55 suisidaalimurhaa ja 26 yritystä. Tanskassa vuosina 1738 ja 1749 julkaistuilla kuninkaallisilla asetuksilla määrättiin suisidaalimurhaajille ankarammat rangaistukset, mutta nämä eivät ehkäisseet tekoja. Lopulta vuonna 1767 määrättiin, ettei murhaajaa, joka ilman syytä surmasi toisen, saanut tuomita kuolemaan. Krogh korostaa, että Tanskan asetus oli Euroopassa merkittävä virstanpylväs kuolemantuomion poistamiselle rikoslaista. Ensimmäistä kertaa eurooppalainen oikeuslaitos systemaattisesti päätti, ettei murhaa ollut välttämätöntä sovittaa kuolemalla.⁴⁹ Samana vuonna myös Saksan alueella tehtiin vastaava lainsäädös.⁵⁰

⁴⁷ Jansson 1998, chapter 3.

⁴⁸ Krogh 2011, 173.

⁴⁹ Krogh 2011, 149–150, 174.

⁵⁰ Stuart 2016, 75.

Yhdysvaltalainen historiantutkija Kathy Stuart on kirjoittanut saksalaisista suisidaalimurhista kahdessa artikkelissaan: “Suicide by Proxy: The Unintended Consequences of Public Executions in Eighteenth-Century Germany” ja “Melancholy Murderers: Suicide by Proxy and the Insanity Defense”. Näistä erityisesti jälkimmäinen artikkeli tarjoaa tukea tämän tutkielman toiselle pääluvulle. Saksan alueen suisidaalimurhia ovat tutkineet myös Vera Lind⁵¹ ja Jürgen Martchukat⁵². Britannian alueella tehdyistä suisidaalimurhista ovat kirjoittaneet Oxfordin kriminologian professori Nigel Walker⁵³, sekä yhdysvaltalaiset historiantutkijat Craig Koslofsky ja Dana Rabin.⁵⁴

Suomessa suisidaalimurhia ei ole laajemmin tutkittu, mutta rikostyyppistä löytyy jonkin verran yksittäisiä mainintoja eri teksteistä. Historiantutkija Anu Koskivirta on kirjoittanut suisidaalimurhista vuonna 2001 julkaistussa väitöskirjassaan *Sisäinen vihollinen: henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Siinä hän esittelee yhden tapausesimerkin, mutta toteaa, että Pohjois-Savossa tai Karjalassa suisidaalimurha ei ollut tunnettu ilmiö. Koskivirta kirjoittaa Janssonin tutkimukseen nojaten, että suisidaalimurhien taustatekijöitä olivat yksinäisyys, turvattomuus ja naisten hyväksikäyttö, jotka olivat ensisijaisesti kaupunkien ilmiöitä. Koskivirta myös epäilee, ettei itsemurhan tabu ollut syrjäseuduilla yhtä voimakas kuin keskusalueilla, mikä näin ollen olisi voinut vaikuttaa suisidaalimurhia ehkäisevästi.⁵⁵ Koskivirran väitöskirja keskittyy henkirikollisuuteen vaikuttaviin kontrollivoimiin sekä henkirikosten ja rangaistusten välisiin suhteisiin.⁵⁶ Paikallisesti Koskivirran tutkimus rajautuu Pohjois-Savon ja Karjalan alueisiin eli Ruotsin valtakunnan rajaseutuihin. Koskivirran tutkimustuloksia ei voi suoraan soveltaa Pohjois-Pohjanmaan olosuhteisiin, sillä Pohjois-Pohjanmaan alue oli 1700-luvulla paremmin yhteydessä muualle valtakuntaan kuin Pohjois-Savon ja Karjalan alueet. Lisäksi on pohtimisen arvoista, oliko

⁵¹ Lind, Vera 1999: *Selbstmord in der frühen Neuzeit: Diskurs, Lebenswelt und kultureller Wandel am Beispiel der Herzogthümer schleswig und Holstein*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

⁵² Martchukat, Jürgen 2000: *Inszeniertes Töten: Eine Geschichte der Todesstrafe vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*, Böhlau Verlag, Cologne.

⁵³ Walker 1968: *Crime and Insanity in England*, Vol. 1, The Historical Perspective, Edinburgh.

⁵⁴ Koslofsky & Rabin 2005: “The Limits of the State: Suicide, Assassination, and Execution in Early Modern Europe.” A. Bähr, & H. Medick: *Sterben von eigener Hand: Selbsttötung als kulturelle Praxis*. 45–64. Köln, Böhlau Verlag.

⁵⁵ Koskivirta 2001, 83, 308.

⁵⁶ Koskivirta 2001, 326.

Pohjois-Pohjanmaa erityisen uskonnollista aluetta muuhun Suomeen nähden: ainakin Pohjanmaalla esiintyi radikaalia pietismia 1700-luvulla.⁵⁷

1600-luvun Ruotsin valtakunnan itsemurhista väitellyt historiantutkija Riikka Miettinen on huomionut suisidaalimurhan väitöskirjassaan *Suicide in Seventeenth-Century Sweden: The Crime and Legal Praxis in the Lower Courts*. Hänen tietonsa nojaavat kuitenkin Janssonin, Kroghin ja muiden edellä mainittujen ulkomaalaisten tutkijoiden tuloksiin. Muilta osin Miettisen väitöskirja on tämän tutkielman kannalta tärkeä, sillä itsemurhaa käsittelevä historiantutkimus käsittelee samoja teemoja kuin suisidaalimurhia koskeva tutkimus. Itsemurhan historian näkökulmat avaavat suisidaalimurhaan liittyviä kysymyksiä, kuten miksei suisidaalimurhaaja tehnyt yksinkertaisesti itsemurhaa. Miettisen väitöskirjassa on myös luku, joka käsittelee itsemurhaajien mielentilan määrittelyä oikeudessa, mikä antaa tukea tämän tutkielman toiselle pääluvulle.⁵⁸

Historiantutkija Olli Matikainen toteaa artikkelissaan ”Mielenvikaisuus ja henkirikos Ruotsi-Suomessa 1800-luvun alkuun saakka” suisidaalimurhaan liittyen, että ilmiön mahdollista levinneisyyttä ei Suomen alueella tunneta. Tämä johtuu osaksi siitä, että Turun hovioikeuden aineiston tuho Turun palon takia rajoittaa aineiston saatavuutta merkittävästi.⁵⁹ Olli Matikaisen lisäksi kotimaista tutkimustietoa 1700-luvun mielen- ja sielunmaailmaan liittyen on tuottanut historiantutkija Kustaa H. J. Vilks lukuisissa teoksissaan, joista tämän tutkielman kannalta keskeisimpänä mainittakoon *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. Mielentilan tutkimisen historiasta suomalaisessa oikeudessa 1700-luvulla on varsin vähän tutkimustietoa. Aiheesta löytyy tietoa oikeustieteilijä Jussi Pajuojan vuonna 1995 julkaistusta väitöskirjasta *Väkivalta ja mielentila. Oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista*.

Suisidaalimurhaa on tutkittu historiallisena ilmiönä 1990-luvulta alkaen ja sittenkin laajemmin vain muutaman tutkijan toimesta. Suisidaalimurhaa on pidetty jokseenkin marginaalisena ilmiönä, eräänlaisena anomaliana, mistä syystä aihe on jäänyt katveeseen. Viimeistään Kroghin tutkimus vuodelta 2011 kuitenkin osoitti, että suisidaalimurha oli ainakin Kööpenhaminassa merkittävä rikosoikeudellinen ja yhteiskunnallinen ongelma.

⁵⁷ Esim. Karonen 2014, 335.

⁵⁸ Miettinen 2015, chapter 4.3.

⁵⁹ Matikainen 2006, 44.

Suisidaalimurha on paikallishistoriallisesti sikäli tärkeä tutkimuskohde, että se kertoo alueen yhteiskunnallisista oloista eräänlaisena indikaattoririkostyyppinä – mikrohistoriallisesti tarkasteltuna yksittäisten rikosten taustat vihjaavat, millaiset säröt yhteiskunnassa ajoivat ihmisiä epätoivoon ja ahdinkoon.

Suisidaalimurha historiallisessa kontekstissa

Suisidaalimurha on nykyajan näkökulmasta katsottuna hätkähdyttävä rikostyyppi, mutta suisidaalimurhan tehneet noudattivat aikansa kulttuuriin ja uskonfilosofiaan nojaavaa logiikkaa. 1700-luvun ihmisen yksi elämän suurista tavoitteista oli päästä kuolemanjälkeiseen elämään, iankaikkisuuteen Kaikkivaltiaan isän rinnalle.⁶⁰ Itsetuhoisuuteen ja epätoivoon hukkuva ihminen, joka näki tilanteeseensa ainoana ulospääsynä kuoleman, ja joka kuitenkin välitti sielunsa kohtalosta, joutui ankaraan hengelliseen ristiriitaan: itsemurhan tekijän ajateltiin joutuvan suoraa päätä helvettiin ja ikuiseen kadotukseen. Itsemurhan tekijä ei ehtinyt saada papeilta hyvään kristilliseen kuolemaan kuuluvaa synninpäästöä, mikä kansan uskomuksien mukaan saattoi jättää sielun kummittelemaan iankaikkisesti maan päälle. Itsemurha olikin 1600- ja 1700-luvuilla eräs suurimmista synneistä ja rikoksista paitsi Jumalaa myös maallista hallitsijaa kohtaan. Ruotsin valtakunnan laissa itsemurha oli rikos myöhäiskeskiajalta vuoteen 1894 saakka.⁶¹

Jotkut itsetuhoisista kuitenkin löysivät ratkaisun sielulliseen ristiriitaan luterilaisuuden opeista synnin sovittukseen liittyen: kuolemantuomio sovitti kaikki synnit ja rikokset niin Jumalan kuin hallitsijan silmissä. Kuolemaantuomittu rikollinen valmistettiin kuolemaan huolellisesti papiston toimesta. Ennen pyövelin kirveen heilahtamista tuomittu sai tunnustaa kaikki syntinsä ja saada synninpäästön, joka uskomusten mukaan mahdollisti pääsyn taivaaseen, vaikka rikollinen olisi tehnyt miten vakavan synnin tahansa.⁶² Murha oli puolestaan rikos, josta päätyi varmasti pölkylle. Vaikka kuolemantuomioita säännönmukaisesti lievennettiin 1700-luvulla muunlaisiksi rangaistuksiksi, murhan suhteen henki piti sovittaa aina hengellä.⁶³ Niinpä jotkut itsetuhoisista keksivät, että

⁶⁰ Krogh 2011, 107.

⁶¹ Krogh 2011, 107; Miettinen 2015, 107 ja 2019, 185–191; Nygård 1994. Eurooppalaisesta kontekstista esim. Murray 2000.

⁶² Koskivirta & Matikainen 2019, 228–229, 237.

⁶³ Koskivirta 2001, 139.

tekemällä murhan, tunnustamalla sen ja anomalla anteeksiantoa ennen kuolemantuomion toimeenpanoa, taivaspaikka saattoi silti olla saavutettavissa.⁶⁴

Suisidaalimurhia alettiin tehdä Pohjois-Euroopassa 1600-luvulla, ja tapausten lukumäärä kasvoi voimakkaasti 1700-lukua kohden. Eri maissa suisidaalimurhia pyrittiin ehkäisemään lainsäädännön avulla määräämällä ensi sijassa kovempia rangaistuksia elämään väsymisestä murhan tehneille. Ennen pitkää lainsäätäjät joutuivat kuitenkin myöntämään, että ainoa tehokas keino estää suisidaalimurhia oli lakata langettamasta kuolemantuomiota suisidaalimurhasta 1700-luvun lopulla. Tähän ilmiön laajamittainen esiintyminen loppui, vaikka yksittäisiä tapauksia tunnetaan myös 1800-luvulta.⁶⁵

Suisidaalimurha on eräänlainen linssi, jonka läpi voidaan tarkastella yhteiskunnan kipupisteitä poikkeuksellisesta näkökulmasta. Eräs tällainen kipupiste oli 1700-luvulla kuolemantuomio rangaistusmenetelmänä – suisidaalimurhaajat käyttivät oikeuslaitosta hyväkseen kuolemantuomion kautta.⁶⁶ 1700-luvun jälkipuoliskolla kuolemantuomion mielekkyyttä rangaistuksena alettiin kiistää eri puolilla Eurooppaa. Eräs keskeisistä aiheen ajattelijoina oli italialainen juristi ja filosofi, varhaiskriminologinakin pidetty Cesare Beccaria. Nykyaikaisen rikosoikeudellisen ajattelun juuret löytyvät hänen 1764 julkaistusta kirjastaan *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Beccaria vastusti esimerkiksi kidutusta ja kuolemantuomiota oikeudenkäytössä. Beccaria vaikuttaa olleen tietoinen siitä, että jotkut rikolliset käyttivät kuolemantuomiota hyväkseen oman tarkoitusperänsä saavuttamiseksi. Beccaria argumentoi, että kuolemantuomion sijaan kuolemankaipuinen rikollinen tulisi tuomita elinikäiseen pakkotyöhön. Tätä kuvaa hänen kirjoituksensa: ”Elinikäinen pakkotyörangaistus, joka korvaa kuolemanrangaistuksen, on siten riittävän ankara rangaistus pidättelemään määrätietoisintakin ihmistä. Lisään tähän, että se on vielä enemmän: useat ihmiset katsovat kuolemaa järkkymättä silmästä silmään, kuka kiihkomielisyyttään [--] kuka epätoivoisesta yrityksestä lopettaa elämänsä ja päästä kurjuudestaan.”⁶⁷ Suisidaalimurhalla ilmiönä oli ainakin Ruotsin valtakunnassa osansa keskustelussa kuolemantuomion poistamisesta tuomiokäytännöistä.⁶⁸ Yhdysvalloissa suisidaalimurhaksi tulkittavia henkirikoksia on tehty vielä 1900-luvun jälkipuoliskollakin

⁶⁴ Jansson 1998, 62–65; Krogh 2011, chapter 10.

⁶⁵ Jansson 1998, 69–70; Krogh 2011, chapter 15.

⁶⁶ Stuart 2016, 65.

⁶⁷ Beccaria 2012, 84.

⁶⁸ Jansson 1998, 70.

lukuisia. Näiden henkirikosten syiksi on tulkittu muun muassa kuolemantuomioiden tuoma julkisuus sekä kyvyttömyys tehdä itsemurhaa omin avuin.⁶⁹

Suisidaalimurha oli yhtä aikaa murha ja itsemurha. Niinpä itsemurhan historiaan ja itsemurhakuolleisuuteen liittyvät sosiologiset tulkinnat liittyvät tähän tutkielmaan. Tutkimukset ovat viitanneet, että itsemurhat olivat keskiajalla harvinaisempia kuin uudella ajalla ja myöhemmin. Tätä on selitetty usein ranskalaisen sosiologin Emile Durkheimin teorioilla, joiden mukaan modernisaatio ja teollistuminen lisäsivät itsemurhakuolleisuutta, kun yhteiskunta individualisoitui, yhteisöllisyys heikkeni ja sosiaalinen eristäytyneisyys kasvoi. Tähän perustuu myös havainto siitä, että protestanttisissa yhteiskunnissa itsemurha oli yleisempi kuin katolisissa ja juutalaisissa yhteiskunnissa, joissa yhteisöllisyys oli ensin mainittua voimakkaampaa.⁷⁰ Tämä vaikuttaa pitävän jossain määrin paikkansa 1700- ja 1800-lukujen eurooppalaisessa kontekstissa, vaikka muutoin Durkheimin väitettä katolilaisuuden suomasta immuniteetista itsemurhaa vastaan onkin kritisoitu.⁷¹ Tässä kontekstissa onkin kiinnostavaa, että Krogh on tutkimustensa perusteella tehnyt johtopäätöksen, että suisidaalimurha oli erityisesti luterilaisen kulttuurialueen vitsaus.⁷² Jansson puolestaan yhdistää Tukholman suisidaalimurhaepidemian saksalaislähtöiseen pietismiin, joka oli Tukholmassa voimakas liike 1600-luvun lopulta lähtien.⁷³ Pietismi rantautui 1700-luvulla myös Suomeen ja erityisesti Pohjanmaalle.⁷⁴

Huomioitavaa on, että Suomen maine korkeiden itsemurhalukujen maana on syntynyt vasta 1900-luvulla. 1900-luvulle saakka Suomessa tehtiin suhteellisen vähän itsemurhia: Esimerkiksi 1800-luvun puolivälillä vuosittainen itsemurhaluku oli noin kolme tapausta 100 000 asukasta kohden, kun Ruotsissa vastaava luku oli kahdeksan ja puoli ja Tanskassa jopa 27.⁷⁵

Temaattisesti suisidaalimurha liittyy kolmeen eri historian alahaaraan, jotka ovat itsemurhan historia, oikeushistoria ja kirkon (eli pitkälti myös kansankulttuurin) historia. Näiden kolmen historian alan lisäksi myös sosiaalisten rakenteiden historialla on tässä

⁶⁹ Wormer, Katherine van & Odia, Chick 1999.

⁷⁰ Jansson 1998, 31–32, 156. Durkheim 1897, II–IV.

⁷¹ Miettinen 2015, 202.

⁷² Krogh 2011.

⁷³ Jansson 1998, 62–65.

⁷⁴ Vahtola 2012, 233.

⁷⁵ Myllykangas 2019, 155–156.

aiheessa osansa, sillä suisidaalimurha vaikuttaa olevan kytköksissä yhteiskunnan eri rakenteisiin, kuten yhteiskunnalliseen asemaan ja sukupuoleen. Tätä tematiikkaa on kiinnostavaa pohtia Durkheimin *anomiteorian* avulla, jonka mukaan pelkästään köyhyys tai mahdollisuuksien rajallisuus eivät lisää tietyn ihmisryhmän rikollisuutta, vaan se vaatii ristiriidan arvojärjestelmien ja ihmisten todellisten mahdollisuuksien välillä.⁷⁶ Suisidaalimurha oli siitä erikoinen henkirikos, että tekijät olivat useimmiten naisia. Ainoastaan lapsenmurha on toinen tällainen rikostyyppi.⁷⁷ Tämän tutkielman lähtökohta on myös sikäli mielenkiintoinen, että tutkimani pohjoispohjalaiset tapaukset sijoittuivat maaseudulle, kun taas aiempi suisidaalimurhatutkimus on keskittynyt ensi sijassa suurten kaupunkien ympäristöön.

Tähän liittyen on huomioitava, että 1700-luvun Tukholma tai Kööpenhamina, joihin keskittyvää suisidaalimurhatutkimusta tässä tutkielmassa pakostakin hyödynnetään, eivät edusta sellaisia yhteiskunnallisia oloja, mitkä vallitsivat 1700-luvun Pohjois-Pohjanmaalla. Kaupungistuminen, elinkeinorakenteen muutokset sekä näistä johtuva yhteisöllisyyden hajoaminen eivät juuri koskettaneet Pohjois-Pohjanmaata vielä 1700-luvulla. Nämä olivat syitä, jotka tutkimusten mukaan ajoivat ihmisiä suisidaalimurhiin Tukholmassa ja Kööpenhaminassa.⁷⁸

1700-luvun puolivälissä Oulun kaupunki oli nykyisen Suomen alueen suurimpia kaupunkeja noin 1 200-1 400 asukkaallaan.⁷⁹ Kaupungistumisesta ei voi Suomen olosuhteissa tuolla aikakaudella juurikaan puhua, sillä verrokkina Limingan pitäjässä oli noin 4 400 ja Kalajoen pitäjässä noin 2 800 asukasta.⁸⁰ Tukholmassa puolestaan asukkaita oli noin 60 000-70 000.⁸¹ On kuitenkin myös huomattava, ettei Pohjois-Pohjanmaa ollut muusta valtakunnasta eristäytynyt saareke – oikeastaan päin vastoin. Oululla oli koko 1700-luvun ajan tiiviit kauppasuhteet Tukholmaan.⁸² On perusteltua olettaa, että vaikutteet, aatteet ja ajatukset levisivät merimiesten ja sotilaiden mukana ensin Oulun kaupunkiin ja sieltä lähiympäristöön, joka oli tiiviissä yhteydessä vilkkaaseen satamakaupunkiin. Kuriositeettina mainittakoon, että kaikki tämän tutkielman tapausten

⁷⁶ Koskivirta 2001, 30. Laine 2007, 117.

⁷⁷ Ks. Jansson 1998; Krogh 2011.

⁷⁸ Jansson 2004, 87–89; Krogh 2011, 24–33.

⁷⁹ Halila 1953, 162.

⁸⁰ Halila 1954, 102.

⁸¹ Jansson 1998, 108.

⁸² Halila 1953, 169, 179.

paikkakunnat Hailuotoa lukuun ottamatta sijoittuvat 1700-luvun kestikievariverkoston varrelle, mikä edelleen vahvistaa oletusta tiedonkulusta ainakin näille paikkakunnille.⁸³ On mielenkiintoista tarkastella, millä tavalla pohjoispohjanmaalaiset suisidaalimurhat asettuvat yleiseurooppalaiseen kontekstiin. Mikäli suisidaalimurhia tehtiin Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla, sekä oikeudenkäynneissä käytetty retoriikka muistuttaa täällä yleiseurooppalaista retoriikkaa, viittaa se siihen, että joko Pohjois-Pohjanmaa oli henkisesti hyvin yhteydessä Eurooppaan tai suisidaalimurha oli aikanaan tunnetumpi ja kohahduttavampi rikos kuin vielä tiedämmekään.

⁸³ Wunsch 2010, 76. Kirjassa karttakuva teoksesta Biurman, Georg 1797: *Vägvisare til och ifrån alla städer och namnkunniga orter uti Svea- och Göta-Riken samt Stor-Försterdömet Finland*. Facsimileupplaga av den upplaga av Georg Biurman Vägvisare som utgavs i Stockholm 1776. Rediviva, Stockholm 1973.

1. Pohjoispohjalaisen suisidaalimurhan oikeuskäsittely

Tässä luvussa analysoin neljän pohjoispohjalaisen suisidaalimurhan oikeuskäsittelyä. Oikeuskäsittelyn tarkastelu painottuu alioikeuden oikeudenkäynnistä kirjoitetun konseptituomiokirjan tietoihin. Tarkastelen, millaisia seikkoja tuomiokirjoihin päätyi liittyen teon olosuhteisiin, todistajanlausuntoihin ja tuomion perusteluihin. Pohdin ja selitän, miksi oikeutta kiinnosti tietyt seikat juuri suisidaalimurhaoikeudenkäynnin⁸⁴ näkökulmasta. Pohdin suhteessa historialliseen kontekstiin, mitkä seikat vaikuttivat lopulliseen tuomioon. Luvun käsittelytapa on kronologinen: Rekonstruoin tapausten oikeuskäsittelyn, jotta lukija saa kattavan kuvan, millaisen rikostyyppin kanssa oikeuslaitos joutui tekemisiin. Tämä on perinteisesti nähty toimivaksi ja hyväksi tavaksi käsitellä asioita tutkimuksessa, joka keskittyy rikoshistoriaan ja väkivallan kulttuurihistoriaan.⁸⁵

Tapauksista vain yksi tuomittiin vuoden 1754 kuninkaallisen asetuksen mukaan. Muut kolme henkirikosta ovat kuitenkin jälkikäteen tulkittavissa suisidaalimurhiksi. Ohjenuorani rikostyyppiä määritellessä on Tyge Kroghin neljän kohdan lista. Kroghin mukaan rikos voidaan määritellä suisidaalimurhaksi, mikäli nämä kohdat täyttyvät:

- 1. Murhaaja ilmoittaa motiivikseen halun tulla mestatuksi tai ei selitä tekoaan lainkaan.*
- 2. Murhaajalla ei ole syytä vahingoittaa uhriaan. Tämä on selkeintä silloin, kun uhri on lapsi.*
- 3. Murhaaja antautuu vapaaehtoisesti tai ei yritä peitellä tekoaan.*
- 4. Oikeus pitää tekoa suisidaalimurhana (esimerkiksi tuomitsee teon suisidaalimurhaajia koskevan lainsäädännön mukaan).⁸⁶*

Listan neljäs kohta on kuitenkin kyseenalaistettava silloin, kun on syytä epäillä, että syytetty peitteli itsetuhoista motiivia. Aiemman tutkimuksen perusteella paine peitellä itsetuhoista motiivia kasvoi, kun suisidaalimurhista alettiin langettaa kuolemantuomion

⁸⁴ On hyvä muistaa, että ajan oikeus ei määritellyt oikeudenkäyntiä ainakaan lähteiden perusteella tietynlaiseksi suisidaalimurhaoikeudenkäynniksi. Lähtökohtaisesti oikeuslaitos suhtautui näihin rikoksiin kuin mihin tahansa henkirikokseen. Tämä on eräs syytä, miksi tässä luvussa rikostapauksia käsitellään kronologisesti. Lukija saa näin käsityksen, miten oikeus toimi henkirikoksen kohdalla, joka osoittautui suisidaalimurhaksi.

⁸⁵ Vilksen 2009, 315.

⁸⁶ Krogh 2011, 16.

ohella häpeä- ja ruumiinrangaistus, ja kun myöhemmin kuolemankaipuiset murhaajat alettiin tuomita elinikäiseen pakkotyöhön.⁸⁷

Ennen neljään oikeudenkäyntiin syventymistä on hyvä käydä läpi, millaisessa oikeushistoriallisessa kontekstissa 1700-luvun puolivälillä Pohjois-Pohjanmaalla elettiin.

1.1 Suisidaalimurhan oikeushistoriallinen tausta

Tutkimusajanjaksona Ruotsin valtakunnassa elettiin vuoden 1734 lain puitteissa. Aiemman keskiaikaisen Kristofferin maan- ja kaupunginlain yhdeksi lakikokonaisuudeksi yhdistänyt laki astui voimaan vuonna 1736. Vuoden 1734 lakia valmisteltiin pitkään, yhteensä puolen vuosisadan ajan. Pitkän valmisteluajan takia laki edustaa osittain edellisen vuosisadan oikeusperiaatteita, jotka olivat lain voimaantuloaikana jo vanhentuneita yleiseurooppalaisessa kontekstissa.⁸⁸

Vuoden 1734 laki oli eurooppalaisessa kontekstissa suhteellisen humaani esimerkiksi siinä, ettei kuolemanrangaistusten yhteydessä tuotettu tarpeetonta kärsimystä rajuilla ruumiinrangaistuksilla, kuten kujanjuoksulla tai hehkuvilla pihdeillä nipistelyllä. Toisaalta kuolemanrangaistus määrättiin lain mukaan 68 rikoksesta, ja myöhemmin määrä nousi yli seitsemäänkymmeneen kuninkaallisten asetusten myötä. Osa vuoden 1734 lain systematiikasta perustui vielä vanhatestamentilliseen Mooseksen lakiin, vaikka laki kielsikin tuomioiden perustelemisen Jumalan lakiin vedoten.⁸⁹ Erityisen ankarasti laki suhtautui siveellisyysrikoksiin, mikä kuvastaa 1600-luvulla alkanutta esivallan pyrkimystä kontrolloida alamaisten elämää.⁹⁰ Vuoden 1734 laki oli siis ajan kontekstissa sekä moderni että vanhanaikainen. Lain ansioksi on vähintäänkin luettava, että se oli ensimmäisiä eurooppalaisia lakikodifikaatioita.⁹¹

Tämän tutkielman kannalta tärkein vuoden 1734 lain osa-alue on henkirikoksia käsittelevä pahanteon kaaren 12. luku. Luvun ensimmäisen pykälän mukaan murhan tehnyt mestataan sekä miehen ruumis teilataan ja naisen ruumis poltetaan roviolla: ”Dråper man, eller qvinna, annan förfåteliga och i löndom; varde mördaren halshuggen,

⁸⁷ Jansson 1998, 69 ja 2004, 86.

⁸⁸ Koskivirta 2001, 45; Nousiainen 1993, 345.

⁸⁹ Koskivirta 2001, 45.

⁹⁰ Aalto 1996, 214–215.

⁹¹ Ks. Esim Koskivirta 2001, 47; Nousiainen 1993, 38, 345.

mannen steglad, och qvinnan i bål bränd.”⁹² Toisen pykälän mukaan sama rangaistus langetetaan heille, jotka murhaavat alle 12-vuotiaan lapsen: ”samma lag vare om then, som dräper öfvermaga mindre än tolf åhr, eller någon sofvande, simmande, badande, eller then i sådant silståndt och ärende stadd är, at han sig ej värja kan.”⁹³ Tärkeä lakisäädös on myös vuoden 1754 kuninkaallinen asetus, jonka mukaan elämään väsymisestä murhan tehnyttä tuli rangaista kuolemantuomion lisäksi erillisellä häpeä- ja ruumiinrangaistuksella. Häpeärangaistuksessa syytetyn tuli istua kahtena sunnuntaina torilla paaluun köytettynä ja kaularautoihin kahlehdittuna taulu päänsä yläpuolella, johon oli kirjoitettu ja kuvattu tehty rikos. Kumpanakin sunnuntaina tuomitulle annettiin lisäksi 20-30 paria raippoja tai vitsoja, parin käsittäen kolme lyöntiä.⁹⁴ Käytän jatkossa asetuksesta nimitystä suisidaalimurha-asetus.

Tämän tutkielman kohdalla 1700-luvun ruotsalaisen oikeuslaitoksen historiallisesta rakenteesta on hyvä tuntea kihlakunnanoikeuden, raastuvanoikeuden ja hovioikeuden väliset suhteet sekä niiden tehtävät. Kihlakunnanoikeus ja raastuvanoikeus olivat alioikeuksia. Kihlakunnanoikeutta, eli kansan kielellä käräjiä, käytiin maaseutupitäjissä ja raastuvanoikeutta kaupungeissa, mutta muutoin tehtävä ja oikeuskäytännöt olivat näissä oikeusistuimissa samat. Rikostapauksen tullessa ilmi tapausta alettiin selvittää rikosentekopaikkakunnan käräjillä, joita istuttiin tyypillisesti kahdesti vuodessa. Vakavia rikosasioita tai muita kiireellisiä oikeusjuttuja varten saattoi kihlakunnantuomari kutsua koolle välikäräjät.⁹⁵

Kihlakunnanoikeuksissa syyttäjänä toimi tavallisesti maaherran alaisuudessa toiminut nimismies tai raastuvanoikeudessa kaupunginviskaali. Tuomarina toimi kihlakunnanoikeudessa kihlakunnantuomari, joka kiersi eri paikkakuntien käräjillä tuomitsemassa. Raastuvanoikeutta tuomitsi ja johti pormestari. Esimerkiksi tämän tutkielman tapauksissa Oulun pohjoisen voutikunnan tuomiokunnan tuomarina toimivat ensin Martin Polviander ja sitten hänen poikapuolensa Johan Polviander, joista ensimmäinen toimi uransa aikana myös Turun hovioikeuden asessorina ja jälkimmäinen

⁹² 1734 åhrs lag [1984], M.B. XII 1 §.

⁹³ 1734 åhrs lag [1984], M.B. XII 2 §.

⁹⁴ Jansson 1998, 19. *”Till samtelige hof- och öfwerrätterne, angående straffets skärpande för them, som begå mord af ledsnad at lefwa, eller för att undgå kroppsplikt. Stockholm then 24 april 1754.”* Jusleen 1787; Koskivirta 2001, 52.

⁹⁵ Huom. Myös kemnerinoikeus käsitteli kaupungeissa rikosasioita 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Kemnerinoikeus toimi raastuvan alapuolella ja suoritti usein alustavan tutkinnan rikosasiasta, jonka jälkeen se alisti tapauksen raastuvanoikeudelle. Nousiainen 1993, 349–350.

auskultanttina.⁹⁶ Onkin kiinnostavaa pohtia, vaikuttivatko aiemmat suisidaalimurhatapaukset myöhempien tapausten tutkintaan ja tuomitsemiseen etenkin, kun sama tuomari oletettavasti tuomitsi useammissa vastaavissa tapauksissa.⁹⁷

Kihlakunnanoikeuden kokoonpanoon kuului 1700-luvulla tuomari sekä 12 lautamiestä, jotka olivat arvostettuja ja hyvämaineisia talonpoikia. Raastuvanoikeudessa tuomarinvirkaa hoitanutta pormestaria avusti päätöksenteossa ryhmä raatimiehiä, jotka valittiin tyypillisesti porvariskunnasta.⁹⁸ Oikeudenkäynti eteni tuomarin johtaman tutkinnan mukaan, ja noudatti ajan oikeuskäytäntöä nojaten esimerkiksi ennakkotapauksiin. Oikeuskäytäntö ei kuitenkaan ollut kiveen hakattu, vaan viime kädessä oikeudenkäynti eteni tuomioistuimen harkinnan varassa. Jokainen rikostapaus eteni oikeudessa siis jossain määrin tapauskohtaisesti.⁹⁹ 1700-luvulla lautamiehet olivat aktiivisesti osana tutkintaa ja tuomion langettamista yhdessä tuomarin kanssa.¹⁰⁰ Ylin päätäntävalta kuului kuitenkin tuomarille ja vain yksimielinen lautakunta saattoi kumota tuomarin päätöksen.¹⁰¹

Alioikeudessa lain kirjainta noudatettiin kuolemanrangaistusten osalta kirjaimellisesti. Lain mukainen kuolemantuomio langetettiin 1700-luvun jälkipuoliskolla yli seitsemästäkymmenestä rikostyyppistä, joihin kuului esimerkiksi erilaisia väkivalta-, seksuaali- ja omaisuusrikoksia. Lieventäviä tai raskauttavia asianhaaroja ei saanut ottaa alioikeuden tuomiossa huomioon, vaikka niitä muutoin oikeuskäsittelyssä tutkittiinkin. Alioikeudessa langetettu kuolemantuomio täytyi alistaa hovioikeudelle, joka joko vahvisti tuomion tai muutti alioikeuden langettamaa tuomiota. Alioikeuden tuomion alistaminen hovioikeudelle tapahtui käytännössä siten, että alioikeudesta lähetettiin hovioikeudelle renovoitu tuomiokirja, eli tiivistetty, puhtaaksikirjoitettu ja tarvittaessa lyhennetty kopio oikeudenkäynnin aikana kirjoitetusta konseptituomiokirjasta. Alioikeuden oli lain nojalla määrä kirjata tuomiokirjaan kaikki rikokseen vaikuttaneet tekijät, jotta hovioikeus saattoi tehdyn tutkinnan perusteella ratkaista lopullisen

⁹⁶ Auskultantti saattoi olla mukana hovioikeuden istunnoissa ikään kuin kuunteluoppilaana. Auskultoinnista tuli tuomarinvirkoihin johtava väylä. Holmberg 1959, 40; Nousiainen 1993, 326; Wunsch 2010, 69, 74, 77.

⁹⁷ Tuomiokirjan jutussa tuominneen tuomarin nimeä ei aina mainita kyseisessä tuomiokirjassa, joten varmaa päätelmää ei voi monestikaan tehdä.

⁹⁸ Nousiainen 1993, 350; Wunsch 2010, 68.

⁹⁹ Ks. Esim. Nousiainen 1993, 361; Vepsä 2009, 60.

¹⁰⁰ Letto-Vanamo 1991, 40–41.

¹⁰¹ Hemmer 1950, 164; Wunsch 2010, 68.

tuomion.¹⁰² Usein hovioikeus pyysi alioikeudelta lisätutkintaa (*ytterligare ransakningen*) liittyen esimerkiksi rikoksenteon olosuhteisiin, kuten uhrin vammojen laatuun tai syytetyn mielentilaan. Lopulta hovioikeus teki päätöksen, joka vahvisti tai muutti alioikeuden tuomion.¹⁰³ Käytännössä 1700-luvulla valtaosa alioikeuden langettamista kuolemantuomioista lievennettiin hovioikeudessa sakko- tai ruumiinrangaistuksiksi.¹⁰⁴

Alioikeudessa oikeutta käytiin suullisesti suomenkielisillä alueilla suomeksi ja ruotsinkielisillä ruotsiksi,¹⁰⁵ mutta alioikeuden ja hovioikeuden välinen alistusakti tapahtui kirjallisesti. Siinä mielessä kokonaisuudessaan oikeuskäsittely oli sekä suullinen että kirjallinen, mikä osaltaan vahvisti syytetyn oikeusturvaa.¹⁰⁶ Alioikeudessa yhteisö tuomitsi jäsentään; tavallisesti lautamiehet tunsivat tai vähintään tiesivät syytetyn esimerkiksi sukutaustaltaan.¹⁰⁷ Niinpä henkilökohtaiset suhteet, syytetyn maine tai esimerkiksi lahjukset saattoivat vaikuttaa oikeuskäsittelyn kulkuun alioikeudessa.¹⁰⁸ Yksi hovioikeuden alkuperäisistä tehtävistä oli valvoa, etteivät tällaiset rikoksen ulkopuoliset seikat vaikuttaneet alioikeuden tuomioihin.¹⁰⁹ Hovioikeus teki päätöksen kuitenkin alioikeuden tuomiokirjamateriaalin varassa, joten siinä mielessä aiemmin mainituilla sivuseikoilla saattoi olla vaikutusta myös hovioikeuden lopulliseen tuomioon.

Oikeushistoriallisesti tämän tutkielman kannalta on keskeistä tuntea, millaisiin asioihin oikeuden tutkinta ja tuomion langettaminen perustuivat. *Legaalin todistusmenettelyn* periaatteen mukaan esimerkiksi kuolemantuomiota ei saatu langettaa, mikäli syytetty ei tunnustanut tekoaan tai teolle ei löytynyt vähintään kahta riippumatonta todistajaa. Syytetyn tunnustusta pidettiin tärkeimpänä todisteena ja lisäksi olosuhteiden tuli tukea todistusta.¹¹⁰ Legaali todistusmenettely kirjattiin käytännössä lakiin vasta vuoden 1734 laissa, mutta käytännössä menettelyä noudatettiin jo ainakin 1600-luvulta lähtien nojaten esimerkiksi Olaus Petrin *Tuomarinohjeisiin*.¹¹¹ Olaus Petrin 1400-luvun lopulla julkaistut Tuomarinohjeet nousevat muutenkin oikeudenkäytössä tärkeään rooliin, sillä alioikeuksien tuomareiden oikeuskäsitys nojasi niihin vielä 1700-luvullakin.

¹⁰² Koskivirta 2001, 114–119; Vepsä 2009, 60; Virrankoski 1970; Wunsch 2010, 38.

¹⁰³ Nousiainen 1993, 351. Ks. esim. tämän tutkielman tapaukset Kaarina Kokko ja Liisa Teppo.

¹⁰⁴ Koskelainen 1997, 92; Koskivirta 2001, 45; Vepsä 2009, 193.

¹⁰⁵ Nousiainen 1993, 327; Wunsch 2010, 69.

¹⁰⁶ Vepsä 2009, 60.

¹⁰⁷ Nousiainen 1993, 327, 360–361; Wunsch 2010, 69.

¹⁰⁸ Ks. Esim. Miettinen 2015, 432.

¹⁰⁹ Vepsä 2009, 45.

¹¹⁰ Koskivirta 2001, 102, 123; Nousiainen 1993, 234.

¹¹¹ Koskivirta 2001, 104.

Tuomarinohjeissa annettiin käytännön ohjeita ja lueteltiin tiettyjä periaatteita, joiden mukaan tuomarin oli hyvä oikeudessa tuomita. Luonnollisesti kukin tuomari lautamiehistöineen tulkitsi tuomarinohjeita omalla tavallaan. Osin tästä johtuu, ettei oikeus toteutunut kihlakunnanoikeudessa yhtäläisesti.¹¹² 1700-luvun jälkipuoliskolla toinen keskeinen tuomareita ohjeistanut vaikuttaja oli Lundin yliopiston lainopin professori David Nehrman. Hänen rikos- ja prosessioikeuden johdantonsa ohjasivat tuomareita sellaisissa asioissa, mihin laki ei suoranaisesti ohjeistanut: tuomarin toiminnassa, oikeudenkäynnin kulussa ja oikeuskäytännöissä.¹¹³

1700-luvulla kuolemalla rangaistavien rikosten määrä nousi yli seitsemääkymmeneen, mutta tyypillisesti alioikeuksien langettamia kuolemantuomioita lievennettiin hovioikeuksissa sakko- tai ruumiinrangaistuksiksi. Murhasta (*mord*) rangaistiin kuitenkin aina kuolemalla.¹¹⁴ Tämän tutkielman osalta tärkeää on tunnistaa, mitkä tekijät määrittivät henkirikoksen murhaksi, sillä suisidaalimurhaajat pyrkivät tekemään rikoksensa siten, ettei oikeudelle jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin tuomita syytetty kuolemaan, vaikka tuomioistuin olisikin käsittänyt, että tekijä tavoitteli itselleen kuolemantuomiota.¹¹⁵ Vuoden 1734 laissa murhan erotti tahallisesta taposta tappamisen vakaa tai paha aikomus (*onda upsåt*). Tästä kertoivat ennen kaikkea syytetyn oma tunnustus mutta myös esimerkiksi käytetty surma-ase. Lisäksi oli muunlaisia seikkoja, jotka määrittivät oikeudelle teon luonnetta: Murhan paljastavia taustatekijöitä olivat esimerkiksi rikoksen peittely, ruumiin piilottaminen ja surmapaikan valitseminen pienen kiinnijäämisriskin perusteella. Henkirikoksen luonne määriteltiin siis viime kädessä rikoksen taustatekijöiden ja syytetyn motiivin perusteella. Lisäksi lapsen surmaaminen oli lain mukaan aina murha.¹¹⁶ Tämä saattaa selittää osaksi sitä, miksi suisidaalimurhaajat valitsivat uhrikseen lapsen. Lapsi oli helppo surmata ja lapsen viattoman sielun uskottiin pääsevän suoraan taivaaseen,¹¹⁷ mutta toisaalta myös lapsen surmaamista pidettiin lain silmissä varmasti murhana.

¹¹² Nousiainen 1993, 333–337; Ylikangas 1982; Vepsä 2009.

¹¹³ Koskivirta 2001, 28; Nousiainen 1993, 385–387. Tämän tutkielman eräs oikeushistoriallisista heikkouksista on se, etten ole perehtynyt Nehrmanin aikalaisteksteihin itse, vaan olen opiskellut häntä vain tutkimuskirjallisuuden välityksellä.

¹¹⁴ Koskivirta 2001, 55; 1734 års lag. M.B. XII 1 & 2 §.

¹¹⁵ Jansson 1998; Krogh 2011.

¹¹⁶ Koskivirta 2001, 48–52, 55.

¹¹⁷ Jansson 1998, 53.

Suisidaalimurha on oikeushistoriallisesti hedelmällinen tutkimuskohde, sillä tähän rikostyyppiin liittyvät tuomiokirjat kertovat oikeuslaitoksen toiminnasta eri näkökulmasta kuin muiden, tyypillisten rikosoikeudenkäyntien tuomiokirjat. Suisidaalimurhatapauksessa oikeus pääsi ikään kuin kuulustelemaan itsemurhan tekijää siinä, missä tavanomaisessa itsemurhaoikeudenkäynnissä syytetyn teon selittäminen jäi lähiomaisten ja kirkonmiesten vastuulle.¹¹⁸ Muiden henkirikostyyppien oikeuskäsittelyssä, kuten tavanomaisissa murhissa ja tapoissa, oikeus joutui usein selvittämään, oliko syytetty todella syyllinen. Syytetty vastavuoroin pyrki tavallisesti kiistämään syyllisyytensä.¹¹⁹ Suisidaalimurhaaja puolestaan myönsi poikkeuksetta syyllisyytensä surmatyöhön ja ilmiantoi itsensä vapaaehtoisesti.¹²⁰

1.2 Rikoksen rekonstruktio alioikeudessa

Kaarina Kokko, Paavola, Lapinkylä

Vuoden 1756 Saloisten ja Siikajoen pitäjän lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät pidettiin Märsylän talossa. Käräjiä istuttiin tavanomaisten asioiden parissa, mutta erityisen suuren osan kärjäväen huomiosta sai talollisen tyttären Kaarina Kokon tekemä henkirikos. Rikoksen käsittely käräjillä alkoi 28.9.1756, ja oikeudenkäynti jakaantui kahteen osaan. Ensimmäinen puolisko käsitti kaksi kärjäpäivää 28.9. ja 30.9.¹²¹ Ensimmäisen puoliskon päätteeksi kihlakunnanoikeus langetti tuomion, joka alistettiin Turun hovioikeudelle. Hovioikeus määräsi asian kuitenkin lisätutkintaan,¹²² joka painottui Kaarinan mielentilan tutkimiseen sekä motiivin selvittämiseen. Tätä varten järjestettiin Saloisten ja Siikajoen pitäjän välikäräjät, joilla tapausta käsiteltiin 22.12.1756.¹²³ Hovioikeus langetti lopullisen tuomion vuoden 1757 puolella tutkittuaan ensin välikäräjien päätöksen. Hovioikeuden tuomio ja sen perustelut selviävät hovioikeuden päätöstaltiosta kirjattuna 5.3.1757.¹²⁴ Kaarinan tapauksen alioikeuden tuomiokirja-aineisto käsittää yhteensä kaksikymmentä aukeamaa eli noin neljäkymmentä sivua.

¹¹⁸ Ks. esim. Miettinen 2015.

¹¹⁹ Koskivirta 2001, 25; Vrt. Ylikangas 1976 190–206.

¹²⁰ Jansson 1998 ja 2004; Krogh 2011, 4.

¹²¹ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 409–414, 423–429. (Kansallisarkisto Oulu, jatkossa KA Oulu)

¹²² Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltioiden 1756–1757, 27.10.1756, no. 15. (KA, digitaaliarkisto)

¹²³ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 1732–1762, 104–111. (KA Oulu)

¹²⁴ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltioiden 1756–1757, 5.3.1757, no. 15. (KA, digitaaliarkisto)

28.9.1756 nimismies Michael Sparman kuulutti asian kärjäsaliin. Naimaton talollisen tytär Kaarina Kokko oli lyönyt sisarensa Marketta Kokon puolitoistavuotiaasta poikaa varstalla päähän kuolettavasti perjantaiamuna 10.9.1756. Lapsi oli menehtynyt seuraavana päivänä 11.9., jolloin Kaarina oli myös luovutettu vangittavaksi Oulun kruunuhäkkiin.¹²⁵ Kaarina oli syntynyt Paavolan Lapinkylällä 26.12.1731, joten hän oli teon aikana 24-vuotias.¹²⁶ Oikeudenkäynti rakentui todistajien kuulemisen varaan, joista tärkeimpänä oikeudessa kuultiin heti aluksi Kaarinaa itseään.

Kaarina ei voinut tai halunnut kiistää tekoaan. Tekonsa syyksi Kaarina ilmoitti, että heillä oli pahaa verta välillään sisarensa Marketan ja tämän miehen Matti Kokon kanssa. Kaarina väitti, että he olivat häpäisseet häntä, muttei tarkentanut asiaa sen kummemmin.¹²⁷ Alussa vaikutti, että murhan motiivi olisi ollut jonkinlainen julma kosto, jossa lapsen surmaamisella haluttiin tosiasiaassa vahingoittaa vanhempia. Oikeus ryhtyi selvittämään Kaarinan ja Marketan perheen välistä kitkaa ja syy paljastui oikeudelle pian: Kaarinalla oli avioton suhde isänsä Erkki Kokon rengin Juho Mikonpojan kanssa, mitä Kaarinan lähipiiri ei hyväksynyt. Kaarina oli muiden tietämättä ottanut vastaan rengiltä kihlajaislahjat. Erityisen ankarasti nuoren parin suhteeseen suhtautuivat isän Erkki Kokon lisäksi Marketta ja Matti Kokko.¹²⁸ Miksi asia kiinnosti Markettaa ja Mattia, eihän kyseessä ollut heidän taloutensa renki? Syy oli ilmeisesti aviottoman suhteen aiheuttama häpeä, joka lankesi koko Kokon suvulle. Kylillä huhuttiin Kaarinan ja rengin suhteesta, mikä ei jäänyt Marketan ja Matin korvilta kuulematta.¹²⁹

Kielletty sukupuolisuhde ja siitä aiheutuneet läheisten moitteet ahdistivat Kaarinaa. Tämä kävi ilmi hänen todistajanlausunnoissaan, mitkä vaikuttivat keskeisesti oikeudenkäynnin kulkuun. Kaarina kertoi olleensa kaksi viikkoa ennen tekoa vaikeassa koettelemuksessa riistää henki itseltään tai tehdä jokin muu vastaava teko.¹³⁰ Kahtena murhaa edeltävänä yönä hän oli ollut kertomansa mukaan niin vaikeasti ahdistunut, ettei ollut saanut

¹²⁵ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 409. (KA Oulu)

¹²⁶ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 409, 427. (KA Oulu)

¹²⁷ *”Förebärandes, at hon der af den anledning fattat någon ilvilja til sin systra Margeta jemte hennes man Matts Käcko, at de begynt tilwita skiämmä ut henne.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 409. (KA Oulu)

¹²⁸ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 409. (KA Oulu)

¹²⁹ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 411. (KA Oulu)

¹³⁰ *”Hon I twenne wekor innan theta skiedt, warit uti swår frästelse, at antingen taga lifwet af sig sielf eller begå någon dylik wederstygkelig gierning.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 410. (KA Oulu)

hetkenkään rauhaa.¹³¹ Mitä tulee Kaarinan tunnustukseen mielenkoettelemuksista; on merkittävää, että hän toi tuomiokirjan mukaan nämä seikat esille oma-aloitteisesti. Oikeudelle se vihjasi, että murhan takana oli jotain muutakin kuin pelkästään halu vahingoittaa Marketta Kokon perhettä. Näiden lausuntojen myötä oikeus alkoi epäillä Kaarinan todellista motiivia, minkä todisteena jatkossa kaikilta todistajilta kysyttiin Kaarinan ja Marketan väleistä. On tietysti mahdollista, että Kaarina oli sanonut oikeudelle jotain, minkä kirjuri oli tulkinut tuomiokirjoihin omin sanoin tai oikeus oli saattanut kysyä tarkentavia kysymyksiä. Myöhemmin tuomiokirjoissa tehdään kuitenkin aina selväksi, milloin oikeus kysyi todistajalta suoraan jotain ja miten tämä vastasi kysymykseen.¹³²

Ensimmäisenä käräjäpäivänä kuultiin todistajanlausunnot myös kihlatulta renki Juho Mikonpojalta ja surmatun lapsen isältä Matti Kokolta. Matti oli tyrmistynyt Kaarinan teosta, eikä tiennyt syytä teolle. Matti myönsi moittineensa Kaarinaa rengin kanssa vehtailusta, muttei kokenut olleensa erityisen ankara kälyään kohtaan. Juho Mikonpoika ei myöskään tiennyt Kaarinan synkistä aikeista. Renki kertoi, että he olivat maanneet Kaarinan kanssa useita kertoja muutamaa viikkoa ennen murhaa.¹³³ Ei liene sattumaa, että Kaarina kertoi ahdistuksensa alkaneen juuri paria viikkoa ennen surmatekoa. Avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet olivat yksi yleisimpiä syitä suisidaalimurhiin syyllistyneiden naisten kokemalle ahdistukselle Tukholmassa ja Kööpenhaminassa.¹³⁴ Ensimmäisen istuntopäivän päätteeksi tuomari ilmoitti haluavansa kuulla Kaarinaa isää Erkkiä ja sisarta Marketta. He eivät kuitenkaan olleet paikalla, joten kuuleminen siirrettiin seuraavaan istuntoon, joka pidettiin kaksi päivää myöhemmin 30.9.1756.¹³⁵

Toisen käräjäpäivän aluksi kuultiin Marketan todistajanlausunto. Marketan todistajanlausunnon osuus tuomiokirjaan päätyneistä asioista oli huomattavasti muita pidempi. Tämä vihjaa siihen, että Marketan lausunnolla oli oikeudelle erityisen suuri merkitys. Tämä epäilemättä johtui Kaarinan aiemmasta tunnustuksesta, jossa hän viittasi sisarusten väliseen eripuraan. Marketta kertoi tapahtumista oman versionsa, joka vastasi

¹³¹ *”Och / synnenhet the twenne sidsta nätterna har hon haft så swår anfäktning, at hon fått ingen ro.”* Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 410. (KA Oulu)

¹³² Usein kysymykset merkittiin tuomiokirjaan selkeästi *”fr”* ja vastaukset *”swar/sw”*. Ks. Esim. Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 105. (KA Oulu)

¹³³ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 411. (KA Oulu)

¹³⁴ Jansson 1998, 54–56; Krogh 2011, 27–28.

¹³⁵ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 422. (KA Oulu)

aiempia todistajanlausuntoja. Lisäksi Marketta sanoi, ettei hän ollut tiennyt, mitä Kaarina suunnitteli, ja korosti, ettei heidän välillään ollut eripuraa.¹³⁶ Myöskään kukaan muista todistajista ei kertonut huomanneensa mitään outoa sisarusten väleissä. Ristiriita Kaarinan oman tunnustuksen ja muiden todistajanlausuntojen välillä lienee herättänyt myös hovioikeuden epäilemään Kaarinan todellista motiivia, sillä myöhemmin hovioikeuden pyytämä lisätutkinta painottui motiivin selvittämiseen.

Uhrin vammat teon luonteen määrittelijänä

Alioikeuden tutkinnassa keskeisessä osassa oli uhrin vammojen ja todistajanlausuntojen välisen suhteen tarkastelu. Oikeus halusi varmistaa, että uhrin vammat vastasivat todistajien kertomuksia – tämä liittyi keskeisesti rikoksen luonteen määrittelyyn ja sitä myötä oikeudenmukaisen rangaistuksen langettamiseen.¹³⁷ Kaarina ei itse muistanut, kuinka monta kertaa hän oli lasta lyönyt ja mihin ruumiinosaan,¹³⁸ mikä on inhimillisesti ymmärrettävää; Kaarina oli luultavasti ollut jonkinasteisessa shokissa teon aikana tai teon jälkeen. Oikeus kysyi lapsen vammoista kaikilta todistajilta, jotka olivat olleet tekemisissä lapsen kanssa perjantai-aamun tapahtumien jälkeen. Heistä Marketta, Erkki Kokon iäkäs huonemies Heikki Vähä ja naapurin renki Matti Pyy eivät muistaneet tai olleet huomanneet vammoja runsaan veren takia.¹³⁹ Ensimmäinen selkeä todistajanlausunto vammojen suhteen tuli läheisen naapurin Hannu Kokon piialta Valpuri Tuomaantyttyäreltä. Piika oli saanut käskyn pestä lapsen ruumiin lauantaina tämän menehdyttyä, ja piika oli huomannut sormin kokeilemalla kallon oikealla puolen kaksi vammaa. Muita vammoja hän ei ollut nähnyt.¹⁴⁰ Toisena käräjäpäivänä lausunnon antanut Erkki Kokko vahvisti nähneensä vammat, mutta hän kertoi vammoja olleen molemmin puolin päätä, mikä poikkesi piian lausunnosta.¹⁴¹

Totuuden selvittämiseksi oikeus halusi kuulla Oulun kaupungin välskäri Carl Magnus Billingin lausunnon, jonka tämä oli allekirjoittanut 29.9.1756. Välskärin todistuksen mukaan lapsen oikea ohimoluu oli ollut murskana sekä päässä oli ollut kaksi veristä vammaa, mitkä olivat aiheuttaneet lapsen kuoleman.¹⁴² Vammojen ja kuoleman yhteyden

¹³⁶ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 424. (KA Oulu)

¹³⁷ Koskivirta 2009, 294.

¹³⁸ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 410. (KA Oulu)

¹³⁹ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 410–412. (KA Oulu)

¹⁴⁰ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 412–413. (KA Oulu)

¹⁴¹ Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 424–426. (KA Oulu)

¹⁴² Saloisten ja Siikajoen käräjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 427. (KA Oulu)

osoittaminen oli lopullisen tuomion kannalta olennaista. Henkirikoksen tekotapa kertoi suunnitelmallisuudesta ja teon törkeydestä, mitkä puolestaan määrittelivät, oliko teko murha vai tappo. Murhasta joutui väistämättä pölkylle, mutta taposta ei aina rangaistu kuolemalla.¹⁴³ Vammojen ja kuoleman yhteyden varmistuttua oikeus oli siis selvittänyt, että Kaarina oli tappanut sisarensa pojan vakaata ja harkittua väkivaltaa käyttäen. Tämä määritteli teon murhaksi, josta tuomio oli väistämätön: mestaus ja roviolla poltto.¹⁴⁴

Kaarinan alioikeuden oikeuskäsittelyn ensimmäinen puolisko päättyy tuomiokirjassa yhteenvetoon ja tuomioon. Yhteenveto on tärkeä osuus tuomiokirjassa, sillä siinä paljastuu, millaisia asioita oikeus piti merkittävänä tuomion kannalta ja mihin tuomio perustui. Ennen tuomion langettamista tuomari ja lautamiehet olivat keskustelleet ja tarvittaessa äänestäneet tuomiosta yhdessä.¹⁴⁵ Tästä keskustelusta on päätynyt vain tiivistelmä tuomiokirjaan yhteenvedon muodossa, joten tuomarin ja lautamiesten omista ajatuksista ei varsinaisesti voi päätellä paljoakaan. Tuomiokirjaan kirjatut tuomio ja siihen vaikuttaneet seikat kuitenkin puhuvat puolestaan.

Yhteenvedossa nostettiin tärkeimpinä asioina esille, että Kaarina oli kaksi viikkoa ennen murhaa päättänyt riistää oman tai jonkun toisen elämän. Toinen tärkeä seikka oli se, että lapsen vammat täsmäsivät Kaarinan todistukseen. Välskäri Billing oli vannonut valalla, että vammat olivat johtaneet lapsen kuolemaan. Tämän sekä Kaarinan oman kertomuksen perusteella kihlakunnanoikeus näki, että Kaarina oli tarkoituksella murhannut siskonsa pojan. Kihlakunnanoikeus tuomitsi Kaarinan törkeästä rikoksesta kuolemaan mestaamalla ja roviolla poltettavaksi pahanteon kaaren 12. luvun ensimmäisen ja toisen pykälän mukaan. Tämän lisäksi Kaarina ja renki Juho tuomittiin salavuoteudesta sakkoihin.¹⁴⁶ Päätös alistettiin Turun hovioikeudelle, joka käsitteli tapausta 27.10.1756. Alistusaktissa hovioikeus perehtyi alioikeuden toteuttamaan tutkintaan tuomiokirjojen välityksellä. Hovioikeus pyysi päätöksessään lisätutkintaa, mutta päätöksessä ei perustella, millaisiin asioihin lisätutkinnan pitäisi painottua.¹⁴⁷ Tämä on kuitenkin tulkittavissa alioikeuden lisätutkinnassa esittämien kysymysten perusteella. Oletettavasti

¹⁴³ Koskivirta 2001, 48–52.

¹⁴⁴ 1734 åhrs lag [1984], M.B. XII 1 & 2 §.

¹⁴⁵ Päätellen siitä, että yksimielinen lautamiehistö saattoi kumota tuomarin tuomion. Hemmer 1950, 164.

¹⁴⁶ *”Karin Ericks dotter som således begått mord på sin systersson Matts om halft annat år, efter XII cap 1 och 2 § M.B för I thetta sitt grofwa brott halshuggas och I båle brännas.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 429. (KA Oulu)

¹⁴⁷ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot 1756–1757, 5.3.1757, no. 15. (KA, digitaaliarkisto)

hovioikeus siis ohjeisti alioikeuden jotenkin yksityiskohtaisemmin lisätutkinnan suorittamiseen.

Kaarinan alioikeudenkäynnin toinen osa käytiin 22.12.1756 Salon ja Siikajoen välikäräjillä. Väli- tai ylimääräisiä käräjiä (*urtima ting*) järjestettiin aina silloin, kun niille oli erityistä tarvetta tai tuomio haluttiin langettaa mahdollisimman nopeasti – yleensä vain raskaiden rikosasioiden yhteydessä.¹⁴⁸ Kaarinan oikeudenkäynnin alkamisesta oli kulunut aikaa vajaa kolme kuukautta, mutta tänä aikana ei suinkaan oltu toimeettomia oikeudenkäynnin osalta. Väliaikana tehtiin lisätutkimuksia esimerkiksi Kaarinan mielentilan suhteen. Kaarinan ollessa tutkintavankeudessa paljastui myös, että hän odotti lasta renki Juho Mikonpojalle.

Ensimmäisenä Kaarinan raskauden oli huomannut Oulun kruunuhäkin vahtimestari Petter Bergström. Tieto toimitettiin Turun hovioikeudelle kirjeitse marraskuun lopulla, ja hovioikeus määräsi välskäri Billingin varmistamaan asian. Välskäri toteutti hovioikeuden pyynnön, totesi Kaarinan olevan raskaana ja toimitti tästä lausunnon kihlakunnanoikeudelle, joka luettiin käräjäväelle. Kaarinan oikeudenkäynnin toisen osan alkajaisiksi oikeus kysyi Kaarinalta, oliko hän tiennyt raskaudestaan. Kaarina vastasi, ettei ollut tiennyt, mutta oli maannut rengin kanssa viimeksi neljätoista päivää ennen murhaa.¹⁴⁹ On sinänsä tärkeää, että oikeus kiinnitti Kaarinan raskauteen näin runsaasti huomiota. Asia on oletettavasti hätkähdyttänyt ihmisiä, mutta raskaudella oli myös vaikutusta tuomioon. Raskaana olevaa naista ei laitettu pölkylle, vaan kuolemantuomio pantaisiin toteen kuusi viikkoa synnytyksen jälkeen, mikäli lapsi syntyisi elävänä.¹⁵⁰

Elämään väsyminen Kaarina Kokon teon taustalla

Välikäräjillä tutkinta keskittyi Kaarinan mielentilan ja maineen selvittämiseen, joita käsittelen tarkemmin 2. pääluvussa. Varsinaisen oikeudenkäynnin kulun kannalta lisätutkinnan ehkäpä merkittävin lausunto tuli Paavolan kappalaiselta Jacob Flanderilta. Kaarina oli kertonut Flanderille, mitä hän oli kokenut ja ajatellut ennen murhapäivää. Mikäli hengenmiehen todistukseen on luottaminen, kuvastaa tämä lausunto Kaarinan teon luonnetta ja määrittelee sen tyypilliseksi suisidaalimurhaksi. Kaarina oli kertonut Flanderille ajatelleensa, että jos hän edes miettii oman elämänsä lopettamista, hän estää

¹⁴⁸ Vepsä 2009, 154.

¹⁴⁹ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 104–105. (KA Oulu)

¹⁵⁰ 1734 åhrs lag [1984], S.B. III 3 §.

sielunsa pelastuksen. Niinpä hän oli keksinyt surmata jonkun siskonsa Marketan lapsista.¹⁵¹ Lausuntoon liittyy joitakin lähdekriittisiä huomioita. Kyseessä on Flanderin todistajanlausunto, jonka hän perusti Kaarinan kanssa käydyn keskustelun pohjalle. Saattaa siis olla, että tämä erityisen kuvaileva lausunto oli ainakin osittain papin omia sanoja. Kaarina olisi kuitenkin voinut kiistää välikäräjillä Flanderin lausunnon, mitä hän ei tehnyt. Niinpä on tulkittava, että Flanderin lausunto kuvasti Kaarinan halua tulla tuomituksi kuolemaan.

Flanderin lausunnon myötä alioikeus havahtui mahdollisuuteen, että Kaarina olisi tehnyt surman elämään väsymisestä eli itsetuhoisen motiivin ajamana. Kaarinaa kuultiin heti Flanderin perään. Hän ei kiistänyt lausuntoa ja lisäsi, että oli aikonut kertoa synkistä ajatuksistaan kappalaiselle, mutta tämä oli tuolloin ollut matkalla Ouluun, eikä Kaarina ollut tavoittanut häntä.¹⁵² Oikeus kysyi Kaarinalta uudelleen, oliko tällä todella jotain sisartaan Markettaa ja Matti Kokkoa kohtaan. Nyt Kaarina kielsi tämän ja kumosi siten ensimmäisessä kärjäistunnossa kertomansa asiat. Lisäksi Flander lisäsi, ettei hän ollut huomannut Kaarinan kanssa keskusteltuaan mitään sellaista, mikä olisi vihjannut sisarusten väliseen vihanpitoon.¹⁵³ Oikeus kysyi Kaarinalta suoraan, oliko hän elämänsä väsynyt ja oliko hän tehnyt murhan tästä syystä.¹⁵⁴ Kaarina kuitenkin halusi tehdä selväksi, ettei ollut tehnyt tekoaan siksi.¹⁵⁵

Kaarinan motiiviin liittyen kärjäväelle luettiin Oulun seurakunnan papistoon kuuluneen Jacob Elfvingin kirjattu todistajanlausunto. Elfving kertoi, että Kaarina ymmärsi täysin törkeän rikoksensa seuraukset, ja hän oli tehnyt tekonsa elämään väsymisestä. Kaarina oli Elfvingin mukaan halukas ja valmis kohtaamaan kuolemanrangaistuksen. Todistuksensa Elfving oli kirjannut päivälle 15.12.1756.¹⁵⁶ Todistus luettiin Kaarinalle, johon tämä vastasi, ettei myönnä tehneensä syntiä elämään väsymisestä, muttei voi tätä

¹⁵¹ *”Hafwandes hon äfwen förestält sig, at så framt hon sielf afhändre sig lifwet, så förderfwara hon therigenom så siäl och sin eriga salighet, hwarföre hon fattat thet uppsätt, at hon skulle slå ihiäl något thera utaf sin systra Margaretas barn.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 107–108. (KA Oulu)

¹⁵² Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

¹⁵³ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

¹⁵⁴ *”Om hon warit ledsen til at lefwa och om hon af sådan ledsnad begådt thenne grofwa missgiärning?”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

¹⁵⁵ *”Tå hon wäl i förstone wille förebära, at hon af ledsnad til at lefwa icke giordt thenne gärning.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 108. (KA Oulu)

¹⁵⁶ *”Att hon Karin fullleligen erkänner sitt grofwar brott, hwartill hon strilit endast af ledsnad att lefwa, warandes hon äfwen willig och beredd at undergå det straff hon sig derföre ådragit.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

täysin kieltääkään.¹⁵⁷ Tuomiokirjassa todettiin vielä, ettei Kaarina vaikuttanut olevan kovinkaan huolissaan tekemänsä hirveän rikoksen ja kauhean synnin takia.¹⁵⁸

Kaarinan motiivin ja teon taustojen suhteen alioikeus oli tutkintansa suorittanut. Yhteenvedossa kihlakunnanoikeus totesi, että Kaarinan tunnustukset Flanderille ja Elfvingille kertovat, että Kaarina halusi elämäänsä väsymisen takia lopettaa itsensä, mutta oli päätyntä toiseen keinoon, joka ei pilaisi hänen sieluaan ja pelastustaan. Oikeus totesi Kaarinan olevan halukas ja vapaaehtoinen kohtaamaan ansaitun kuolemantuomion.¹⁵⁹ Alkuperäisen tuomion alioikeus piti ennallaan ja lopullinen päätös jäi jälleen hovioikeuden harkintavaltaan.

Mikä on erikoista, Turun hovioikeuden päätöstaltiossa ei pohdita sanallakaan, tekikö Kaarina tekonsa elämään väsymisestä. Alioikeus tulkitsi Kaarinan tehneen murhan elämään väsymisen takia ja kirjasi havaintonsa selkeästi lisätutkintatuomiokirjan¹⁶⁰ yhteenvedoon. Suisidaalimurhia koskeva kuninkaallinen asetus vuodelta 1754 määräsi, että elämäänsä väsymisestä murhan tehneille tuli langettaa kuolemantuomion lisäksi häpeä- ja ruumiinrangaistus. Asetuksessa käytettiin muotoa *ledsnad at lefwa*, jota käytettiin myös Kaarinan juttua käsittelevässä alioikeuden tuomiokirja-aineistossa. Yhtäläisen termistön perusteella on syytä arvella, että alioikeus tiesi suisidaalimurha-asetuksesta. Miksei hovioikeuden päätöstaltiossa mainittu Kaarinan motiivista mitään?

Oliko mahdollista, että vuoden 1754 asetus oli niin tuore, ettei Turun hovioikeus vuonna 1757 huomionnut sitä päätöksenteossa? Tämä jää arvailujen varaan, mutta on perusteltua olettaa, etteivät alioikeuden huomiot Kaarinan motiivista voineet jäädä Turun

¹⁵⁷ "At hon egentligen icke tilstådt thet hon af ledsnad til at lefwa, begådt thenne synd, men kunde icke eller sådant aldeles bestride." Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

¹⁵⁸ "At hon icke war så bekymrad om sitt swåra brott (och sin begångna synd) som en estertänk sam menniskia wederbondet." Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

¹⁵⁹ "Hwad hon allaredan förut under laga ting för sin siälsörjare adjunten Flander och sedermera på Uhleåborg för comministern Elfving bekiändt, theruti beständet, at hon af ledsnad til at lefwa welat sielft förgiöra sig, men utwaldt doch theta senare sättet på thet hon med sitt egit lifs afhändrade icke skulle äfwen förderfwa sin siäl och salighet: uti hwilken sin bekännelse hon uppå åtskillige gånger på uprepade frågor, war ständig gifwandes therjemte wid handen, at hon är willig och wederrade til at undergå thet straff, som hon genom sin grofwa missgiärning sig ädragit och förtiens." Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 111. (KA Oulu)

¹⁶⁰ On tietysti sellainen mahdollisuus, että konseptituomiokirjasta tehdyssä renovoidussa hovioikeudelle lähetetyssä tuomiokirjassa ei mainittu elämään väsymistä, mutta tätä en ole pystynyt varmistamaan joko siksi, ettei tapauksen renovoitua tuomiokirjaa ole enää olemassa tai en ole sitä kyennyt löytämään. Olisi kuitenkin vaikea uskoa, että elämään väsyminen olisi jätetty mainitsematta renovoidussa tuomiokirjassa, kun se kerran mainitaan konseptituomiokirjan lisätutkinnan tuomiolauselmassa.

hovioukudelta huomaamatta, sillä sen verran selkeästi alioikeus huomionsa tuomiokirjaan kirjasi. Olisiko tuomioon vaikuttanut se, ettei Kaarina selväsanaisesti myöntänyt tehneensä surmaa elämäänsä väsyneenä? Ei ole tiedossa, missä määrin legaalien todistusmenettelyn opit pätivät kuninkaallisissa asetuksissa, joita ei kirjattu viralliseen lakiin. Mikäli legaalit todistusmenettely pätii myös kuninkaallisissa asetuksissa, olisi silloin ymmärrettävää, ettei hovioikeus itsetuhoisen motiivin kieltämisen takia tuominnut Kaarinaa suisidaalimurhaajana.

On myös toinen pohtimisen arvoinen vaihtoehto. Alioikeuden tuomiokirjoista on havaittavissa, että Kaarinan tekoa pidettiin jossain määrin ymmärrettävänä, joskin täysin tuomittavana. Erityisesti Kaarinan sielunhoitajana toimineen kappalaisen Flanderin lausunnoista paistaa jonkinasteinen ymmärrys liittyen Kaarinan motiiviin. Lähiyhteisön ankara suhtautuminen Kaarinan ja rengin suhteeseen saattoi herättää jonkinlaista sympatiaa Flanderissa, ja miksei siten muissakin kärjäyhteisöön kuuluvissa. Toiseksi Kaarinan raskaus ja siitä aiheutunut pitkä vankeusaika saattoivat vaikuttaa lopulliseen tuomioon lieventävänä asianhaarana. Ehkä hovioikeus koki, että Kaarinan kohtalo oli riittävän ankara, eikä suisidaalimurha-asetuksen mukaisia lisärangaistuksia näin ollen tarvittu.

Turun hovioikeus piti 5.3.1757 antamassaan päätöksessä alioikeuden tuomion ennallaan, eli Kaarina tuomittiin pahanteon kaaren 12. luvun toisen pykälän mukaan kuolemaan mestaamalla ja ruumis poltettavaksi roviolla. Hovioikeus määräsi, että Kaarina istuu raskausajan vankeudessa ja kuolemantuomio pannaan toteen kuusi viikkoa lapsen syntymästä, mikäli tämä syntyy elävänä.¹⁶¹ Kuolemantuomio toimeenpantiin 9.7.1757 Siikajoella, mistä voidaan päätellä, että Kaarina synnytti terveen lapsen.¹⁶²

Liisa Teppo, Oulun kaupunki

Oulun kaupungin raastuvanoikeus kokoontui maanantaina 18.3.1765. Raastuvanoikeuden konseptituomiokirjan mukaan kaupunginviskaali eli syyttäjä¹⁶³

¹⁶¹ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot 1756–1757, 5.3.1757, no. 15. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁶² ”Teloitus toimeenpantiin lauantaina 9. heinäkuuta 1757 Siikajoen uudella mestauspaikalla muutamia kilometrejä kirkosta etelään rantamaantien varrella. Paikan oli valinnut ja rajannut maastoon nimismies Mickel Sparman yhdessä kahden lautamiehen kanssa. Pyövelinä toimi Niilo Eskonpoika Rönblad. Pyövelin matkalasku: KA, Pohjanmaan läänin tilejä, tosikirja 1757 (VA9407), s. 1030–1033.”

Henkilökohtainen sähköpostikirjeenvaihto, Mikko Moilanen 9.10.2019.

¹⁶³ Wunsch 2010, 68.

Magnus Rehn kuulutti saliin henkirikostapauksen. Kellon kylästä kotoisin ollut 21-vuotias Liisa Teppo oli edellisenä perjantaina 15.3.1765 murhannut kaupungissa työmies Juho Seikkulan yhdeksänvuotiaan pojan.¹⁶⁴ Raastuvanoikeus istui asian tiimoilta yhteensä kuutena eri päivänä, kaksi kertaa maaliskuussa ja neljä kertaa toukokuussa.¹⁶⁵ Turun hovioikeus vaati huhtikuun 22. päivänä lisätutkintaa,¹⁶⁶ joten tämäkin rikostapaus jakautuu alioikeuden oikeuskäsittelyn puolesta kahteen osioon. Lopullisen tuomion hovioikeus langetti 19.6.1765, joten sinänsä oikeuskäsittely oli varsin nopea.¹⁶⁷

Raastuvanoikeus kutsui kuultavaksi Liisa Tepon, joka oli vangittu lauantaina 16.3.1765 Oulun kruunuhäkkiin. Liisa kertoi tulleen perjantaina 15.3. kaupunkiin ostoksille. Hän oli perjantai-iltana tavannut Widmarkin portilla pojan, jonka hän oli houkutellut syrjäiseen paikkaan katsomaan hevostaan. Mitään hevosta Liisalla ei Hahtiperän¹⁶⁸ aittojen takana ollut, vaan hän oli viiltänyt veitsellä pojan kurkun auki ja tyrkännyt tämän ruumiin aitan alle ja peitellyt lumella. Rikos tapahtui 6-7 aikaan illalla, minkä jälkeen Liisa oli mennyt yöksi Juho Kokon luo. Lauantaiaamuna Liisa oli mennyt pappi Henrik Haffmanin puheille ja kertonut tälle teostaan. Pappi oli pyytännyt Liisaa kertomaan, missä pojan ruumis oli, ja Liisa oli vienyt papin aitan luo, jonka alla poika oli maannut Liisan kertomuksen mukaisesti, lumella peiteltynä.¹⁶⁹ Pappi oli kysynyt Liisalta teon syytä, johon Liisa oli vastannut aikoneensa ensin murhata äitinsä. Liisa kertoi oikeudessa vihaavansa äitiään, joka oli aina kohdellut häntä huonosti. Hän ei kuitenkaan ollut saanut tilaisuutta murhata tätä. Edellisen viikon sunnuntaina hän oli päättänyt valita uhriksi jonkun, jonka hän voisi helposti kukistaa ja joka olisi saatavilla. Raastuvanoikeus päätti kutsua tarkempaan puhutteluun Liisan vanhemmat ja Haukiputaan seurakuntaan kuuluneen papin Eric Frosteruksen lauantaiksi 23.3.¹⁷⁰

Liisan vanhemmat olivat Matti ja Kaisa Teppo Kellon kylästä. Uudistilallisen titteliä kantanut isä todisti tyttärensä käyttäytyneen järkevästi ja olleen samanlainen kuin

¹⁶⁴ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 287–290. (KA Oulu)

¹⁶⁵ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 287–290, 303–308, 472–482, 502–515, 536–540. (KA Oulu)

¹⁶⁶ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁶⁷ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁶⁸ Hahtiperän alue sijaitsi osapuilleen nykyisen Torinrannan alueella.

¹⁶⁹ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 287–289. (KA Oulu)

¹⁷⁰ *”Uppå til spørjan hwarföre hon burit händer på att oskyldigt barn? Sade hon sig haft förut i sinnet at mörda sin egen moder; för thet härdhet emot henne, so mock för det ständigt hatat henne, men såwida hon ej födt tillfälle dertill, har hon andra söndagen i fastan hos sig fastställt, at af daga taga hwem som hon kunde förekomma och få läg ligit tillfälle at utöfwa sitt onda upsätt.”* Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 289. (KA Oulu)

muutkin ihmiset sekä käyneen ahkerasti kirkossa. Vanhemmiten tytär oli kuitenkin muuttunut hankalammaksi, röyhkeäksi ja vallattomaksi. Isä kertoi, ettei tiennyt missään nimessä, että Liisa oli halunnut murhata äitinsä. Liisa puolestaan lisäsi tähän, että hänen äitinsä usein haukkui häntä ja kohteli kovakouraisesti.¹⁷¹ Ilmeisesti Liisa oli ollut vanhempiensa mielestä kuriton ja kurinpito oli äidin toimesta ollut ankaraa. Matti Teppo myös sanoi jotain liittyen huhuihin tyttären tekemästä lapsenmurhasta, mutta kohta on tuomiokirjassa epäselvä. Hovioikeuden päätöstaltioista vuodelta 1764 selviää, että Liisa oli aiemmin tuomittu Iin kihlakunnanoikeudessa valheellisesta tunnustuksesta, kun hän oli väittänyt synnyttäneensä lapsen ja murhanneen tämän vuonna 1764. Liisaa oli rangaistu lopulta oikeuden harhauttamisesta 10 vitsaparilla, minkä myötä hän oli menettänyt kunniallisen tytön maineen. Hovioikeuden päätöstaltiossa mainitaan, että Liisa oli tunnustanut rikoksen, koska oli halunnut päättää elämänsä.¹⁷² Tämä ei ole uutta tutkimuskirjallisuuden valossa, sillä murha ei ollut ainoa rikostyyppi, joita itsetuhoiset tekivät päästäkseen pölkylle. On tiedossa muitakin tapauksia, joissa syytetty on tunnustanut oikeudelle joko todellisen tai kuvitellun eläimeen sekaantumisen tai lapsenmurhan sillä varjolla, että saisi itselleen kuolemantuomion.¹⁷³

Pappi Eric Frosterus ei ollut itse paikalla raastuvanoikeudessa, mutta oikeudessa luettiin hänen allekirjoittamansa mainetodistus. Frosteruksen mukaan Liisa oli syntynyt 26.7.1744 ja päässyt rippikoulusta vuonna 1760. Autuuden välikappaleita (*salighets medel*) eli sakramentteja, kasteen ja ehtoollista, Liisa oli nauttinut esteettä. Sittenkin Liisa oli kuitenkin elänyt kevytmielistä elämää viettäen aikansa enimmäkseen ilman palveluspaikkaa. Moni työpalvelus oli keskeytynyt ennen vuoden määräajan päättymistä. Liisa kantoi myös huonoa mainetta liiasta viinan käytöstä. Lisäksi myös Frosterus mainitsi Liisan valheellisesta todistuksesta lapsenmurhaan liittyen ja kertoi tämän kärsineen siitä vitsarangaistuksen.¹⁷⁴ Liisan mainetodistus oli siis varsin keho: epäkristillistä käyttäytymistä, joutilaisuutta ja kaiken kukkuraksi aiempi tuomio. Voi hyvin kuvitella, ettei Liisan tilanne näyttänyt raastuvanoikeuden lautamiesten silmissä kovin ruusuiselta. Lapsen murhaaminen koetteli itsessään ihmisten oikeudentajua päätellen siitä, miten monesti tuomiokirjassa viitattiin juuri lapsen viattomuuteen kauhistelemaan sävyyn. Pahennusta lienee herättänyt myös Liisan kertomukset siitä,

¹⁷¹ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 304. (KA Oulu)

¹⁷² Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1764, no. 52. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁷³ Jansson 1998, 62; Keskisarja 2006, 52; Liliequist 1991; Rautelin 2009.

¹⁷⁴ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 305. (KA Oulu)

miten hän oli halunnut jo pidemmän aikaa murhata äitinsä. Oli raskauttavaa nousta vanhempiaan vastaan, kuten vuoden 1734 laissa ja Vanhassa testamentissakin korostetaan.¹⁷⁵

Raastuvanoikeus oli mielestään kuullut tässä vaiheessa kaiken tarvittavan ja julisti tuomion. Yhteenvedon mukaan Liisa Teppo oli syyllistynyt murhaan, jonka hän oli vapaaehtoisesti tunnustanut. Syytetyn, pappi Frosteruksen ja syytetyn vanhempien kertomusten perusteella oikeus totesi, että murha tehtiin tarkoituksella ja täydessä ymmärryksessä. Liisa tuomittiin kuolemaan ja roviolla poltettavaksi pahanteon kaaren 12. luvun ensimmäisen pykälän mukaan.¹⁷⁶ On sinänsä erikoista, että raastuvanoikeus langetti tuomion näin vähäisen tutkinta-aineiston perusteella. Aiempaan Kaarina Kokon oikeudenkäyntiin verrattuna tuomio annettiin paljon aikaisemmassa vaiheessa oikeudenkäyntiä. Käytännössä tässä vaiheessa ei oltu pureuduttu lainkaan Liisan mielentilaan, lapsen vammoihin eikä muiden todistajien lausuntoihin. Jälkikäteen voisi moittia, että raastuvanoikeus toimi tässä tapauksessa hätäisesti, mutta on mahdollista, että tapaus jätettiin suosiolla hovioikeuden tarkasteltavaksi, jotta tiedettäisiin, mihin lisätutkinnan tulisi painottua. Turun hovioikeus palautti jutun lisätutkintaan 22.4.1765 käydyssä istunnossa.¹⁷⁷

Uhrin vammat ratkaisivat teon luonteen

Oulun kaupungin raastuvanoikeus palasi Liisa Tepon tapaukseen 11.5.1765. Istunto alkoi pappi Henrik Haffmanin tarkemmalla selostuksella lauontain tapahtumista, jolloin Liisan rikos oli käynyt ilmi. Kristillistä ajattelua ja kansan suhtautumista henkirikoksiin kuvastaa papin oikeudelle kertoma lausahdus: ”Sanoin hänelle, miten hirveän synnin hän oli tehnyt, ja että sellainen verityö huutaa kosta taivaaseen saakka eikä sitä voi salata.”¹⁷⁸ Tällainen retoriikka oli tuttua myös Saksasta suisidaalimurhatapausten yhteydessä.¹⁷⁹ Pappi kuvastaa tällä lausahduksella filosofiaa, mikä kuolemanrangaistuksen taustalla oli. Kuolemanrangaistus oli eräänlainen kosto rikollista kohtaan, joka samalla sovitti rikoksen

¹⁷⁵ Koskivirta 2001, 55.

¹⁷⁶ ”*Andragande det detta begångna mord skiedt med berädt med och fult försatts af en wettig menniskior och pröfwar skiäligt det _ efter af M. B. XII cap 1§ mista sitt lif och båle brännas.*” Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 307–308. (KA Oulu)

¹⁷⁷ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁷⁸ ”*Härwid föreställte jag henne syndenes swårhet och at en sådan blodskul ropar hämnd alt op til himmeler och kan ej förtigas.*” Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 474. (KA Oulu)

¹⁷⁹ Stuart 2016, 67.

Jumalan silmissä. Mikäli murhaa ei sovitettu kuolemalla, uskottiin, että Jumala langettaa vihansa koko yhteisön päälle.¹⁸⁰ Ajatukseen sovituksesta perustuu myös useiden suisidaalimurhaajien luotto siihen, että taivaspaikka saattoi aueta murhasyynnistä huolimatta.¹⁸¹

Raastuvanoikeutta kiinnosti kuulla lisää lapsen vammoista. Vammojen osalta oikeus kuuli uhrin isää Juho Seikkulaa, tämän vaimoa ja anoppia sekä työmiehiä Toppeliusta, Pietolaa, Huhtasta ja Forsbergia. Vahtimies Kilpinen antoi myös lausunnon vammoihin liittyen.¹⁸² Tässä näkyy hovioikeuden lisätutkintapyynnön vaikutus, sillä hovioikeus epäilemättä vaati lisätietoja vammoihin liittyen. Raastuvanoikeus noudatti hovioikeuden pyyntöä varsin perinpohjaisesti päätellen siitä, miten monelta todistajalta vammoista kysyttiin. Erikoista on, ettei tässä tapauksessa kuultu esimerkiksi väliskäri tai muun ruumiin saloihin perehtyneen asiantuntijan lausuntoa. Saattoi johtua siitä, ettei väliskäriä ollut saatavilla, mutta toisaalta olihan Kaarina Kokon Siikajoen käräjien oikeudenkäyntiä varten noudettu paikalle väliskäri aina Oulun kaupungista saakka. Tämä kuvastaa 1700-luvun alioikeuksien epäsäännönmukaista menettelyä – oikeuskäsittelyn kulku oli pitkälti tuomarin harkinnan varassa ja siten aina tapauskohtaista.

Vammojen suhteen oikeus tuntui noudattavan periaatetta, jonka mukaan tärkeimmät todistajanlausunnot antoivat sellaiset todistajat, jotka näkivät ruumiin ensimmäiseksi. Pappi Haffman oli pyytänyt työmies Toppeliuksen mukaansa, kun Liisa oli lähtenyt viemään heitä ruumiin luo. Haffman oli pyytänyt Toppeliusta tutkimaan lapsen ruumiin, koska ei itse ollut liikutukseltaan siihen pystynyt. Toppelius oli nähnyt pojan vasemmassa ohimossa haavan, mutta verta oli ollut niin paljon, ettei muita haavoja näkynyt. He eivät tohtineet koskea ruumiiseen sen enempää, vaan Toppelius poistui hakemaan vartijamestarin paikalle. Sillä aikaa Liisa oli luovuttanut pappi Haffmanille murha-aseena käyttämänsä veitsen. Haffman myös lisäsi, että Liisa oli ollut hyvin yhteistyöhaluinen, vaikka hän olisi voinut halutessaan paeta kaupungista yön aikana.¹⁸³

Oli ymmärrettävästi oikeuden näkökulmasta tähdellistä tietää, oliko syytetty ollut yhteistyöhaluinen vai halunnut peitellä rikostaan. Suisidaalimurhaajalle tyypilliseen tapaan Liisa ei missään vaiheessa kiistänyt tekoaan, vaan päinvastoin edesauttoi kaikin

¹⁸⁰ Krogh 2011, 172; Koskivirta & Matikainen 2019.

¹⁸¹ Jansson 1998; Krogh 2011.

¹⁸² Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 482–484. (KA Oulu)

¹⁸³ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 476, 478. (KA Oulu)

tavoin sen paljastumista. Liisan oman todistuksen ja muiden todistajanlausuntojen mukaan hän oli peitellety pojan ruumiin lumella.¹⁸⁴ Miksi hän oli vaivautunut piilottamaan ruumiin, jos kuitenkin tiesi kertovansa rikoksestaan? Jo Kristofferin maanlaissa määrättiin, että eräs murhan tunnusmerkeistä oli ruumiin piilottaminen.¹⁸⁵ Ehkä Liisa uskoi ruumiin piilottamisen kertovan oikeudelle vakaasta harkinnasta ja varmistavan sillä tavoin teon murhaksi oikeudenkin silmissä. Tosin on yhtä mahdollista, että Liisa ei halunnut kenenkään muun löytävän ruumista ennen kuin hän itse ehtisi paljastaa tekonsa, tai sitten hän piilotti ruumiin yksinkertaisesti psykologisena reaktiona.

Uhrin vammojen laatu selvisi lopulta vasta uhrin omaisten todistajanlausuntojen myötä. Uhrin isä työmies Juho Seikkula kertoi oikeudelle, että hän oli perjantai-iltana 15.3. kutsunut poikaansa sisälle, mutta tämä ei ollut tullut. Aamulla Seikkula oli lähtenyt metsätöihin ja illalla kotiin tullessaan hän oli saanut kuulla, että hänen poikansa oli murhattu. Seikkulan anoppi, joka oli ollut muiden lasten kanssa yksin kotona, kertoi, että vartiomiehet olivat tuoneet pojan kotiin. Anoppi oli pessyt pojan ruumiin ja siten hän oli ensimmäinen todistaja, joka oli varmuudella nähnyt vammat. Pojalla oli ollut kaksi haavaa kaulassa, yksi leuan alla, ja toinen syvempi oli vedetty luuhun asti. Anoppi huomasi myös vasemmassa ohimossa puukon jälkiä. Muut todistajat vahvistivat anopin lausunnon.¹⁸⁶ Nämä todistivat oikeudelle teon vakavuutta ja törkeyttä. Raastuvanoikeus oli tuominnut Liisan kuolemaan jo suhteellisen vähäisen näytön perusteella, mutta lisätutkinnan tarkoitus oli selvittää hovioikeudelle teon yksityiskohdat, jotta oikeudenmukainen tuomio saatettaisiin langettaa totuuteen perustuen. Saattaa olla, että raastuvanoikeus oli tuomiota julkistaessaan tiennyt jo sanomattakin, miten vakavasta rikoksesta oli kyse. Hovioikeus joutui kuitenkin tekemään ratkaisunsa tuomiokirjaan kirjoitettujen asioiden perusteella. Tässä vaiheessa alioikeus oli täyttänyt hovioikeuden vaatimuksen lisätutkinnasta vammojen suhteen. Seuraavissa istunnoissa 15.5. ja 18.5. pureuduttiin Liisan mielentilaan ja maineeseen, ja oikeuden johtopäätös oli, että Liisa oli ollut tekonsa aikana järjissään ja siten syyntakeellinen.

Raastuvanoikeuden tuomion pysyessä lisätutkinnan jälkeen entisellään, hovioikeus langetti 19.6.1765 lopullisen tuomion tutkittuaan raastuvanoikeuden suorittaman tutkinnan. Hovioikeus totesi päätöksessään, että Liisa, joka aiemmin oli tuomittu

¹⁸⁴ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 476. (KA Oulu)

¹⁸⁵ Koskivirta 2001, 51.

¹⁸⁶ Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 479–482. (KA Oulu)

valheellisesta lapsenmurhan tunnustamisesta, teki murhan elämään väsymisestä ja täydessä ymmärryksessä. Oikeus tuomitsi Liisan kuolemaan mestaamalla ja roviolla poltettavaksi pahanteon kaaren 12. luvun ensimmäisen ja toisen kohdan mukaan.¹⁸⁷ Tämän lisäksi hovioikeus tuomitsi Liisan suisidaalimurhaajia koskevan vuoden 1754 kuninkaallisen asetuksen mukaan istumaan häpeärangaistuksena kahtena päivänä Oulun torilla paaluun sidottuna siten, että pään yllä on taulu, johon on kirjattu hänen rikoksensa. Lisäksi pyövelin rengin tuli antaa tuomitulle yhteensä kaksikymmentä paria vitsoja jaettuna tasan kummallekin päivälle.¹⁸⁸ Liisa mestattiin ja poltettiin roviolla Oulun kaupungissa 14.8.1765 kärsittyään ensin lisärangaistukset.¹⁸⁹

Erikoista on, että raastuvanoikeuden konseptituomiokirjoissa ei missään vaiheessa mainittu, että Liisa olisi tehnyt murhan elämään väsymisestä. Ilmaisua *ledsnad at lefwa* ei konseptituomiokirjoissa käytetty, mutta kuitenkin hovioikeus tuomitsi Liisan käyttäen juuri noita sanoja. On tulkittavissa, että hovioikeuden päätöksessä painoi Liisan heikko mainetodistus sekä aiempi tuomio, sillä ne mainitaan päätöstaltiossa tuomion perusteluissa. Kun tapausta vertaa Kaarina Kokon tapaukseen, on vaikea löytää varmoja perusteita, miksi Liisa tuomittiin suisidaalimurhaajana mutta Kaarinaa ei. On mahdollista, että Turun hovioikeuden tietous suisidaalimurhista oli kasvanut 1750-luvulta 1760-luvulle siinä määrin, että suisidaalimurha tunnistettiin paremmin kuin vuosikymmen aiemmin. Liisa myös tunnusti selkein sanoin haluavansa ennemmin kuolla kuin elää. Lisäksi hänet oli tuomittu jo aiemmin rikoksesta, johon liittyi tunnustus itsetuhoisista aikeista. Nämä lienevät hovioikeuden silmissä olleet riittävän selviä merkkejä kuolemankaipuusta.

Sinänsä kiinnostava yksityiskohta Liisan oikeudenkäynnissä oli, että raastuvanoikeuden lautamiehenä istui eräs kauppias nimeltä Zacharias Wacklin. Wacklinit olivat 1720-

¹⁸⁷ "Lisa Matts dotter, hwilken förut blifwit straffad för thet hon falskelige bekant på sig at hon födt barn och thet mördat [--] dels ock at ledsnad af lefwa [--] är til sina sinnen fullleligen förwarad begådt mord." Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁸⁸ "Och som Lisa af ledsnad af lefwa utöfwat theta mord, så kommer hon I följe af kongl majst skref, af den 24. Aprill 1754 förut och innan hon till döds straffets undragående utföres, å torget I Uhleåborg ther hon fängslig sitter, at ståtlas twenne dagar å rad I hals jern, wid en påla med en tafla öfwer hufwudet, hwarpå hennes brott är beskriwut samt af en bödels knekt med tiugu par rys, hälften hwarthera dagen." Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24. (KA, digitaaliarkisto)

¹⁸⁹ "Liisa Teppo mestattiin ja poltettiin roviolla Oulun kaupungissa keskiviikkona 14. elokuuta vuonna 1765. Pyövelinä toimi Pohjanmaan lääninpyöveli Niilo Eskonpoika Rönblad. KA digitaaliarkisto, Pohjanmaan läänin tilejä, tositekirja 1765 (VA9438), s. 641, 643–644." Henkilökohtainen sähköpostikirjeenvaihto, Mikko Moilanen 9.10.2019.

luvulta lähtien vierailleet ahkerasti Tukholmassa.¹⁹⁰ Voidaan olettaa, että oululaiset kauppiaat olivat Tukholmassa käydessään kuulleet suisidaalimurhista, sillä niitä tehtiin 1700-luvun alkuvuosikymmeninä kaupungissa paljon. Teloitukset olivat kansantapahtumia ja julkiset häpeärangaistukset varmistivat, että henkirikokset levisivät ihmisten tietouteen.¹⁹¹ Ei voi tietenkään varmuudella sanoa, että juuri tämä Zacharias Wacklin tunsi rikostyyppin, eikä elämään väsymistä mainittu myöskään raastuvanoikeuden tuomiokirjassa, mutta ehkäpä Oulun raastuvanoikeudessa kuitenkin tiedettiin, millaiselta taustalta Liisan rikostyyppi nousi.

Pieta Steffander, Hailuoto

28.6.1768 järjestettiin Oulun ja Hailuodon kärjäkunnan välikäräjät Järvelän talossa Hailuodon kirkonkylällä. Välikäräjät järjestettiin Pieta Steffanderin henkirikosoikeudenkäyntiä varten. Iäkäs leskinainen oli 30.5.1768 tunnustanut Hailuodon seurakunnan papille Jacob Lagerbergille hukuttaneensa pienen lapsen. Lapsi oli ollut eläkkeellä olevan sotamies Olavi Tryggin tyttären Kaarina Tryggin poika. Käräjillä istuttiin tässä rikostapauksessa vain kahtena peräkkäisenä päivänä, joiden päätteeksi Pieta tuomittiin kuolemaan mestaamalla ja roviolla poltettavaksi.¹⁹² Turun hovioikeus vahvisti kihlakunnanoikeuden tuomion 30.7.1768, eikä vaatinut lisätutkintaa, joten oikeuskäsittely poikkeaa siinä Kaarina Kokon ja Liisa Tepon tapauksista.¹⁹³

Kihlakunnanoikeuden tutkinta oli varsin perusteellinen, mistä antaa osviittaa konseptituomiokirjan pituus; kaksikymmentäkaksi ja puoli aukeamaa. Todistajanlausunnot kirjattiin tässä tuomiokirjassa hyvin yksityiskohtaisesti ainakin verrattuna kahteen aiempaan tapaukseen. Merkittävää on, että kihlakunnanoikeus kaiketi oma-aloitteisesti painotti tutkinnan sellaisiin asioihin, ettei hovioikeuden tarvinnut vaatia lisätutkintaa. Kihlakunnanoikeus tutki teon olosuhteet, syytetyn motiivin ja mielentilan perusteellisesti. Kihlakunnanoikeus teki ilmeisesti erityisen pätevää työtä tai kihlakunnanoikeus oli muita tämän tutkielman rikostapauksia selkeämmin ohjeistettu toimimaan tällaisten tapausten kohdalla. Erikoista on, ettei Pietaa tuomittu

¹⁹⁰ Halila 1953, 563–564.

¹⁹¹ Koskivirta & Matikainen 2019, 228–230.

¹⁹² Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768. (KA Oulu)

¹⁹³ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1768, no. 60. (KA, Digitaaliarkisto)

suisidaalimurhaajana tuomiokirjaan kirjatuihin selvistä viitteistä ja elämään väsymisen tunnustamisesta huolimatta.

Pieta kertoi oikeudelle syntyneensä Oulun kaupungissa ja olevansa noin 50-vuotias.¹⁹⁴ Tuomiokirjassa Pietaan viitataan luutnantti Brusinin leskenä, mutta välillä hänestä käytetään myös syntymänimeä Pieta Steffander. Tämä Luutnantti Brusin oli ilmeisesti ollut Geni.com -sivustolla vänrikin arvonimeä kantava Henrik Johan Brusin.¹⁹⁵ Samalla sivustolla Pietan arvioidaan syntyneen vuoden 1710 tienoilla Oulussa, joten hän olisi ollut rikoksente kohetkellä noin 58-vuotias.¹⁹⁶ Olipa Pietan edesmennyt puoliso ollut vänrikki tai luutnantti, joka tapauksessa Pieta oli ollut miehensä eläessä ajan kontekstissa suhteellisen vakaassa sosiaalisessa asemassa ylempiarvoisen sotamiehen puolisona. Pietaa ei ole helppo jäljittää digitoiduista henkikirjoista, eikä tuomiokirjasta selviä hänen taustoistaan sen enempää. Ilmeisesti myös oikeus jäi vaille syvällisempää tietoa syytetyn taustoista. Tuomiokirjasta kuitenkin välittyy kuva leskinaisesta, jonka elämä oli luisunut alamäkeen viimeiset vuodet. Hänen kerrottiin eläneen kiertolaisen elämää ja käyttäneen runsaasti alkoholia.¹⁹⁷

Kihlakunnanoikeuden istunto alkoi poikkeuksellisesti syytetyn kuulemisen sijaan pappi Lagerbergin todistajanlausunnolla. Pappi kertoi, että Pieta oli tullut hänen puheilleen 30.5.1768 maanantaina kello kuuden aikaan aamulla: ”Klokan six om morgonen har Brusins änka kommit til honom samt beklagat sig, thet hon blifwit frestad och af ledsnad til at lefwa begått mord I natt å Karin Tryggs flike barn.” Leski oli yöllä ajautunut kiusaukseen ja elämään väsymisen takia murhannut Kaarina Tryggin pienen lapsen.¹⁹⁸ Oliko Pieta tosiaan tunnustanut elämään väsymisen noin suoraan, noilla sanoilla? On mahdollista, että pappi oli tehnyt asiasta oman tulkintansa ja lausunut sen oikeudelle, tai sitten oikeus oli tulkinut papin kertomuksesta, että kyse oli elämään väsymisestä. Joka tapauksessa oikeudelle selvisi, ettei kyseessä ollut tavallinen murha, koska uhri oli viaton pieni lapsi ja ensimmäinen vihjaus motiivista viittasi kuolemankaipuuseen.

¹⁹⁴ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 360. (KA Oulu)

¹⁹⁵ www.geni.com -sivustolle ihmiset voivat itse lisätä omien sukututkimusten perusteella löytämiä tietoja. Tietojen yhteydessä ei yleensä mainita lähteitä, joten tällaisia tietoja ei voida pitää tieteellisesti täysin luotettavina. Oliko Henrik Johan Brusin luutnantti vai vänrikki? Ehkäpä hän oli Geni.com -sivuston lähteen aikaan vänrikki, mutta myöhemmin ylennetty luutnantiksi. www.geni.com/people/Henrik-Johan-Brusin/6000000017042635117, Luettu 11.6.2019.

¹⁹⁶ www.geni.com/people/Beata-Staffander/6000000017042573270

¹⁹⁷ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768. (KA Oulu)

¹⁹⁸ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 342. (KA Oulu)

Seuraavaksi oikeus kutsui kuultavaksi talollisen Sauli Ruonalan, joka oli papin pyynnöstä lähtenyt etsimään surmattua lasta maanantaiaamuna. Kuuden kuukauden ikäinen lapsi oli löytynyt sieltä, mistä Pieta oli kertonut papille ruumiin löytyvän: hampunliotuskuopasta vähän matkan päässä pappilasta. Pieta oli hukuttanut lapsen ja asettanut ruumiin päälle kaksi hampunliotusseivästä sekä kuusenhavuja. Ruonala oli toisen miehen kanssa nostanut kuopasta hukkuneen lapsen, ja he olivat vieneet vainajan pappilaan. Siellä ei huomattu lapsessa olleen muita vammoja. Lapsi haudattiin seuraavana sunnuntaina, eikä lisätutkintoja vammojen suhteen siten tehty esimerkiksi välskärin toimesta. Oikeus näki kuitenkin todistusaineiston riittäväksi määrittelemään kuolinsyyksi hukkumisen.¹⁹⁹

Syytetyn taustat olivat hämärän peitossa – löytyikö teolle selitys viinankäytöstä?

Pieta kertoi oikeudelle 30. päivän yön tapahtumista, minkä myös muut todistajat vahvistivat. Hän oli viettänyt lauantain ja sunnuntain välisen yön entisen sotamiehen Olavi Tryggin torpassa. Pieta oli isännän ja hänen vaimonsa Priitan kanssa saunonut lauantai-iltana sekä juonut. Kihlakunnanoikeus kiinnitti tutkinnassa paljon huomiota siihen, oliko Pieta ollut juovuksissa teon aikana. Oletettavasti se olisi jollain asteella antanut teolle selityksen, joka muutoin vaikutti selittämättömältä. Kaikki todistajat kuitenkin vakuuttivat, ettei Pieta ollut juonut sunnuntaina eikä sunnuntain ja maanantain välisenä yönä.²⁰⁰

Torpassa asusti myös Olavin tytär Kaarina lastensa kanssa. Seuraavana aamuna Olavi oli lähtenyt kalareissulle, jolla oli viipynyt useamman päivän. Priita oli mennyt jumalanpalvelukseen, ja Pieta oli jäänyt Tryggin torpalle yhdessä Kaarinan ja lasten kanssa. Kaarina kertoi oikeudelle, etteivät he olleet juuri puhuneet toisilleen, eikä heillä ollut minkäänlaisia ristiriitoja välillään. Sunnuntai-iltana Pieta oli pyytänyt jälleen yöpaikkaa Tryggin torpasta, joka hänelle myönnettiin, vaikka tilat olivat ahtaalla. Pieta nukkui sunnuntain ja maanantain välisen yön saunan lattialla Priitan vieressä. Aamuyöllä Kaarina lähti töihin ja pyysi äitiään vahtimaan lapsia, jotka nukkuivat ladossa. Priita oli jatkanut uniaan, mutta Pieta ei ollut saanut enää unta. Hän oli lähtenyt ulos ja siellä ollessaan kuullut lapsen itkua ladosta. Pieta oli silloin saanut päähänsä ottaa itkevän lapsen kehdestä, ja lähtenyt kohti hampunliotuskuoppaa kantaen lasta sylissään.²⁰¹

¹⁹⁹ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 343, 350, 362. (KA Oulu)

²⁰⁰ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 358–361. (KA Oulu)

²⁰¹ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 361–362. (KA Oulu)

Teon olosuhteet selvisivät oikeudelle suhteellisen vaivattomasti, sillä todistajat vahvistivat Pietan kertomuksen niiltä osin kuin saattoivat. Motiivin suhteen oikeus tutki, olisiko Pietalla ollut jotain Kaarinaa vastaan, mutta mitään sellaista ei tutkinnassa ilmennyt. Päinvastoin Pieta oli lauantai-iltana ollut Tryggin torpassa hyvää vierasseuraa: Hän oli tiedustellut isännältä kevään kalaonnea ja syöttänyt samalla kehdossa olleelle tulevalle uhrilleen juusto- ja leipäpaloja. Seuraavana aamuna hän oli yhdessä isännän kanssa lueskellut psalmikirjaa.²⁰² Tuomiokirjaan kirjattuna tällaisilla asioilla saattoi olla oikeudenkäynnin kannalta merkitystä, sillä ne valottivat syytetyn mielenmaailmaa. Mikäli syytetyn olisi tiedetty käyttäytyneen epäilyttävästi tai mielettömästi, olisi tutkinta saattanut painottua erilaisiin asioihin. Pieta oli kuitenkin vaikuttanut todistajien silmissä aivan tavalliselta, eikä hänen mielentilastaan sanottu mitään negatiivista.

Hailuodon kirkkoherra Jacob Falander kirjoitti Pietasta mainetodistuksen, mutta siitä ei syytetyn taustoista selvinnyt juuri mitään uutta. Ei tiedetty syytetyn syntymäaikaa, eikä muutenkaan elämän taustoista muuta kuin se, että tämä oli luutnantin [tai vänrikin] leski.²⁰³ Kurja elämä, köyhyys ja nälkä olivat riivanneet Pietaa, minkä hän toi esille oikeudenkäynnin aikana useaan otteeseen. Hän oli elättänyt itsensä kerjäämällä ja pikkutöillä kierrellen eri paikkakunnilla.²⁰⁴ Toisin sanoen Pieta lienee ollut mierolainen. Hän oli vuosien 1767–1768 aikana asustellut Hailuodossa pääosin poikansa korpraali Heikki Brusinin luona mutta yöpynyt usein myös muissa taloissa.²⁰⁵

Pieta vaikutti uskovan monien muiden suisidaalimurhaajien tapaan siihen, että lapsen viaton sielu pääsee taivaaseen.²⁰⁶ Hän oli kertonut pappi Lagerbergille, että tehtyään murhan hän oli vajonnut polvilleen ja pyytänyt Jumalaa ottamaan viattoman sielun ja antamaan hänelle itselleen anteeksi hänen syntinsä.²⁰⁷ Lausunto on lähdekriittisesti kiinnostava, sillä siinä näkyy erityisen selvästi tuomiokirjan luonne monen eri kerroksen lähteenä. Kyseessä on oikeuden kirjurin kirjaama pappi Lagerbergin todistajanlausunto

²⁰² Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 344–346. (KA Oulu)

²⁰³ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 361. (KA Oulu)

²⁰⁴ *”At hon efter haft swåra frestelser af fattigdom, så at hon med bettlande och smått arbete _astat sig.”* Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 346. (KA Oulu)

²⁰⁵ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 346. (KA Oulu)

²⁰⁶ Vrt. Jansson 1998, 53.

²⁰⁷ *”Beata sagt för honom at sedan hon begått mordet har hon fällit på knä och bedt Gud taga den oskyldiga siälen och förlåta hennes synd.”* Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 349. (KA Oulu)

lausunnosta, jonka Pieta oli hänelle sanonut. On siis tehty vähintään kolme valintaa, jotka vaikuttivat siihen mitä tuomiokirjaan lopulta päätyi.

On selvää, että Pieta näki hänen eleellään olevan merkitystä, sillä miksi muuten hän olisi kertonut tästä papille. Saattaahan olla niinkin, että Pieta ei todellisuudessa tehnyt mitään kuvattua kaltaista, mutta papille hän halusi syystä tai toisesta näin kertoa. Pappi näki tämän jollakin tavalla merkityksellisenä osana tapahtunutta rikosta, koska hän kertoi siitä oikeudelle. Toisaalta sekin on mahdollista, ettei Pieta koskaan sanonut papille mitään polvistumisesta tai rukoilusta, mutta pappi syystä tai toisesta halusi todistaa näin. Tärkeää on, että lausunto joka tapauksessa noudattaa Pietan näkemystä, sillä Pieta olisi voinut kiistää Lagerbergin todistuksen, mitä hän ei tehnyt. Papin todistajanlausunnon seurauksena Pietalta kysyttiin oikeudessa, kaipasiko hän kuolemaa vai halusiko hän elää pidempään.²⁰⁸ Tähän Pieta vastasi, että hän toivoo kuolevansa, sillä hän ei voisi hyvällä omallatunnolla elää hirvittävän tekonsa jälkeen. Lisäksi hän kertoi kohtaavansa kuoleman luottavaisena uskoen, että Korkein antaa hänelle armoa ja autuuden voiton ikuisuudessa.²⁰⁹ Tämä kuvastaa vankkaa uskoa siihen, että murhasynnistä huolimatta taivaspaikka oli vielä saavutettavissa.

Kihlakunnanoikeuden tuomio langetettiin pitkän tiivistelmän saattamana, jossa käytiin vielä kerran läpi koko teon tapahtumakulku. Tässä yhteenvedossa tärkeää on kiinnittää huomiota siihen, miten oikeus perusteli tuomiota ja millä tavoin oikeus puhui syytetystä. Tuomion perusteluissa mainitaan, että Pieta oli ollut oikeudenkäynnin aikana avulias. Sunnuntaina hän oli ollut hyvin ahdistunut ja aiemmin ollut elämäänsä väsynyt, mistä syystä hän oli antautunut hirvittävään tekoonsa.²¹⁰ Yhteenvedossa kiinnitettiin myös huomiota siihen, että kaikki todistajat mainitsivat Pietan olleen viinaksiin menevä mutta olleen tekohetkellä selvinpäin. Oikeus totesi Pietan olleen järjissään ja tarkoituksella tehneen murhan, mitä oikeus perusteli sillä, että hän oli paljain käsin pitänyt lasta pinnan alla, kunnes tämä oli kuollut.²¹¹ Näiden perusteella kihlakunnanoikeus tuomitsi Pietan

²⁰⁸ *”Om hon har en rätt längtan, at nu wilja dö, eller umgås hon med smickran om en längre lefnad?”* Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 357. (KA Oulu)

²⁰⁹ *”At hon icke med godt sammwete kan lefwa efter en så wederstygkelig gierning, utan åstunder at dö, hwilket hon kan giöra trygt, om den högste behagar gifwa henne nåd, så at hon kan winna en säll ewighet, hilst ej något mera finnes, som kan henne i tienlig måtto förnoga.”* Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 357–358. (KA Oulu)

²¹⁰ *”Hon om söndagen varit mycket ängslig och förrut haft en ledsnad at lefwa, för hwilken orsak hon jemwäl skall förofwat detta weredstyggeliga brott.”* Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 362. (KA Oulu)

²¹¹ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 362. (KA Oulu)

pahanteon kaaren 12. luvun ensimmäisen ja toisen pykälän mukaan mestattavaksi ja ruumiin poltettavaksi roviolla. Lisäksi surmatun lapsen äiti ja isoäiti tuomittiin pahanteon kaaren 30. luvun toisen pykälän mukaan sakkoihin, koska he olivat jättäneet lapsen valvomatta, ja täten alttiiksi surmatyölle.²¹² Tämä tuomio oli varsin erikoinen; ikään kuin Pietan teko olisi nähty välttämättömänä pahana, vahinkona ja tapaturmana, joka vain sattui lapsen kohdalle. Ehkäpä oikeus näki, että lapsen jättäminen yksin juoppoudesta tunnetun naisen ulottuville oli vastuutonta.

Turun hovioikeus käsitteli kihlakunnanoikeuden tuomion 30.7.1768. Hovioikeuden päätöstaltiossa todetaan, että Pieta oli ollut elämänsä väsynyt ja kärsinyt köyhyydestä, mistä syistä hän oli tehnyt murhan.²¹³ Myös hovioikeus noteerasi Pietan taipumuksen viinanjuontiin, mutta totesi tämän olleen tekohetkellä selvinpäin ja muutoin mielensä voimissa. Lisätutkintaa hovioikeus ei kaivannut. Aiemmissa tämän tutkielman tapauksissa lisätutkinta oli painottunut motiivin, maineen ja mielentilan tutkimiseen. Kihlakunnanoikeus oli osannut hovioikeuden mielestä tutkia oma-aloitteisesti mainittuja asioita riittävän syvällisesti. On kuitenkin erikoista, ettei hovioikeus vaatinut tarkempaa selvitystä Pietan elämän taustoista – olisiko niin, että mierolaisen elämä ei niin paljoa kiinnostanut vai luottiko hovioikeus siihen, että mikäli tietoja olisi ollut saatavilla, kihlakunnanoikeus olisi kaivanut ne esille? Toisaalta tämä kuvastaa sitä, ettei syytetyn taustoilla ollut lopulta tuomion kannalta ratkaisevaa merkitystä. Tällaisesta rikoksesta langetettiin kuolemantuomio joka tapauksessa, oli syytetyn tausta millainen hyvänsä.

Hovioikeus vahvisti alioikeuden tuomion sellaisenaan eikä tuominnut Pietaa suisidaalimurhaajia koskevan asetuksen mukaisesti siitä huolimatta, että murhan motiiviksi todettiin elämään väsyminen.²¹⁴ Perusteluja tälle on jälleen vaikea löytää käsillä olevan tuomiokirja-aineiston perusteella. Turun hovioikeuden täytyi olla tietoinen suisidaalimurha-asetuksesta. Vain kolmea vuotta aiemmin Turun hovioikeus oli tuominnut Liisa Tepon asetuksen mukaisesti. Samoin kävi tämän tutkielman aineiston ulkopuolelle jääneelle uusikaarlepyyläiselle sotilas Matts Bajonetille, joka vuonna 1765 tuomittiin suisidaalimurhaajana.²¹⁵ Syy, miksei Pietaa tuomittu suisidaalimurhaajana,

²¹² Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 362. (KA Oulu)

²¹³ *”Hon af ledsnad at lefwa och I anseende till de henne för dess fattigdom åkommo fresteher, begått detta mord.”* Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1768, no. 60. (KA, Digitaaliarkisto)

²¹⁴ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1768, no. 60. (KA, Digitaaliarkisto)

²¹⁵ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 11. (KA, Digitaaliarkisto)

jäänee historian hämäriin, sillä Turun hovioikeuden yksityiskohtainen päätöksentekoprosessi on tuntematon. Ehkäpä tässä tapauksessa koettiin, että erillistä häpeä- ja ruumiinrangaistusta ei ollut tarpeellista langettaa iäkkäälle leskelle, jota elämä oli kohdellut muutoinkin kaltoin. Pieta mestattiin ja ruumis poltettiin roviolla Hailuodossa 24.9.1768.²¹⁶

Lauri Tassila, Kalajoki

Kalajoen pitäjässä järjestettiin 19.12.1777 välikäräjät Sipolan talossa. Käräjillä käytiin oikeutta talollisen Lauri Tassilan tekemän henkirikoksen takia.²¹⁷ Vaasan hovioikeus tutki ja vahvisti alioikeuden tuomion 20.2.1778 vaatimatta lisätutkintaa.²¹⁸ Tämän tapauksen oikeudenkäynnistä jäänyt aineisto on suppein aiempiin kolmeen verrattuna käsittäen vain yhdeksän tuomiokirja-aukeamaa. Ruotsalaisen oikeuslaitoksen tuottama asiakirja-aineisto muuttui 1700-luvun loppua kohden yleisesti ottaen suppeammaksi.²¹⁹ Se ei kuitenkaan välttämättä kerro siitä, että varsinainen oikeudenkäynti muuttui – ehkä asioita ei vain kirjattu enää aiempaan tapaan yhtä laajasti ylös. Alistusaktissa se kuitenkin saattoi vaikuttaa hovioikeuden päätöksentekoon, sillä hovioikeus joutui tekemään päätöksen suppeamman tutkinta-aineiston pohjalta. Suisidaalimurhaoikeudenkäynniksi Laurin oikeudenkäynti oli lyhyt. Se saattaa johtua edellä pohdituista syistä tai siitä, ettei Lauri ollut oikeuden edessä halukas avaamaan asioita enempää. Toisaalta se voi kertoa myös Kalajoen käräjien menettelytavoista.

Tuomiokirja alkaa tavalliseen tapaan lyhyellä rikoksen kuvauksella: Lauri Tassila oli 23.10.1777 lyönyt kirveellä poikapuoltansa Isto Tassilaa päähän niin, että tämä oli seuraavana päivänä menehtynyt. 32-vuotias Lauri oli mennyt naimisiin noin vuotta aiemmin lesken Kristiina Juhontyttären kanssa. Kristiinan 22-vuotias poikapuoli Isto oli puolestaan edesmenneen Tassilan talon isännän jälkeläisiä. Surmattu ei siis ollut kummankaan oma biologinen lapsi. Tämän tutkielman muihin tapauksiin verrattuna uhri oli myös ikänsä puolesta poikkeuksellinen.

²¹⁶ ”Teloitus toimeenpantiin Hailuodossa kirkon lähistöllä hautausmaan tuntumassa lauantaina 24. syyskuuta 1768. Pyövelinä toimi Niilo Eskonpoika Rönblad. Hiski-tietokanta: Hailuodon seurakunnan arkisto, haudattujen luettelo vuodelta 1768.” Henkilökohtainen sähköpostikirjeenvaihto, Mikko Moilanen 9.10.2019.

²¹⁷ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216a–216h. (KA Oulu)

²¹⁸ Vaasan hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1778, no. 3. (KA, Digitaaliarkisto)

²¹⁹ Virrankoski 1970.

Renkinä itsensä aiemmin elättänyt Lauri oli muuttanut Tassilan taloon avioliiton myötä. Talon nimellinen isäntä oli Isto, jonka kanssa Lauri ja Kristiina jakoivat tilan. Kihlakunnanoikeuden siunaama tilan jakaminen oli tehty sulassa sovussa muutamaa päivää ennen surmatekoa.²²⁰ Alioikeus epäili, oliko tämä tilanjako aiheuttanut Laurin ja Iston välille kiistaa, joka olisi päättynyt henkirikokseen.

Oikeudenkäynnin aluksi Lauri kertoi itse tapahtumista. Hän oli ollut 23.10.1777 keskipäivällä Iston kanssa riihessä jakamassa olkia. Sieltä miehet olivat lähteneet kotiin, mutta kotimatalla Lauri oli lyönyt sanaakaan sanomatta edessään kävellyttä Istoa kirveenhamaralla takaraivoon. Isto oli valahtanut välittömästi maahan. Lauri oli jatkanut matkaa kotiinsa yksin, ja siellä hän oli kertonut vaimolleen, että oli lyönyt Iston hengiltä ulkona. Kristiina oli lähettänyt saman tien erään pojan viemään viestin lähimmille naapureilleen Mikko Suomalalle ja Matti Takkuselle, joista tuli heidän saavuttuaan paikalle oikeudenkäynnin kannalta olennaisia todistajia.²²¹

Takkunen ja Suomala saapuivat paikalle ja löysivät Iston makaamasta ulkoa vielä hengissä. He arvelivat, että nuori mies olisi pelastettavissa, ja Suomala lähti hakemaan Raahesta kaupunginvälskäri Ståhlbergia. Välskäri saapui paikalle kuitenkin vasta seuraavana päivänä, jolloin Isto oli jo menehtynyt. Välskäri tutki vainajan vammat ja hänen selontekonsa luettiin käräjillä. Välskärin kirjoitettu lausunto kattaa huomattavan pitkän osuuden tuomiokirjasta: kaksi ja puoli aukeamaa eli yhteensä viisi sivua.²²² Tämän tutkielman muuhun aineistoon verrattuna lausunto poikkesi pituutensa ohella myös siinä, että se oli huomattavan lääketieteellinen. Latinankielistä anatomian sanastoa käytetään runsaasti; välskäri oli tehnyt hyvin perinpohjaista työtä. Tämä on yksi esimerkki siitä, miten lääketiede alkoi ottaa yhä suurempaa roolia oikeudenkäynneissä 1700-luvun lopulla esimerkiksi kuolinsyyn tutkinnassa.²²³

Välskärin yksityiskohtainen selonteko uhrin vammoista on sinänsä historiallisesti mielenkiintoinen dokumentti. Yhteenvetona tuomiokirjaan kirjattiin: koska välskäri joutui tekemään työn maalla eikä kaupungissa, hänellä ei ollut mukana tarvittavia välineitä kallon avaukseen, joten tutkimus ei edennyt kallon päällisiä vammoja pidemmälle. Siitä syystä hän ei voinut täysin varmuudella sanoa tarkkaa kuolinsyytä.

²²⁰ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216a–b, 216e. (KA Oulu)

²²¹ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216b. (KA Oulu)

²²² Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216b–216e. (KA Oulu)

²²³ Koskivirta 2001, 21.

Kuitenkin sen perusteella, mitä vammojen tutkinnassa huomattiin ja mitä on kerrottu, voidaan päätellä, että uhria lyötiin kirveen hamaralla kahdesti. Uhri oli ollut tajuissaan ja kykeneväinen puhumaan ensimmäisen kahdentoista tunnin aikana lyöntien jälkeen, mutta sen jälkeen noin 22 tunnin kuluttua lyönneistä hän oli menehtynyt. Välskärei totesi 25. päivän aamuna Tassilan talossa allekirjoitetussa lausunnossaan, että vain voimakas ja vakaa käsi oli saattanut tehdä vammat, jotka olivat ehdottoman kuolettavat (*absolute lethale*).²²⁴ Välskäri myös ihmetteli, että potilas oli elänyt niinkin kauan ja ollut vieläpä tajuissaan.²²⁵ Näin välskäri tuli vahvistaneeksi teon tarkoituksellisuuden, mikä vihjasi oikeudelle, että kyseessä oli murha.

Seuraavaksi oikeus halusi kuulla uudestaan Lauria, sillä aiemmin tämä oli kertonut lyöneensä vain kerran, mutta välskärin vakuuttava lausunto todisti toisin. Oikeus painosti Lauria, että pyhän Jumalan nimeen hänen täytyi pysyä totuudessa. Lausunnossaan Lauri vakuutti, ettei hänellä ja Istolla ollut koskaan ollut välillään pienintäkään vihamielisyyttä, vaan he olivat eläneet mitä suurimmassa sovussa keskenään. Tuomiokirjaan kirjoitettiin saman lausunnon yhteydessä: ”Sitten viime helluntain hänen elämänsä oli ollut melko raskasta, joten hän oli päättänyt riistää joko omansa tai edesmenneen elämän.”²²⁶ Lauri kertoi, että tämän aikeen takia hän oli halunnut mennä Iston kanssa kahden jakamaan olkia. Sitten hän kertoi, että oli kotimatalla lyönyt Istoa ensin kerran takaraivoon, ja tämän kaaduttua maahan lyönyt uudemman kerran päähän.²²⁷ Näin Laurin tunnustus viimeistään varmisti oikeudelle, että kyseessä oli harkittu murha, eikä esimerkiksi kärhämästä seurannut tappo, josta olisi saattanut tulla erilainen tuomio.²²⁸ Tässä tapauksessa välskärin lausunto oli siis oikeuskäsittelyn kannalta hyvin oleellinen. On epäselvää, miksi Lauri ei heti aluksi kertonut lyöneensä uhria kahdesti – ehkä hän ei vain huomannut ajatella sitä tai ei syystä tai toisesta muistanut.

Matti Takkunen ja Mikael Suomala omalta osaltaan vahvistivat tapahtumien kulun, mutta heidän lausuntonsa lisäsivät myös tietoa teon luonteesta. Miehet olivat löytäneet Iston

²²⁴ ”*Hwilket det stickeligaste hand swårigen kunnat påhitta at utskatta.*” Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216d–216e. (KA Oulu)

²²⁵ ”*Utan är fast mer märckwärdigt det patienten så länge lefwat och därwid äfwen warit rodig.*” Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216e. (KA Oulu)

²²⁶ ”*Men som han alt sedan sidstledne pingsthelg tyckt sig hafwa en ganska tung lefwnad; så hafwor sig föresatt at antingen afhända sig sjjelf eller den afledne lifwet.*” Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216e. (KA Oulu)

²²⁷ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216f. (KA Oulu)

²²⁸ Vrt. Koskivirta 2001 48–52.

Laurin ohjeiden mukaan riihen vierestä ja tuoneet uhrin sisälle taloon. Isto ei ollut heti tiennyt, kuka häntä oli lyönyt, mutta talossa hänelle kerrottiin Laurin lyöneen. Isto oli pyytänyt Lauria puheilleen, ja he olivat vakuuttaneet toisilleen muiden kuullen, ettei heidän välillään ollut riitaa. Lauri oli jopa pyytänyt Istolta anteeksi törkeää rikostaan, minkä Isto oli hyväksynyt.²²⁹ Takkunen ja Suomala vakuuttivat, etteivät he olleet kuulleet eripurasta Laurin ja Iston välillä.²³⁰ Näin oikeudelle selvisi, ettei Laurin ja Iston välillä todella ollut mitään riitaa, joten teon syyn täytyi olla jokin muu.

Oikeus pyysi lisätietoa Laurin iästä ja kristinopin tilasta Kalajoen papistolta. Mainetodistuksen allekirjoitti pappi Johannes Gummerus 28.11.1777. Todistuksessa kirjoitettiin Laurin eläneen Kalajoen seurakunnassa vakaata ja hiljaista elämää sekä nauttineen sakramentteja esteittä.²³¹ Ennen tuomion langettamista kirjattiin myös sellainenkin seikka, että Lauri oli jo maksanut välskärille oma-aloitteisesti vainajan tutkinnan suorittamisesta. Kaikin puolin vaikuttaa tuomiokirjan perusteella siltä, että kyseessä oli suisidaalimurha. Varsinaista elämään väsymistä Lauri ei myöntänyt, eikä oikeus sitä erikseen tuomiokirjan perusteella tiedustellutkaan. Kuitenkin se, että Lauri oli harkinnut tappavansa itsensä kovan elämän takia, kertoo itsetuhoisesta motiivista. Miksi Lauri oli päättänyt murhaamaan juuri Iston, sitä ei tuomiokirjassa selitetty. Ei voi siten myöskään tietää, saiko alioikeus jotain muuta lisätietoa asiasta. Tuomiokirja-aineiston suppeuden takia Laurin tapaus voitaisiin määritellä epävarmaksi suisidaalimurhaksi. Onhan aina mahdollista, että todellisuudessa Laurin, Kristiinan ja Iston välillä oli jotain, mitä ei oikeudessa kerrottu. Tilanjaon kaltainen tilanne olisi saattanut hyvinkin aiheuttaa vaikeita ristiriitoja perheen kesken, vaikka tuomiokirjan perusteella ei tässä tapauksessa ollutkaan sellaiseen viitteitä.²³²

Kihlakunnanoikeus tuomitsi Laurin vapaaehtoisen tunnustuksen ja todistajanlausuntojen perusteella kuolemaan mestaamalla ja teilattavaksi pahanteon kaaren 12. luvun ensimmäisen pykälän mukaan.²³³ Vaasan hovioikeus vahvisti alioikeuden tuomion vaatimatta lisätutkintaa, mikä on sinänsä erikoista. Kihlakunnanoikeuden tuomiokirjan

²²⁹ *”Bedt honom om förlåtelse för detta dess begånge brott.”* Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216g. (KA Oulu)

²³⁰ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216f–216g. (KA Oulu)

²³¹ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216h. (KA Oulu)

²³² *Suur-Kalajoen historia II* -kirjassa arvellaan, että Laurin ja Iston välille syttynyt riitaa. Tuulasvaara 1960, 218. Näin ei ainakaan tuomiokirjan perusteella ollut – päinvastoin miehet vakuuttivat, ettei mitään ristiriitoja ollut.

²³³ Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216h. (KA Oulu)

perusteella syytetyn mielentilaa ei tutkittu juuri lainkaan lukuun ottamatta naapureiden ja puolison todistajanlausuntoja. Aiemmissa tämän tutkielman tapauksissa on kuitenkin konsultoitu vähintäänkin papistoa. Hovioikeuden päätöstaltio on varsin lyhyt ja tiivis, eikä siinä mainita mitään Laurin motiivista.²³⁴ Tämä kuvastaa sitä, että oikeuskäsittely ei tutkimusajanjaksolla ollut eri kihlakunnanoikeuksissa eikä edes hovioikeudessa laadultaan yhtäläistä. On toki myös huomattava, että tämä tapaus käsiteltiin vastikään perustetussa Vaasan hovioikeudessa, kun muut tapaukset käsiteltiin Turun hovioikeudessa. Ehkäpä Vaasan hovioikeus ei ollut vielä kerennyt vakiinnuttaa menettelytapojaan. Laurin kuolemantuomio pantiin toteen 25.4.1778.²³⁵

1.3 Suisidaalimurha poikkeuksellisena henkirikoksena

Näiden neljän rikostapauksen oikeuskäsittelyt poikkeavat toisistaan jossain määrin, mutta pääosin rikokset käsiteltiin oikeudessa saman kaavan mukaan. Oikeudenkäynnit rakentuivat todistajanlausuntojen varaan, joista paljon arvoa saivat syytetyn ja tämän lähiyhteisön lausunnot. Syytettyä kuultiin useita kertoja ja syytetyltä kysyttiin tarkentavia kysymyksiä esimerkiksi motiiviin liittyen. Kaikissa tapauksissa kuultiin myös rikoksen tekijän tai uhrin kanssa tekemisissä olleita henkilöitä. Lisäksi papistolla oli roolinsa, kun haluttiin lisätietoa syytetyn tai jonkun muun todistajan henkilöhistoriasta tai maineesta.

Kaikissa näissä tapauksissa oikeuskäsittely noudatti legaalien todistusmenettelyn periaatetta: syytetyn tunnustus vahvistettiin todistajanlausunnoilla ja tueksi hankittiin vielä asiatodisteita esimerkiksi uhrin vammoja tutkimalla. Ainoastaan Kaarina Kokon ja Lauri Tassilan tapauksissa uhrin vammojen ja todistajanlausuntojen yhteys varmistettiin asiantuntijan eli väliskärin lausunnoilla. Tämä on sinänsä erikoista, sillä laki määräsi, että epäselvä kuolinsyy oli tutkittava henkirikostapauksissa.²³⁶ Tämä seikka kuvastaa sitä, ettei 1700-luvun alioikeudessa menetelty yhdenmukaisesti. Tosin on myönnettävä, että Liisan ja Pietan tapauksissa uhrien kuolinsyyt olivat päivänselvät, ja muutenkin todisteet puolsivat vahvasti todistajanlausuntoja, joten ilmeisesti rahvaan näkemykset asiasta riittivät.

²³⁴ Vaasan hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1778, no. 3. (KA, Digitaaliarkisto)

²³⁵ ”Teloitus toimeenpantiin lauantaina 25. huhtikuuta 1778 Kalajoen mestauspaikalla rantamaantien varrella. Pyövelinä toimi Carl Fredrik Strandberg Oulusta. KA Oulu, Oulun lääninkonttori, maksumääräyskonseptit 1769-1793 (Dd:1), maksumääräys pyöveli Strandbergille 6.6.1778 (s. 165 – 167).” Henkilökohtainen sähköpostikirjeenvaihto, Mikko Moilanen 9.10.2019.

²³⁶ Koskivirta 2009, 296–303.

Erikoiseksi tyypillisiin henkirikoksiin verrattuna suisidaalimurhien tutkinnan tekee se, että syytetyt tunnustivat tekonsa heti oikeudenkäyntien aluksi. Tahallisen tapon tunnusmerkit, eli vahingoittamisen aie, tappavan surma-aseen käyttäminen ja uhrin kuolinsyy, joka johtui tehdystä väkivallasta, paljastuivat tuomioistuimelle ongelmitta hyvin varhaisessa vaiheessa oikeudenkäyntiä.²³⁷ Kaikki tapaukset määriteltiin murhiksi käytetyn surma-aseen, syytetyn tunnustuksen tai uhrin iän perusteella. Tyypillisesti murha oli oikeuden kannalta haastava rikostyyppi, sillä todistelu oli vaikeaa johtuen legaalien todistusmenettelyn periaatteista. Kuolemantuomion langettaminen edellytti syytetyn tunnustusta tai vähintään kahden luotettavan silminnäkijän lausuntoa. Jos tunnustusta ja riittäviä todistajanlausuntoja ei saatu, henkirikoksen tehnyt saattoi selvitä työ- tai sakkorangaistuksella.²³⁸ Esimerkiksi 1700–1800-lukujen vaihteessa Etelä-Pohjanmaalla kolmannes murhista sadan tapauksen otannalla jäi tuomitsematta tunnustuksen ja näytön puutteen takia.²³⁹ Siinä mielessä tämän tutkielman neljä pohjoispohjalaista murhaa olivat oikeuskäsittelyn kannalta yksinkertaisia. Juridisesti tilanne kaikissa tapauksissa oli hyvin selkeä: kaikissa tapauksissa syytetty myönsi tekonsa, minkä myös todistajat ja asiatodisteet kiistattomasti vahvistivat. Periaatteessa nämä olisivat riittäneet kuolemantuomioiden langettamiseen, mutta Kaarinan ja Liisan kohdalla käytiin suhteellisen pitkät oikeuskäsittelyt Pietaan ja Lauriin verrattuna. Keskeistä on, että Kaarinan ja Liisan rikosten taustoja tutkittiin syvällisesti: oikeus siis tunnisti, että rikoksissa oli jotain erityislaatuista.

Kaarinan ja Pietan tapauksissa alioikeus kirjasi tuomion yhteenvedossa, että teko oli tehty elämään väsymisestä. Miksei siis Kaarinaa ja Pietaa tuomittu suisidaalimurhaajina? Mikä näiden tapausten oikeuskäsittelyssä poikkesi Liisan tapauksesta? Yksi mahdollisuus on siinä, ettei Kaarina selvin sanoin tunnustanut kuolemankaipuutaan. Liisa taas sanoi haluavansa mieluummin kuolla kuin elää, ja hovioikeus tulkitsi tämän elämään väsymiseksi. Tunnustukseen liittyvä selitys olisi muuten vakuuttava, mutta Pietan tapauksessa syytetty tunnusti kuolemankaipuun, ja hovioikeuskin käytti termistöä päätöstaliossa. Pieta säästyi silti ylimääräisiltä rangaistuksilta.

Syy, miksei Kaarinan ja Pietan selviä suisidaalimurhia tuomittu sellaisina, piilee luultavasti muualla kuin oikeuskäsittelyssä. Koskivirta on kirjoittanut vuoden 1754

²³⁷ Koskivirta 2009, 295.

²³⁸ Nousiainen 1993, 202.

²³⁹ Ylikangas 1976, 193–194.

suisidaalimurha-asetukseen liittyen: ”Häpeärangaistuksen toimeenpaneminen nimenomaan kaupungintorilla viitanee siihen, että asetuksen antaja tiedosti rikosmuodon liittyvän ennen kaikkea kaupunkielämään.”²⁴⁰ Tämän tutkielman tuomiot viittaavat siihen, että suisidaalimurha-asetus tuomion lisänä todella liittyi kaupunkeihin. Liisan tapaus tutkittiin Oulun kaupungin raastuvanoikeudessa. Kaarina ja Pieta sen sijaan saivat tuomionsa maaseudun kihlakunnanoikeuksissa. Vuoden 1734 lakia ei enää jaettu aiempaan tapaan maan- ja kaupunginlakiin. Saattaa kuitenkin olla, että alioikeuksien ja hovioikeuden tuomareiden näkemyksissä eli yhä vanha jako kaupungin- ja maaseudunlakiin, eikä näin ollen maaseudulla tehtyjä rikoksia tuomittu samoin perustein kuin kaupungeissa tehtyjä. Nousiaisen mukaan maan- ja kaupunginlain yhdistyminen yhdeksi kokonaisuudeksi vuoden 1734 laissa oli ennemminkin ”tekninen tai muodollinen järjestely kuin lain sisältöön ulottuva uudistus.”²⁴¹

Toiseksi on todennäköistä, ettei suisidaalimurha ollut Suomen alueella niin mittava rikosoikeudellinen ongelma, että siihen olisi pitänyt kiinnittää erityistä huomiota ja rikostyyppin tekijöitä rangaista erityisen näyttävästi. Merkittävää silti on, että vuoden 1754 kuninkaalliseen asetukseen nojaavia tuomioita löytyy Suomen alueen hovioikeuden langettamana – Liisa Tepon tapaus on tämän tutkielman myötä ensimmäinen suomalaisen historiantutkimuksen tunnistama suisidaalimurha, joka tuomittiin vuoden 1754 asetuksen mukaan.

Kolmas pohdittavan arvoinen asia on, vaikuttivatko syytettyjen maine, teon olosuhteet ja tekojen luonne hovioikeuden tuomioihin. Murhasta oli rangaistava kuolemalla, joten näissä tapauksissa ei tullut kyseeseen lieventää varsinaista tuomiota.²⁴² Kuninkaallisten asetusten suhteen tilanne saattoi kuitenkin olla toisin. Ehkäpä hovioikeus saattoi esimerkiksi moraalisiin olosuhteisiin nojaten jättää langettamatta suisidaalimurha-asetuksen mukaisia lisärangaistuksia.²⁴³ Tähän on vaikea vastata lähteisiin nojaten, sillä Turun hovioikeuden tuomiokäytäntöjä on tutkittu suhteellisen vähän. Tämä johtuu ensi sijassa siitä syystä, että vuonna 1827 Turun palo hävitti hovioikeuden arkiston.²⁴⁴

²⁴⁰ Koskivirta 2001, 57.

²⁴¹ Nousiainen 1993, 349.

²⁴² Koskivirta 2001, 128.

²⁴³ Koskivirta 2001, 54.

²⁴⁴ Turun hovioikeuden tuomiokäytännöistä 1700-luvulla ks. Koskelainen 1997.

Kaikkien neljän tekijän todettiin tehneen tekonsa täydessä ymmärryksessä, mutta muutoin tapaukset olivat tuomiokirjojen valossa erilaisia. Kaarina oli hyvämaineinen talon tytär, joka kärsi kuolemantuomion lisäksi käytännössä pitkän vankeusrangaistuksen, koska oli raskaana. On inhimillisesti hyytävää, että Kaarina istui noin yhdeksän kuukautta vankeudessa, synnytti lapsen ja kaiken tämän jälkeen asteli kuolemantuomionsa kaiketi yhä oman tahtonsa mukaisesti. Kaarinan kokeman kuolemankaipuun on täytynyt olla musertava. Ei olisi ihme, jos Turun hovioikeus olisi tuntenut jonkinlaista sympatiaa Kaarinaa kohtaan ja siten halunnut säästää hänet ylimääräisiltä häpeä- ja ruumiinrangaistuksilta.²⁴⁵ Pietan kohdalla saattoi painaa tämän kova elämä ja korkea ikä sekä se, että hänet tunnettiin runsaasta alkoholin käytöstä. Alioikeus ja hovioikeus kiinnittivät huomiota Pietan rajuun alkoholinkäyttöön, joten sitä mahdollisesti pidettiin selittävänä tekijänä. Inhimillisesti ajatellen jokainen, joka on kokenut ankaran krapulan, tietää, että silloin saattaa vajota mitä synkimpiin ajatuksiin. Pieta lienee ollut vielä kohmelon kourissa teon aikana, sillä hän oli juonut lauantai-iltana runsaasti ja sunnuntaina kertonut olleensa hyvin ahdistunut. Laurin tapauksessa syytetty taas oli elänyt täysin moitteetonta ja hiljaista elämää, eikä teolle annettu tuomiokirjan perusteella muuta syytä kuin halu kuolla. Tätä ei pohdittu sen kummemmin, hänen kerrottiin vain kärsineen kovasta elämästä, muttei tätä missään vaiheessa tuomiokirjaa eritelty sen tarkemmin. Ehkäpä oikeudessa kuitenkin kuultiin jotain miehen taustoista, mitä ei syystä tai toisesta kirjattu ylös. Liisa puolestaan kantoi paheellisen piian mainetta ja oli ollut aikeissa surmata äitinsä päätyen lopulta surmaamaan viattoman lapsen.

Miten hyvin elämäänsä väsyneiden tekemät suisidaalimurhat tunnettiin pohjoispohjalaisissa alioikeuksissa? On kiinnostavaa, että Pohjois-Pohjanmaan maaseudun alioikeuksissa ilmeni samanlaista retoriikkaa kuin vilkkaassa Tukholmassa ja Kööpenhaminassa samoihin aikoihin. Rikostyyppi oli takuulla hyvin tunnettu Ruotsin ja Tanskan alueella, sillä esimerkiksi Kööpenhaminassa kirjoitettiin lukuisia balladeja kaupungissa tehdyistä suisidaalimurhista.²⁴⁶ Olivatko tiedot omituisista murhista levinneet merimiesten ja kauppiaiden mukana Pohjois-Pohjanmaalle, vai oliko suisidaalimurhaajien ajatusmaailma niin voimakkaasti kytköksissä luterilaisuuden

²⁴⁵ Hovioikeuden tuomarit ottivat päätöksenteossa huomioon lieventäviä asianhaaroja punnitessaan lopullista tuomiota. Kaarinan tapauksessa kuolemantuomio oli kuitenkin väistämätön, koska kyseessä oli murha. Jutun moraaliset seikat saattoivat kuitenkin painaa siinä, ettei lisärangaistuksia langetettu. Koskivirta 2001, 115–119.

²⁴⁶ Krogh 2011, 36–37.

oppeihin, että ajasta ja paikasta riippumatta nämä rikolliset perustelivat tekojaan samalla tavoin? Vai oliko kyse siitä, että oikeusjärjestelmä käytti tietynlaisista rikoksista tietynlaista termistöä ja tuomiokirjoihin päätyi siitä syystä yhtäläisiä kuvauksia? Tulkitsen, että eri oikeusasteet maaseudulta kaupunkeihin tunsivat valtakunnan pääkaupungissa käytettyä termistöä ja jo siten tiesivät, että elämään väsymisestä tehdyt murhat olivat omanlaisensa rikostyyppi. Lisäksi on kiinnostavaa, että esimerkiksi Liisan ja Pietan tapausten aikana hovioikeuden presidenttinä toimi sama mies.²⁴⁷ On perusteltua olettaa, että suisidaalimurha oli hänelle tuttu rikostyyppi. Selkeää näiden tapausten perusteella on, että myös tekijät tiesivät, miten mestaajan pölkylle päästään. Murha oli siihen nopein, helpoin ja varmin keino. Olihan esimerkiksi Liisa jo kerran epäonnistunut yritettyään harhauttaa oikeutta valheellisella tunnustuksella lapsenmurhasta.

Oma kiinnostava yksityiskohtansa on se, että Kaarina kierteli elämään väsymisen myöntämistä. Ellei sillä olisi ollut juridisessa mielessä mitään merkitystä, miksei Kaarina olisi yksinkertaisesti myöntänyt tehneensä tekoa elämänsä väsymisestä? Hänen toteamuksensa oikeudelle, jonka mukaan hän ei voinut sitä myöntää muttei täysin kieltääkään, oli erikoinen. Ehkäpä Kaarina tiesi, että myöntämällä elämään väsymisen murhan motiiviksi hän tuomitsisi itsensä suurempaan häpeään ja kärsimykseen – nehän hänen maallista taivaltaan olivat riivanneet ja niistä hän halusi päästä eroon. Tämä ei välttämättä ollut Kaarinan oma ajatus, vaan joku muu saattoi hänet ohjastaa kieltämään oikeuden edessä todellisen motiivinsa. Kaarinalle langetettu häpeärangaistus olisi ollut suuri häpeä myös Kokon suvulle.²⁴⁸ Toisaalta Kaarina saattoi kierrellä elämään väsymisen myöntämistä myös siksi, ettei hän tiennyt, miten oikeus olisi reagoinut. Kaarina ei siis välttämättä tietoisesti välttänyt myöntämistä siksi, että hän tiesi sen saattavan johtaa ylimääräisiin rangaistuksiin. Hän saattoi yksinkertaisesti olla epävarma, miten myöntäminen vaikuttaisi tuomioon, ja nähdä siten paremmaksi antaa epäselvä ja tulkinnanvarainen lausunto. On ylipäätään kiinnostava kysymys, missä määrin rahvas tunsi lakia ja oikeuskäytäntöä.²⁴⁹

Kaarinan ja Pietan tapaukset ovat esimerkki siitä, että nykynäkökulmasta katsottuna selkeä suisidaalimurhatapaus ei tullut tuomituksi suisidaalimurha-asetuksen mukaan

²⁴⁷ Holmberg 1959, 40; Westerlund 1923.

²⁴⁸ Häpeärangaistusten säteilystä suvulle ks. Esim. Lidman 2011, 222.

²⁴⁹ Ainakin Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkarit tiesivät, miten tuomiolta välttyttiin 1700–1800-lukujen vaihteessa. Ylikangas 1976, 197–222.

hovioikeudessa. Näiden tapausten perusteella pelkästään hovioikeuden päätöksiä tutkimalla ei voi olla varma, oliko tapaus suisidaalimurha vai ei. Epäselvien tapausten määrittelemisen suisidaalimurhiksi, eli sellaisten, joita ei tuomittu suisidaalimurhaksi mutta teon piirteet muutoin viittaavat suisidaalimurhaan, vaatii aina eri oikeusasteiden asiakirjojen rinnakkaista tutkimista ja tapauskohtaista arviointia. Tämä saattaa olla syy siihen, miksei suomalaisessa henkirikostutkimuksessa ole aiemmin törmätty suisidaalimurhiin muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta. Usein tutkimus on hyödyntänyt vain renovoituja tuomiokirjoja, joista tutkintamateriaalia on mahdollisesti puuttunut, tai hovioikeuden päätöstaltioita, joissa ei välttämättä mainita suisidaalimurhaan viittaavia seikkoja. Esimerkiksi suomalaisia lapsenmurhia tutkinut Mona Rautelin on arvioinut, että osassa lapsenmurhatapauksista oli taustalla suisidaalinen motiivi.²⁵⁰

Suisidaalimurha oli vakava rikos, johon tuomioistuimet suhtautuivat sen mukaisella tarmokkuudella. On kuitenkin ymmärrettävää, ettei oikeusasteilla välttämättä ollut näissä tapauksissa selkeitä toimintamalleja, sillä suisidaalimurhat eivät olleet nykytiedon mukaan yleisiä. Tämän tutkielman neljä tapausta noin 20 vuoden sisään kuitenkin vihjaavat siihen, että sama Tukholmaa, Kööpenhaminaa ja Pohjois-Saksan alueita riivannut ilmiö oli rantautunut Pohjois-Pohjanmaalle. Tämä on kiinnostava huomio, sillä aikaisemmassa tutkimuksessa suisidaalimurhia on pidetty kaupunkien ilmiönä.²⁵¹

Suisidaalimurha-asetuksen mukaiset lisärangaistukset kertovat siitä, miten vakavasti rikostyyppiin suhtauduttiin. Suisidaalimurharikoksen vakavuus aikalaisten silmissä saa mittasuhteet, kun tarkastellaan, millaisen tuomion paltamolainen Pekka Leinonen sai murhattuaan Kataja-Ahon torpassa köykäisen motiivin ajamana kirveellä leskinaisen ja tämän neljä lasta sekä poltettuaan torpan rikoksen peittelyksi vuonna 1772. Pekka Leinonen tuomittiin kovennettuun kuolemantuomioon, ja ennen kuolemantuomion täytäntöönpanoa hänen tuli istua kahtena päivänä tunnin ajan Kajaanin torilla paaluun köytettynä ja kaularautoihin kahlittuna taulu päänsä yläpuolelle naulattuna, jossa kuvattiin hänen tekemäänsä rikosta. Lisäksi pyövelin renki antoi hänelle 30 paria vitsoja jaettuna kummallekin päivälle. Rangaistus oli siis sama kuin vuoden 1754 suisidaalimurha-asetuksen mukainen rangaistus. Turun hovioikeuden tuomiossa ei

²⁵⁰ Rautelin 2009, 23, 92–93.

²⁵¹ Esim. Koskivirta 2001, 83.

kuitenkaan viitata suisidaalimurha-asetukseen tai mihinkään muuhun asetukseen, vaan tuomiota vain yksinkertaisesti kovennettiin, koska Pekka Leinosen rikosta pidettiin niin törkeänä ja hirvittävänä.²⁵² Liisa Tepon elämään väsymisestä tehty murha vertautuu tuomion perusteella viiden hengen joukkomurhaan ja tuhopolttoon. Tämä ei varsinaisesti kerro siitä, miten Suomen alueen oikeudessa rikokseen suhtauduttiin, vaan siitä, miten vakavana ongelmana lainsäätäjä oli suisidaalimurhaa 1750-luvulla pitänyt. Koskivirran mukaan suisidaalimurha-asetuksen mukainen rangaistuksen koventaminen muissa törkeissä henkirikoksissa etenkin 1700-luvulla juontui ainakin osittain suisidaalimurhien aiheuttamasta moraalisesta paniikista.²⁵³

Kaikki tutkielman murhaajat tekivät tekonsa itsetuhoisuuden vaikutuksesta, mutta kaikki myös päättivät päivänsä pyövelin pölkyllä. Itsetuhoisuuden ei siis näissä tapauksissa katsottu viittaavan mielenvikaisuuteen. Syytetyn kohtalon ratkaisi viime kädessä hovioikeuden tuomarit: näkivätkö he alioikeuden suorittaman tutkinnan perusteella syytetyn tehneen tekonsa täydessä ymmärryksessä?

²⁵² Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuosilta 1772–1773, no. 72. (KA, Digitaaliarkisto) Myös Koskivirta 2001, 176–177.

²⁵³ Koskivirta 2001, 149.

2. Suisidaalimurhaajan mielentilan tutkimus alioikeudessa

Tässä luvussa analysoidaan, miten oikeuskäsittelyssä tutkittiin syytetyn mielentilaa (*sinnes tilstånd / beskaffenhet*). 1700-luvun ruotsalaisessa oikeudessa syyntakeettomuuden²⁵⁴ määrittely kuului jokaisen henkirikoksen oikeuskäsittelyyn, koska täyttä ymmärrystä vailla olevan rikosentekijän kuolemantuomiota ei pantu yleensä täytäntöön.²⁵⁵ Aikakauden oikeudessa ei tehty modernia oikeuspsykiatriasta mielentilatutkimusta. Syytetyn mielentilaa tutkittiin ennen kaikkea lähiyhteisön ja muiden todistajien todistajanlausuntojen avulla. Oikeudella oli mahdollisuus konsultoida myös lääkäriä tai välskärinä, mutta useimmiten mielentilasta antoi asiantuntijana lausuntoja pappi.²⁵⁶ Vaikka moderni oikeuspsykiatrinen mielentilatutkimus on täysin eri asia kuin 1700-luvun oikeudessa tehty mielentilan määrittelyn prosessi, käytännössä jälkimmäisen tavoite oli sama: avustaa lainkäyttäjää määrittelemään syytetyn syyntakeellisuus. Tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa tarkastellaan, miten mielentilan tutkimisen prosessi eteni tämän tutkielman tapauksissa. Toisessa alaluvussa pohditaan, mitä elämään väsymisellä tarkoitettiin mielentilan tutkimisen ja syyntakeettomuuden määrittelyn kannalta. Kaikki tutkielman murhaajat tuomittiin täysjärkisinä. Juuri tämä tekee suisidaalimurhasta niin kiinnostavan tutkimuskohteen: Millaiset asiat tuomiokirjojen valossa aiheuttivat elämään väsymisen?

Käytäntö, jossa mielenvikaisen²⁵⁷ rikosentekijän rangaistusseuraamus on erilainen, juontaa eurooppalaisessa oikeusperinteessä juurensa antiikin aikoihin. Ajatusta voidaan

²⁵⁴ Syyntakeettomuutta ei määritelmällisesti tunnettu esimerkiksi lain puolesta. Puhun kuitenkin syyntakeettomuudesta, sillä sitä käytännössä punnittiin, kun pohdittiin, tekikö syytetty tekonsa täydessä ymmärryksessä. Ks. Pajuoja 1995.

²⁵⁵ Pajuoja 1995, 32–36.

²⁵⁶ Oikeuspsykiatrian varhaiset juuret ulottuvat 1600-luvulle. Italialainen lääkäri, filosofi ja oikeuslääkäri Paolo Zacchia vaati teoksessaan *Quaestiones Medico-Legales*, että rikosentekijän mielenvikaisuus tuli määritellä lääkärin, ei pappien tai juristien toimesta. Hän jakoi rikosentekijöiden mentaaliset tilat eri ryhmiin, joiden mukaan hän määritteli eri psyyken tiloille myös eri oikeudelliset seuraamukset. Käytännössä Zacchia siis loi perusteet syyntakeellisuuden määrittelylle. Kehitystä oikeuspsykiatrian käytännön tasolla ei kuitenkaan 1600- ja 1700-luvuilla merkittävämmiin tapahtunut. Lääkärien suorittamat mielentilatutkimukset olivat kaikkialla Euroopassa yksittäistapauksia. Ruotsin valtakunnassa tämä johtui yksinkertaisesti jo siitä, ettei yliopistokoulutuksen saaneita lääkäreitä ollut saatavilla. Pajuoja 1995, 38–40; Miettinen 2015, 303. Nykyisin syyntakeettomuuden selvittämiseksi tehdään oikeuspsykiatrinen mielentilatutkimus, jonka suorittavat psykiatriaerikoistuneet lääketieteen ammattilaiset.

²⁵⁷ Käytän tässä tutkielmassa sanaa *mielenvikainen* kuvaamaan ymmärrykseltään vajaata tai aikalaisittain hullua. Oikeudessa tutkittiin, oliko syytetyn ymmärryksessä jotain vikaa (*fel på förstånd*), joten mielenvikainen on sikäli perusteltu termi 1700-luvun kontekstissa.

pitää universaalina.²⁵⁸ Logiikkaa on perusteltu vapaan tahdon ongelmaan nojaten, jonka kirjoitti auki englantilainen Henry de Bracton teoksessa *De Legibus et Consuetudinibus Angliae* 1200-luvulla. Bractonin mukaan rikos ei voinut olla rikos, ellei sen tekijällä ollut tietoista tarkoitusta ja vapaata tahtoa. Hän perusteli, että koska lapset ja mielenvikaiset eivät omaa tällaista vapaata tahdonmuodostusta, heitä ei tule tuomita samoin perustein kuin täysissä järjissään olevia rikoksentekijöitä.²⁵⁹ Jos syytetty oli tehnyt tekonsa ymmärrykseltään vajaana, eli jos hän kärsi esimerkiksi melankoliasta, oli vajaaälyinen, väkivaltainen maanikko tai raivohullu, häneltä puuttui vapaa tahto. Tekijän mieli ei ollut hänen omassa hallinnassaan.²⁶⁰ Ajattelun vaikutus näkyi erityisesti 1500- ja 1600-luvuilla, kun Saatanaa pidettiin toisinaan rikollisten tekojen taustavaikuttajana. Tällöin mielen verhona ei vain ollut mielenvikaisuus, vaan aikalaisille aivan yhtä todellinen ja vaikutusvaltainen sielunvihollinen.²⁶¹ Käsitykset mielen häiriöistä ja Saatanasta kytkeytyvät sikäli yhteen, että mielenvikaisuuden ajateltiin pitkään olevan niin sanotusti jumalallista alkuperää: mielen sairastutti Jumala kostona tehdyistä synneistä tai Saatanan ilkeyttään.²⁶²

1700-luvulla mielenhäiriöiden selittäminen nojasi lääketieteen oppineiden ajatuksissa uskonnollisten syiden lisäksi antiikin hippokraattiseen humoraalioppiin: Mielenhäiriöt johtuivat neljän elämännesteen epätasapainosta. Esimerkiksi liika musta sappi (*melankhole*) aiheutti *melankoliaa*, joka oli selkeästi havaittava mielen häiriö. Melankolikkoa riivasivat esimerkiksi vaikeat pelkotilat ja lamauttava raskasmielisyys.²⁶³ Antiikin toinen keskeisistä mielenvikaisuutta kuvaavista termeistä oli *mania*, joka viittasi eräänlaiseen mielen hajautumiseen tai etäntymiseen, minkä seurauksena saattoi ilmetä esimerkiksi normeista poikkeavaa käyttäytymistä, ylenmääräistä juopottelua tai aggressiivisuutta.²⁶⁴ Melankolia ja mania olivat eräänlaisia yleisilmaisuja suurelle joukolle erilaisia mielen oireita.²⁶⁵ Olennaista ei kuitenkaan ole, mitä milläkin ilmaisulla

²⁵⁸ Pajuoja 1995, 7–15; Ks. myös Howells 1975.

²⁵⁹ Pajuoja 1995, 46; Qvarsell 1993, 19.

²⁶⁰ Pajuoja 1995, 46–52; Matikainen 2006, 35–36; Koskivirta 2009, 316–317.

²⁶¹ Katajala-Peltomaa & Toivo 2004, 117.

²⁶² Pajuoja 1995, 17, 37; Pietikäinen 2013, 54; Scull 2015.

²⁶³ Ahonen 2014, 19–22; Pietikäinen 2013, 28.

²⁶⁴ Ahonen 2014, 13–15.

²⁶⁵ On tärkeää huomata, että mielenhäiriöille luotiin tarkkoja tautiluokituksia ja diagnooseja vasta 1900-luvun lopulla. Esimerkiksi 1800-luvulla keskeinen mielenhäiriöihin liittyvä diagnoosi oli ahdistusneuroosi, jolla selitettiin monia erilaisia mielen oireita, kuten pelkotiloja, alakuloa ja jännitystä. Ks. Grob & Horwitz 2010, 111–140.

tarkalleen ottaen tarkoitettiin patologisessa mielessä antiikissa tai 1700-luvulla. Tärkeää on, että mielenhäiriöiden tunnistamisella on vuosituhansia pitkä perinteet.

Lääketieteen harjoittajat tasapainoilivat 1700-luvulla kirkon demonologisten oppien ja luonnontieteellisten selitysten välillä. Demonologisia oppeja ei sopinut täysin hylätäkään, sillä se olisi saattanut suututtaa kirkon, joka kipuli valistuksen aikana suurten maailmankuvaa järjestyttävien tieteen löydöksiä kanssa. Pajuoja on nostanut oivaltavasti esille aatteellista trapetsitaiteilua kuvaavan portugalilaisen lääkärin Rodrigo de Castron lainauksen: ”Paholainen on olemassa, mutta suhteessa mustan sapen määrään.”²⁶⁶ Tieteen ja uskon kamppailu tälläkin saralla tekee tutkimusajasta erityisen mielenkiintoisen.

Mielentilaa ja syyntakeellisuutta määriteltiin 1700-luvun tuomioistuimessa muiden kuin lääketieteen alan asiantuntijoiden toimesta. Yhtälö on haastava, sillä toisaalta oikeuskäytäntö ja inhimillinen ajattelu edellyttivät, että mielenvikaista ei tuomittaisi kuolemaan. Käytännössä oikeuden keinot ja menetelmät mielenvikaisuuden tunnistamiseksi olivat suhteellisen epämääräisiä, vähintäänkin tapauskohtaisia. Niin yleensäkin eurooppalaisessa kuin ruotsalaisessa oikeudessa mielentilasta antoivat lausuntoja ennen muita syytetyn läheiset ja naapurit, mikä tarkoitti, että esimerkiksi syytetyn maine ja sosiaalinen asema saattoivat vaikuttaa lausuntoihin. Asiantuntijoina toimivat kirkonmiehet, toisinaan välskärin ja vielä harvemmin lääkärit. Näiden antamien lausuntojen avulla tuomarit ratkaisivat syytetyn syyntakeellisuuden, mutta systemaattista, lakiin tai tieteesseen perustuvaa käytäntöä ei ollut.²⁶⁷ Syyntakeellisuuden määrittely kävi tapauskohtaisesti, pitkälti samalla tavoin kuin edellisessä pääluvussa havaittiin oikeuskäsittelynkin käyneen. Toisaalta myöskään lääkärit eivät välttämättä nähneet, että heidän asiantuntemuksensa oli tarpeen. Joidenkin lääkärin mielestä lääkäreitä sopivampia mielentilan määrittelyyn olivat syytetyn lähiyhteisö ja muut syytetyn kanssa usein tekemisissä olleet ihmiset.²⁶⁸

1700-luvun jälkipuoliskolla mielenvikaisuuden syitä alettiin etsiä määrätietoisemmin ihmisestä itsestään ja mielestä, ja esimerkiksi paholaisen vaikutus alkoi jäädä pois ainakin

²⁶⁶ Pajuoja 1995, 37. Lainaus on peräisin artikkelista Vincent Barras ja Jacques Bernheim: ”The history of Law and Psychiatry in Europe” teoksessa *Principles and Practice of Forensic Psychiatry*. Toim. Robert Bluglass ja Paul Bowden, Edinburgh 1990.

²⁶⁷ Miettinen 2015, 306–308; Ruotsissa tietävästi ensimmäinen lääkärin antama mielentilalausunto oikeudessa annettiin vuonna 1710. Pajuoja 1995, 21–28, 38.

²⁶⁸ Pietikäinen 2013, 78. Asiaan otti kantaa myös Immanuel Kant, jonka mukaan lääkärit ja fysiologit eivät yleensä voineet päätellä, liittyikö rikos sairaustilaan. Pajuoja 1995, 39.

virallisista näkökulmista.²⁶⁹ Myös syyntakeellisuuden määrittelyä oikeuskäytäntö alkoi vakiintua, ja syytetyn mielentilaa alettiin tutkia järjestelmällisemmin, vaikka vieläkin esimerkiksi laki ei tätä ohjannut. Vuoden 1734 laissa ei ole montaa mielenvikaisiin rikoksenteijöihin liittyvää mainintaa. Esimerkiksi pahanteon kaaren 13. luvussa, joka käsittelee itsensä surmaajia, todetaan: ”Finnes thet i hufvudsvaghet, raseri, eller annor sådan vända skedt vara; tå må han af annat folk handteras, och begrafvas.”²⁷⁰ Eli mikäli mielenvikainen tappoi itsensä, hänet sai haudata tavalliseen tapaan. Muutoin itsensä surmannut tuli viedä metsään ja haudata sinne. Toinen maininta, miten henkirikokseen syyllistyneen mielenvikaisen kanssa tulee menetellä, ei liittynyt mielenvikaisen itsensä rankaisemiseen, vaan hänen valvojilleen koituvaan sakkorangaistukseen: ”Dräper afvita någon; böte the honom eller henne vårda skulle, tiugu daler, målsägandens enfak.”²⁷¹ Laki ei siis ohjannut, miten mielenvikaiseksi epäillyn rikoksenteijän suhteen tuli oikeudenkäynnissä toimia.

Tuomarit kuitenkin perustivat lainkäyttöään myös muihin lähteisiin kuin valtakunnan lakiin, sillä he lukivat ajankohtaista oikeudellista kirjallisuutta.²⁷² David Nehrmanin vuonna 1756 julkaistussa teoksessa *Inledning til the swenska jurisprudentiam criminalem efter Sverige rikes lag och stadga* hän otti kantaa mielenvikaisten rikoksenteijöiden suhteen: ”Men här bör Domaren pröfwa thenna siukdoms beskaffenhet [--] Sammaledes om siukdomen är sanfärdig eller förstald och diktad; om then är beständig eller har sin skadliga wärkan, allenast wid wissa tider; och i senare händelsen giöra sig underrättad, i hwad tilstånd then siuka war, tå gierningen giordes: på thet han wara wiss, om brottet med skiäl kan räknas til afwita gierningar eller ej.”²⁷³ Nehrmanin mukaan tuomarin täytyi siis todeta sairaus ja selvittää, oliko sairaus todellinen vai näytelty; jatkuva vai haitallinen vain tiettyinä aikoina ja mikä oli tila rikoksen tekohetkellä. Näiden perusteella tuomari saattoi tehdä päätöksen, oliko teko mielenvikaisen tekemä vai ei. 1700-luvun ruotsalainen oikeus toimi mielentilan määrittelyssä tämänkaltaisten lainoppineiden ajatusten, tuomarinohjeiden, aiempien oikeuskäytäntöjen ja – jos näin sopii ilmaista – maalaisjärjen varassa. Käytännössä tuomioistuimilla oli kolme vaihtoehtoa mielenvikaisen

²⁶⁹ Matikainen 2006, 34.

²⁷⁰ 1734 års lag [1984]. M.B. XIII 3 §.

²⁷¹ 1734 års lag [1984]. M.B. XXXII 1 §.

²⁷² Koskivirta 2001, 28; Nousiainen 1993, 385–388.

²⁷³ Pajuoja 1995, 50; Qvarsell 1993, 82.

tuomitsemisessa: tuomita hänet vankeuteen, langettaa ruumiinrangaistus tai sulkea hospitaaliin, johon oli varattu tilaa mielenvikaisten säilöönnotolle.²⁷⁴

Ruotsin valtakunnan osalta tutkimusta 1700-luvun syntyakeettomuuden ja mielentilan määrittelyn käytännöistä on tehty vähän.²⁷⁵ Muuallakin mielenhäiriöihin liittyvä oikeudellinen tutkimus on keskittynyt ennen kaikkea mielenvikaisten kohteluun ja hoitamiseen, mikäli jälkimmäistä termiä voidaan ajan kontekstissa ylipäättään käyttää.²⁷⁶ Tämän pääluvun keskeisiä kysymyksiä ovatkin, miten käytännössä tutkittiin syytetyn ymmärrystä, millaisin menetelmin tutkittiin syytetyn mielentilaa ja ketkä olivat syntyakeisuuden määrittelyssä olennaisia henkilöitä? Näitä kysymyksiä pohdin aineistostani nousevien esimerkkien sekä tutkimuskirjallisuuden avulla.

2.1. Mielentilan tutkinta prosessina

Henkirikostapauksissa mielentilan tutkiminen ja syntyakeellisuuden määrittely olivat viimeinen osa oikeuskäsittelyä ennen tuomion langettamista. Toisinaan alioikeus tutki syytetyn mielentilaa oma-aloitteisesti, kuten tämän tutkielman Pieta Steffanderin ja Lauri Tassilan tapausten kohdalla. Kaarina Kokon ja Liisa Tepon tapauksissa syytetyn mielentilaa selvitettiin erityisesti hovioikeuden palautettua asian lisätutkintaan. Hovioikeuden päätöstaltioissa ei ainakaan tämän tutkielman tapauksissa suoranaisesti määrätä, että alioikeuden tuli tutkia syytetyn mielentilaa, mutta on pääteltävissä alioikeuden suorittamasta lisätutkinnasta, että juuri se oli yksi hovioikeuden päätöksen tavoitteista.²⁷⁷ Tämän puolesta todistaa se, että Pietan ja Laurin tapauksissa mielentilaa tutkittiin huomattavasti suppeammin kuin Kaarinan ja Liisan; esimerkiksi asiantuntijalausuntoja ei aiemmin mainittujen kohdalla kuultu. Juuri alioikeuden suorittaman lisätutkinnan analysoinnissa päästään käsiksi siihen, miten mielentilaa käytännössä tutkittiin ja miten syntyakeellisuutta määriteltiin. Kiinnittämällä esimerkiksi

²⁷⁴ Suomessa oli 1700-luvun lopulla kaksi mielenvikaisille tarkoitettua hospitaalia: Seilin ja Kruunupyyn hospitaalit, joissa kummassakin oli vain muutamia kymmeniä paikkoja. Hospitaalit olivat käytännössä mielenvikaisten säilöpaikkoja, joissa hoidollisia menetelmiä ei juuri ollut tai ainakaan ne eivät olleet tuloksellisia. Pää tarkoitus oli pitää vaikeasti mielenvikaiset erossa muusta yhteiskunnasta. Pajuoja 1995, 35–36.

²⁷⁵ Esim. Miettinen on todennut, että Suomen uuden ajan alun osalta on vain vähän tutkimusta, miten syytetyn mielentilaa käytännössä tutkittiin oikeudessa. Miettinen 2015, 307. Aihetta sivutaan esimerkiksi: Liikala 2005; Matikainen 2006; Pajuoja 1995, 19–36; Qvarsell 1993; Vilks 2010.

²⁷⁶ Ks. Esim. Altschule 1965; Bynum, Porter & Shepherd 1988; Howells 1975.

²⁷⁷ Tähän liittyen olisi kiinnostavaa tutkia, miten alioikeutta ohjeistettiin toteuttamaan lisätutkinta. Vastauksia saattaisi löytyä esimerkiksi maaherralle saapuneiden kirjeiden joukosta.

huomiota termistöön voidaan tehdä päätelmiä oikeuslaitoksen käsityksistä mielentilaan liittyen: esimerkiksi mistä kertoo, kun suisidaalimurhatutkinnassa elämään väsyminen (*ledsnad at lefwa*) terminä ilmestyy pöytäkirjoihin vasta hovioikeuden lisätutkintapyynnön jälkeen?

Syytetyn ulkoinen olemus, kristillisyyys ja maine tutkinnan ohjenuorana

Syytetyn mielentilan arvioinnin prosessi alkoi käytännössä heti oikeuskäsittelyn alussa syytetyn astellessa tuomioistuimen eteen. Jälkikäteen syytetyn ulkoista olemusta voidaan arvioida vain tuomiokirjaan kirjattujen asioiden perusteella, mutta käräjillä tuomari lautamiehistöineen kuuli syytettyä kasvotusten. He saattoivat katsoa syytettyä silmiin ja punnita tämän henkistä tasapainoa esimerkiksi kehonkielen ja puheen selkeyden perusteella.²⁷⁸ Tämä onkin ensiarvoisen tärkeää, kun pohditaan mielentilan määrittelyä oikeuden näkökulmasta: ensimmäinen asia, joka kertoi syytetyn mielen kunnosta, oli syytetyn käyttäytyminen oikeuden edessä.²⁷⁹ Vaikea mielenvikaisuus, kuten mania tai melankolia, olisi ollut silmin nähtävissä ja aikalaiset olisivat myös tunnistaneet tämän.²⁸⁰

Toinen keskeisiä oikeudelle paljon puhuvia tekijöitä oli rikoksen tekotapa. Oikeus olisi luultavasti painottanut tutkintaa eri tavalla, mikäli esimerkiksi Pieta olisi pelkän lapsen hukuttamisen lisäksi vaikkapa silponut tämän ruumiin väkivaltaisesti. Osittain tähän liittyy myös ruumiin piilottaminen. Ajan käsitysten mukaan ruumiin piilottaminen oli yksi murhan tunnusmerkeistä, koska se kuvasti suunnitelmallisuutta.²⁸¹ Tämä puolestaan kuvasti tekijän kykyä ymmärtää tekonsa seuraukset. Siksi ruumiin piilottaminen nähtiin myös eräänlaisena tekijän täyden ymmärryksen kuvaajana.²⁸²

Tämän tutkielman syytetyt esiintyivät tuomiokirjan perusteella oikeudessa johdonmukaisesti ja selkeästi, sillä mitään mainintaa syytettyjen poikkeavasta käyttäytymisestä ei tuomiokirjoihin päätnyt. On vaikea sanoa, huomioitiinko tuomiokirjassa aina, mikäli syytetyn ulkoisessa olemuksessa oli oikeuden mielestä jotain silminnähden poikkeavaa. Esimerkiksi Liikalan mukaan poikkeavuutta ei aina mainittu

²⁷⁸ Vilkuna 2010, 78. Luonnollisesti on myös huomioitava, että joissain tapauksissa mielentilan arviointi alkoi jo paljon aikaisemmin, mikäli esimerkiksi syytetty oli tunnettu henkilö. Päättelen, että ennakkokäsitykset saattoivat vaikuttaa voimakkaastikin mielentilan arviointiin varsinkin rajatapauksissa.

²⁷⁹ Vilkuna 2010, 76–91.

²⁸⁰ Selkeä mielenvikaisuus tunnistettiin hyvin jo antiikin aikana. Ahonen 2014, 9–34. Ks. myös mielenhäiriöistä myöhemmin aikoina: Scull 2015, Chapter five, six, seven.

²⁸¹ Koskivirta 2001, 48–52, 55.

²⁸² Pajuoja 1995, 48–49.

oikeuden pöytäkirjassa, mikäli sillä ei ollut merkitystä käsiteltävän asian kannalta.²⁸³ Hän viittaa esimerkkinä perinnönjakoon, jossa asianomaisen mielentilalla on vähemmän merkitystä kuin henkirikoksesta syytetyn mielentilalla. Henkirikosasioissa voidaan mielestäni olettaa, että silminnähtävä poikkeavuus olisi mainittu jossain vaiheessa tuomiokirjaa, sillä 1700-luvun oikeuskäytännön mukaisesti alioikeuden tuli kirjata hovioikeutta varten kaikki rikokseen tavalla tai toisella vaikuttaneet tekijät.²⁸⁴ Erityisesti tämä on oletettavaa, kun hovioikeus pyysi lisätutkintaa. Tämän tutkielman tapauksissa ainoa selkeä oikeuden kommentti syytetyn ulkoiseen olemukseen kirjattiin Laurin tapauksessa, kun oikeus totesi miehen olleen hyvissä ruumiinvoimissa.²⁸⁵ Tämäkin kommentti puolsi siis Laurin normaaliutta. Muissa tapauksissa oikeus ei suoraan viitannut syytetyn ulkoiseen olemukseen.

Oikeudenkäynnissä yleensä seuraavaksi selvitettiin todistajien avulla, oliko syytetty käyttäytynyt omituisesti tai silminnähden sekavasti rikosaktia edeltävinä aikoina tai sen aikana. Tavallista oli, että lausunto kysyttiin kaikilta todistajilta, jotka olivat olleet tekemisissä syytetyn kanssa aiemmin tai rikoksen teon aikoihin. Oikeus kuuli todistajia järjestelmällisesti siten, että oletetusti parhaiten syytetyn tuntevaa kuultiin ensin. Esimerkiksi Kaarinan tapauksessa oikeus kysyi tämän salakihlatulta rengiltä Juholta, oliko hän huomannut, että Kaarina olisi ollut ahdistunut (*anfäktning*) tai että tällä olisi ollut jotain muuta pahaa mielessä (*ondt i sinnet*). Juho ei ollut pannut mitään sellaista merkille.²⁸⁶ Liisan tapauksessa hänen isänsä puolestaan todisti, että hänen tyttärensä oli eleiltään ja käyttäytymiseltään kuin muutkin ihmiset. Liisa nautti isänsä mukaan sakramenteja, kävi ahkerasti kirkossa ja oli muutenkin järkevä ihminen.²⁸⁷ Tämän tutkielman tapauksissa yksikään todistaja ei antanut sellaista lausuntoa, mikä olisi viitannut syytetyn mielenvikaisuuteen. Siten analyysini jää väistämättä hieman vajaaksi,

²⁸³ Liikala 2005, 26.

²⁸⁴ Nousiainen 1993, 327. Kysymys vaatisi laajempaa otantaa sekä vertailuaineistoa muusta henkirikollisuudesta, mitä en voinut työekonomisista syistä tähän opinnäytetyöhön ottaa. Jatkotutkimusta ajatellen olisi ehdottomasti edellytys, että asiaa tutkittaisiin myös muiden henkirikostyyppien osalta.

²⁸⁵ "Lars, som är af god kroppstyrka, tilföre icke plichtat för något brott, men at han skall wara orehördt karg och girig." Kalajoen välikäräjät 19.12.1777, 216h. (KA Oulu)

²⁸⁶ "Det hon hade någon anfäktning eller något ondt i sinnet? Swara: nej, och eller har han på henne sådant förmärkt." Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 412. (KA Oulu)

²⁸⁷ "Fadren berättade, at denne sin dotter Lisa warit like andra menniskior uti sina åtbörder och upförand; nyttiadt sina salighets mede och gådt flidigt i kiörkan, samt _ i alla delar sig förhållit som en wettig menniskior." Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 304. (KA Oulu)

sillä olisi ollut kiinnostava vertailla tapausta, jossa syytetystä olisi annettu erilaisia lausuntoja.

1700-luvun ruotsalaisessa maalaisyhteisössä normaalius määriteltiin kristillisyyteen liittyvien vallitsevien normien ja sosiaalisten sääntöjen puitteissa. Mieleltään terve ja normaali ihminen käyttäytyi kristillisesti, huolehti itsestään ja täytti paikkansa yhteisössä esimerkiksi tekemällä työtä.²⁸⁸ Tämän tutkielman rikosten oikeuskäsittelyssä punnittiin jokaisen syytetyn kristillisyyden eli kristinopin tuntemuksen ja sakramenttien nauttimisen tilaa. Oikeutta kiinnostivat myös sellaiset todistajanlausunnot, jotka kertoivat syytetyn joko käyttäytyneen siveästi ja kunnollisesti tai harrastaneen haureutta ja paheita. Esimerkiksi Kaarinan tapauksessa oikeutta kiinnosti erityisen paljon, oliko syytetty käyttäytynyt äkkipikaisesti tai ollut pahansisuihin (*argsint*).²⁸⁹ Pahansisuus tai äkkipikaisuus erityisesti nuoren naisen ollessa kyseessä olisi voinut viitata jonkinlaiseen mielen epävakauteen, mikä olisi saattanut johtua aikalaisittain esimerkiksi raivotaudista (*raseri*). Nuorelta naiselta odotettiin siveää ja kuuliaista, kristillistä käyttäytymistä, joten kaikki tästä poikkeava olisi korvamerkitty oikeudessa mahdollisena viittauksena mielenvikaisuuteen.²⁹⁰ Antiikin aikana mielenhäiriötä pohtineet ajattelijat kutsuivat *maniaksi* mielenhäiriötä, jonka seurauksena ihminen käyttäytyi arvaamattomasti ja normeista poikkeavaan tapaan, vaikkapa väkivaltaisesti.²⁹¹ Kaarinan tapauksessa todistajanlausunnot kuitenkin kertoivat, ettei mitään tällaista ollut ilmennyt syytetyn elämän varrella.

Kristillisuus, aiemmat oikeudelliset tai kirkolliset tuomiot ja lähiyhteisön kuulemat tai tietämät epäilyttävät asiat muodostivat syytetyn maineen. Maineella oli merkittävä osa mielentilan tutkimuksen prosessissa, sillä syytetyn maine ohjasi oikeuden toimintaa. Syytetyn maine selvisi ennen kaikkea syytetyn lähiyhteisön sekä esimerkiksi entisten työnantajien todistajanlausunnoista. Näiden lisäksi oikeus kuuli yleensä aina syytetyn seurakunnan papistoa, jolta pyydettiin tavallisesti erillinen ja erityinen mainetodistus, joka liitettiin konseptituomiokirja-aineiston liitteeksi. Mainetodistukseen kirjattiin esimerkiksi syytetyn syntymäaika ja -paikka, rippikoulun suorittamisaika, lukutaito ja kristinopin ymmärryksen taso.²⁹²

²⁸⁸ Liikala 2005, 71; Miettinen 2015, 302–303.

²⁸⁹ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 1756, 105–106. (KA Oulu)

²⁹⁰ Liikala 2005, 71; Miettinen 2015, 302–303; Pajuoja 1995, 25.

²⁹¹ Ahonen 2014, 13.

²⁹² Ks. Esim. Matikainen 2006, 39.

Liisan kohdalla mainetodistus oli varsin negatiivinen: Mainetodistuksessa nousivat esille erityisesti Liisan kärsimä aiempi tuomio oikeuden harhauttamisesta, josta häntä oli rangaistu kymmenellä parilla vitsoja. Lisäksi mainittiin Liisan taipumus juoda viinaa. Mielentilan kannalta mainetodistuksessa ei annettu syvällisempiä lausuntoja. Mainetodistuksen allekirjoittanut pappi Eric Frosterus tyytyi toteamaan, ettei ollut havainnut Liisassa mielenheikkoutta tai -tylsyyttä.²⁹³ Kaarinan mainetodistuksessa puolestaan mainittiin, että hän luki hyvin kristinoppia, ymmärsi sen periaatteet ja oli elänyt seurakunnassa hiljaista ja siivoa elämää. Tässäkään ei otettu kantaa Kaarinan mielentilaan.²⁹⁴ Mainetodistuksen tehtävä mielentilan tutkimuksen prosessin kannalta oli siis kertoa, oliko syytetyn menneisyydessä ollut jotain poikkeavaa yhteisön tai kirkonmiesten silmissä tai oliko syytetty ollut kahnauksissa esivallan kanssa. Mainetodistus oli siten tärkeässä osassa mielentilan tutkimisen prosessia.²⁹⁵ Tyypillistä oli, että alioikeus pyysi mainetodistuksen varhaisessa vaiheessa oikeudenkäyntiä. Mainetodistus toimi siten myös syytetyn henkilöhistorian selvittäjänä – ihmiset kun eivät itse välttämättä muistaneet tai tienneet syntymäaikaansa tai ikäänsä. Näin oli esimerkiksi Pietan tapauksessa, sillä mainetodistuksessa ei osattu kertoa muuta kuin että hän oli syntynyt Oulun kaupungissa.²⁹⁶

Syytetyn maineen ja kristillisyyden selvittämiseen viitattiin tämän tutkielman tuomiokirjoissa yleensä sanoilla *lydande* ja *christendoms kundskap*.²⁹⁷ Varsinaisia psyykkisen mielen tilaan viittaavia termejä tai käsitteitä ei näissä yhteyksissä käytetty. Maine ja kristillisyyks olivat kuitenkin tärkeitä suunnannäyttäjiä tuomioistuimelle: jos jotain todella poikkeavaa olisi ilmennyt, oikeus olisi oletettavasti herännyt epäilemään mahdollista mielenvikaisuutta, jolloin tutkinta olisi painottunut sen mukaisesti. Sillä ei kuitenkaan ilmeisesti ollut suurta merkitystä, oliko mainetodistus hieman positiivinen, hieman negatiivinen vai neutraali. Tämän tutkielman tapauksissa tavattiin kolme erilaista mainetta ja kristillisyyden tasoa. Kaarina ja Lauri olivat kunnollisia ja hyvämaineisia, Liisa epäilyttävä ja pahamaineinen ja Pietasta ei tiedetty juuri muuta kuin tämän taipumus

²⁹³ "Änn hon är med rena sinnen wid utan något hwets wanck och lyte." Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 305–306. (KA Oulu)

²⁹⁴ Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 427. (KA Oulu)

²⁹⁵ Matikainen 2006, 41. Kiinnostavaa sinänsä, nykyisin oikeuspsykiatrisen mielentilatutkimuksen yhteydessä otetaan muun muassa selville koko syytetyn elämäntarina: selvitetään syytetyn sosiaalinen tausta, rikoshetken elämäntilanne, hoito- ja rangaistushistoria ja psykiatrinen tila. Pajuoja 1995, 5. Käytännössä 1700-luvulla osittain samaa asiaa ajoivat papit mainetodistuksineen.

²⁹⁶ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 360. (KA Oulu)

²⁹⁷ Esimerkiksi Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 472, 508. (KA Oulu)

viinankäyttöön ja kiertelevään elämäntapaan. Näissä ei kuitenkaan tullut ilmi mitään erityisen raskauttavaa ja hulluuteen viittaavaa.

Maine oli myös siinä mielessä tärkeä oikeuskäsittelyyn vaikuttava seikka, että epäkristillinen käyttäytyminen herätti puhetta ja epäilyksiä yhteisön keskuudessa, mikä luonnollisesti saattoi vaikuttaa syytetystä lausuttuihin todistajanlausuntoihin. Negatiivisen maineen kiusaamasta ihmisestä ei yleensä pidetty, joten todistajat saattoivat herkemmin antaa syytetystä negatiivisia lausuntoja.²⁹⁸ Tämän tutkielman kohdalla Kaarina Kokon tapauksessa kävi ilmi selvimmin, miten todistajan negatiivinen suhde syytettyyn saattoi vaikuttaa todistajanlausunnon luonteeseen.

Kokon talon iäkäs huonemies Heikki Vähä ei pitänyt Kaarinaa suuressa arvossa. Hän väitti, että Kaarina oli äkkipikainen, eikä tullut toimeen talonväen kanssa, vaikka kukaan muu todistajista ei tällaista väittänyt. Kaarina kertoi oikeudelle Vähän sanoneen hänelle: ”niin pian kuin minä haluan, sinusta kuullaan niin hirveitä juttuja, että syntymättömät lapsetkin niistä tietävät.” Paljastavaa on, että Vähä yritti kieltää sanoneensa moista, mutta eräs toinen todistaja tunnusti kuulleensa uhkauksen.²⁹⁹ Kaarina itse totesi oikeudelle, ettei iäkkään huonemiehen Heikki Vähän lausuntoihin saattanut luottaa, sillä tämä oli aina ollut Kaarinaa vastaan.³⁰⁰ Kaikesta huolimatta Vähä kuitenkin todisti myös, ettei hän ollut huomannut Kaarinassa mitään mielenjärkytykseen viittaavaa (*rörd til sina sinnen*) eikä muutenkaan vikaa tämän ymmärryksessä (*fel på förstånd*).³⁰¹

Maineeseen ja kristillisyyteen liittyen myös liiallinen alkoholinkäyttö huomioitiin osana syytetyn mainetta sekä mielentilaan vaikuttavana tekijänä. Tämän tutkielman tapauksista Pietan alkoholinkäyttö oli voimakkaasti esillä paitsi todistajanlausunnoissa myös oikeuskäsittelyn päätöslausunnoissa. Pappi Lagerberg, jolle Pieta oli tunnustanut hukuttaneensa lapsen, todisti, ettei hän ollut pannut merkille Pietassa mielenheikkoutta tai muuta poikkeavaa, mutta epäili juomisen vaikuttaneen tämän mieleen, sillä pappi oli

²⁹⁸ Liikala 2005, 26–36; Matikainen 2006, 45; Miettinen 2015, 327.

²⁹⁹ ”*Utan och uti sidstledne Martii eller April månad hatat henne med strack ifwer: at så framt han vill, så skall om henne horas, sådane giärningar, at ock the ännu ofödde skola veta tala therom.*” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 106. (KA Oulu)

³⁰⁰ ”*Karin Eriks dotter underställer härvid, huru vida thenne Henrick Wähä är tienlig at bära vitnes mål emot henne, så wida han ej allenast ständigt börit emot henne at vidrigt sinnelag.*” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 106. (KA Oulu)

³⁰¹ ”*At han icke någon gång kunna märka, thet Karin varit rörd til sina sinnen, eller haft fehl på sitt förstånd.*” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 106. (KA Oulu)

nähty Pietan paria päivää ennen tekoa lauantaina hyvin humalassa.³⁰² Mielentilaan liittyvän terminologian kannalta lausunto on kiinnostava, sillä pappi käytti tässä ilmausta mielenheikkous (*sinnens swaghet*).³⁰³ Pietan tapauksessa pohdittiin ehkä mahdollista vanhuuden aiheuttamaa mielenheikkoutta, mikä olisi ollut viinaa kuluttavan iäkkään leskinaisen kohdalla ymmärrettävää. Toisaalta pappi saattoi tarkoittaa myös humalan aiheuttamaa satunnaista mielentilan häiriötä tai sitä, että runsas alkoholinkäyttö kertoi heikosta mielen hallinnasta.

Alkoholinkäytön tavat ilmenivät lähiyhteisön todistajanlausunnoista. Esimerkiksi Pietan poika totesi äidistään: ”Pieta joi usein liikaa ja sen seurauksena muuttui vimmaiseksi [*ursinnig*], mutta selvänä ollessaan käyttäytyi kuten muutkin ihmiset.”³⁰⁴ Alkoholinkulutukseen liittyvillä todistajanlausunnoilla oli mielentilan tutkimisen kannalta merkitystä, sillä runsas viinankäyttö liitettiin hulluuteen. Erityisesti naisen runsasta alkoholinkäyttöä pidettiin suoranaishana mielenvikaisuutena, kun taas miehen juopottelua pidettiin jossain määrin normaalina.³⁰⁵ Tämäkin kuvastaa ajan luonnetta: Jos ihminen ei käyttäytynyt kuten hänen sosiaalisen asemansa puolesta kuului, hän oli uhka yhteiskuntajärjestykselle.³⁰⁶ Yhteiskuntajärjestystä uhkaava poikkeavuus puolestaan uhmasi Jumalaa itseään, sillä sääty-yhteiskunnan rakenteen katsottiin olevan tiukasti ja tarkasti Luojan tahdon mukainen.³⁰⁷ Pietan alkoholinkäyttöön liittyvistä todistajanlausunnoista huolimatta oikeus ei pitänyt häntä mielenvikaisena, vaan leski tuomittiin täysijärkisenä. Saattaa kuitenkin olla, että oikeus näki alkoholinkäytön jonkinlaisena lieventävänä asianhaarana, minkä takia Pietaa ei tuomittu ylimääräisiin rangaistuksiin. Tähän viittaa se, että alkoholinkäyttö mainittiin hovioikeuden päätöstaltiossa: Pieta oli lauantaina, eli päivää ennen tekoa, juonut itsensä päihdyksiin.³⁰⁸

³⁰² ”*Han ej förmärkt å thenne änka någon sinnens swaghet eller andra frestelser undantagande, så hon är af drycker rördt hwartil hon är mycket fallen så skall hon wara aldeles få an sina sinnen äfwer som hon lördagen efter middagen, innan detta skiedt warit hos comministern, aldeles med drycker öfwerlastad.*” Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 343. (KA Oulu)

³⁰³ Vilkuna 2010, 84-85.

³⁰⁴ ”*At Beata ofta nog sig med drycker öfwerlastan, och thereunder är såsom ursinnig, men dess emellan såsom annor menniskia upläst.*” Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 352. (KA Oulu)

³⁰⁵ Vilkuna 2010, 94. Kiinnostavaa sikäli, että nykypäivänäkin naisen humalatilaa tunnutaan paheksuvan herkemmin kuin miehen.

³⁰⁶ Lind 2004, 69.

³⁰⁷ Vrt. Kolmisäätyoppi.

³⁰⁸ ”*Hon äfwen lögerdagen förut, innan morder skedde, enligt det ransakningen om förmuler, warit af drycker öfwerlastad.*” Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1768, no. 60. (KA, Digitaaliarkisto)

Huono maine, epäkristillinen käyttäytyminen tai runsas juopottelu eivät kuitenkaan 1700-luvun jälkipuoliskolla yksinään riittäneet määrittelemään ihmistä mielenvikaiseksi, mutta toisaalta näiden asioiden tutkiminen ei myöskään tyydyttänyt oikeuden tiedonhalua liittyen syytetyn mielentilaan. Tärkeää oli, koettiinko syytetyn käyttäytyminen ja olemus jollain muulla tapaa poikkeavaksi.³⁰⁹ Tätä selvitettiin tämän tutkielman perusteella 1700-luvun puolivälissä ennen kaikkea keskustelemalla.

Syytetyn mielentuntemukset selittivät teon luonnetta

Yhteisölle vaaralliset raivotautiset tai hourut eli maanikot tunnistettiin mielenvikaisiksi paitsi käyttäytymisen myös menneisyyden tekojen perusteella. Vaikeampaa oli kuitenkin määritellä, oliko alakuloon ja itsetuhoisuuteen taipuvainen ihminen mielenvikainen. Oikeuslaitos joutui pohtimaan tätä erityisesti itsemurhaoikeudenkäynneissä, sillä niissä syytetyn mielentilan arviointi jäi usein täysin lähiyhteisön ja kirkonmiesten varaan.³¹⁰

Suisidaalimurhaajien kohdalla täyden ymmärryksen ja mielentilan arvioinnin suhteen mennään nopeasti harmaalle alueelle, sillä monet syytetyistä kertoivat kokeneensa vaikeita tunnontuskia, alakuloa tai epätoivoa, joiden seurauksena he olivat ajautuneet itsetuhoisiin ajatuksiin. Aikalaiset eivät kuitenkaan ilmeisesti pitäneet ainakaan tämän tutkielman suisidaalimurhaajia hulluina, vaan heidän katsottiin tuomiokirjojen perusteella olevan järjissään ja tekojen logiikkaa jopa jossain määrin ymmärrettiin.³¹¹ Ahdistuneet ja itsetuhoiset aiheuttivat muutenkin päänvaivaa oikeuslaitokselle, minkä suhteen Matikainen on todennut: ”Raskasmieliset ’melankolikot’ olivat syyntakeisuuden kannalta rajatapauksia, sillä hulluus ei näkynyt välttämättä ulospäin ja raskasmieliset olivat aiemmin olleet usein ’kunniallisia ja Jumalaa pelkääviä’ yhteisön jäseniä. Rikosoikeudellisen vastuun määrittelemisessä rajanveto maanisen mielenvikaisuuden ja depressiivisen surumielisyyden välillä oli horjuva.”³¹² Tämän tutkielman tapauksista Kaarina ja Lauri voidaan hyvinkin mieltää tällaisiksi kunniallisiksi ja Jumalaa pelkääviksi yhteisön jäseniksi, jotka kuitenkin päätyivät tekemään äärimmäisen rikoksen.

³⁰⁹ Vilkuna 2010, 77–78.

³¹⁰ Matikainen 2006, 43; Miettinen 2015, 306–307.

³¹¹ Krogh 2011, 34; Stuart 2016, 75–76. Vrt. Tämän tutkielman tapauksista Kaarina Kokko ja papiston todistajanlausunnot syistä, jotka johtivat Kaarinan tekoon.

³¹² Matikainen 2006, 43–44. Ero esimerkiksi melankolian ja melankolisten ajatusten välillä kyllä tunnistettiin; melankolisista ajatuksista kärsinyt ei välttämättä ollut melankolikko. Vrt. Ahonen 2014, 9–34. Rikosoikeudellisessa mielessä oli kuitenkin olettavasti vaikea erottaa hetkellinen raskasmielisyys pysyvämmästä melankoliasta, sillä mitään selkeitä ohjeita tähän ei ollut. Käytännössä oikeuden ratkaisut olivat tapauskohtaisia ja tuomarin harkinnan varassa. Pajuja 1995, 36, 45

Saksassa ja Kööpenhaminassa 1700-luvun jälkipuoliskolla joitakin suisidaalimurhaajia tuomittiin mielenvikaisina pakkohoitoon puolustusasianajajien ansiosta – joskin yleensä syytetyn tahdon vastaisesti. Heidän saamansa diagnoosi, joka johti hulluuspuolustukseen (*insanity defence*), oli usein uskonnollinen melankolia (*religious melancholy*). 1600-luvulla ja 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla myös joidenkin itsemurhan tekijöiden motiiviksi todettiin uskonnollinen melankolia. Uskonnollisesta melankoliasta kärsinyt koki oireita, kuten pakkomielteinen ajattelu omaa syntisyyttä kohtaan, ahdistus ja pelko oman pelastuksen puolesta sekä epätoivo. Uskonnollinen melankolia erosi tavallisesta melankoliasta siinä, että epätoivo ilmeni juuri hengellisten kysymysten hautomisena.³¹³ Suisidaalimurhaajien kohdalla hengelliset kysymykset saattoivat liittyä esimerkiksi itsemurhaajan kohtaloon kuolemanjälkeisessä elämässä. Tällaisia piirteitä on havaittavissa tämänkin tutkielman syytettyjen kohdalla, mutta lääketieteellisiä termejä ei näissä tapauksissa ainakaan tuomiokirjojen perusteella käytetty.

Suisidaalimurhaoikeudenkäynnin tuomiokirja on ainutlaatuinen itsetuhoisen ihmisen ajattelusta kertova historiallinen dokumentti. Itsemurhaoikeudenkäynnistä poiketen oikeus saattoi kysyä syytetyltä itseltään, millaisia asioita mielessä pyöri ennen rikoksen tekoa ja sen aikana sekä selvittää itsetuhoisuuden taustasyitä. Tämän tutkielman syytetyistä erityisesti Kaarina oli hyvin avoin omista mielentuntemuksistaan. Kaarina oli esimerkiksi kertonut pappi Jacob Flanderille ahdistuksestaan. Kaarina oli sanonut papille, että joku hänen mielessään oli taivutellut häntä tekemään itselleen jotain sekä paria yötä ennen tekoa, tallinylisillä maatessa, hänen mielensä oli ollut täynnä käärmeitä ja koiria.³¹⁴ 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuoliskolla tällainen lausunto olisi eittämättä yhdistetty Paholaiseen, sillä eläinkuvastosta käärmeet ja koirat liitettiin Sielunviholliseen.³¹⁵ Paholaiseen ei kuitenkaan tuomiokirjassa viitattu tässä yhteydessä sanallakaan. Saattaa tietysti olla, että pappi oli puhunut oikeudelle Saatanasta, mutta ainakaan tuomiokirjaan tätä kirjattu.³¹⁶ Tämä kuvastaa, miten 1700-luvun loppua kohden syitä ahdistukseen ja

³¹³ Krogh 2011, 25; Stuart 2016, 74–77. Ks. uskonnollisesta melankoliasta Scull 2015, 92–97.

³¹⁴ ”*Berättat för honom, at hon uti någon dagar förut, innan thenne grofwa missgärning skiedt, warit uti stor frestelse så at thet warit någon uti hennes inbillning, som welat inråda til at giöra at med sig sielf och under par natten enär hon legat på stallskullan, har henne ej annat uti hennes inbildning förekommit än ormar och hundar.*” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 107–108. (KA Oulu)

³¹⁵ Lappalainen 2018, 273.

³¹⁶ On myös tärkeää huomata, että Kaarina ei välttämättä itse puhunut käärmeistä ja koirista tai paholaisesta. On hyvin mahdollista, että hän saattoi puhua papille kokemistaan henkisistä oireista, joita ei osannut itse selittää. Pappi saattoi tulkita Kaarinan kokemukset ’käärmeiden ja koirien’ näkemisenä. Näin Kaarinakin saattoi itse uskoa selitykseen, eikä hän olisi täten oikeudessa kiistänyt lausuntoa, joka

muihin mielen häiriöihin alettiin etsiä ihmisestä itsestään. Poikkeavuutta ei enää voitu laittaa yksin Saatanan kontolle.

On kiinnostavaa, että vaikka Kaarina kertoi ahdistuksestaan ja häiritsevistä näyistä, kukaan ei oikeuskäsittelyn aikana tuomiokirjan perusteella esittänyt lääketieteellistä diagnoosia tai edes viitannut mielenhäiriöihin.³¹⁷ Ainoastaan siitä, miten perinpohjaisesti oikeus selvitti Kaarinan mielentilaa todistajien ja papiston avulla, voidaan päätellä, että hänen mielentilaansa ylipäättään pohdittiin. Kaarinan tapauksessa ei konsultoitu erikseen ihmisruumiin saloihin perehtynyttä asiantuntijaa liittyen hänen mielentilaansa. Välskäri oli kyllä käynyt tutkimassa Kaarinan Oulun kruunuhäkissä, mutta välskärin ensisijainen tehtävä oli ollut hovioikeuden määräyksen mukaisesti varmistaa, oliko Kaarina todella raskaana. Todistuksessaan välskäri kirjoitti kuin sivumainintana, että Kaarina oli ollut järjissään ja rauhallinen. Tuomiokirjan perusteella ei voi kuitenkaan päätellä, miten perusteellisesti välskäri oli Kaarina mielentilaa arvioinut.³¹⁸

Ei ollut kyse siitä, etteikö aikakaudella olisi Suomenkin alueella kyetty tulkitsemaan mielenhäiriöitä. Esimerkiksi 1720-luvulla Kokkolassa erään syytetyn vedottua mielenhäiriöön oikeus halusi tarkan lausunnon välskäriltä. Välskäri tutki syytetyn mielentilaa ja käytti lausunnossaan ajan kontekstissa asiantuntevaa terminologiaa: syytetty oli kärsinyt melankoliasta (*affecticus melancholicis*), mihin liitettiin epäsäännölliset elämäntavat ja alkoholin käyttö. Välskäri kertoi, että syytetyn mieliala (*temperament*) vaihteli jatkuvasti ja etenkin humaltuneena tämä saattoi johtaa äkkipikaistuksissa (*animi imperatur*) tehtyihin tunnustuksiin ja ylivilkkauteen (*contribuera changver*).³¹⁹ Tällainen terminologia kertoo, että mielentilaa kyettiin ajan kontekstissa tutkimaan varsin pätevästi ainakin verrattuna siihen, miten tämän tutkielman tapauksissa toimittiin. Saattaa tietysti olla, että tämä Kokkolan tapauksen välskäri oli erityisen perehtynyt aikansa oppeihin ja oli siinä mielessä poikkeustapaus.³²⁰ Vähintäänkin Kaarinan mielentilan tutkinta kertoo siitä, että 1700-luvun oikeuden

hänelle ilmoitettiin. Keskeistä kuitenkin on, että Kaarina koki henkistä ahdistusta, joka ilmeni jollain tavalla.

³¹⁷ Tähän liittyen on erityisen kiinnostavaa, että ahdistus (*anxiety*) tunnettiin pitkään aina 1980-luvulle saakka yleisinhimillisenä, melankoliaa lievempänä reaktiona ulkoisiin kuormittaviin olosuhteisiin. Vasta DSM-III (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) määritteli ahdistuksen ns. biologiseksi häiriötilaksi. Ks. Grob & Horwitz 2010, 111–140.

³¹⁸ ”*Som til sitt förstånd richtig och ron.*” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 105. (KA Oulu)

³¹⁹ Vilkuna 2010, 95–96.

³²⁰ Matikainen 2006, 45.

käytännöt sekä menetelmät mielentilan määrittämisen suhteen olivat epäsäännönmukaisia, mikä toki onkin vallitseva tulkinta aihetta koskevassa tutkimuskirjallisuudessa.³²¹

Oikeus suhtautui vakavasti syytetyn omiin lausuntoihin tuntemuksistaan. Käytännössä vain syytetyn oma tunnustus kertoi oikeudelle, oliko kyseessä itsetuhoisuuden takia tehty murha. Syytetyt eivät tämän tutkielman tapauksissa suoraan sanoneet, että tavoittelivat kuolemantuomiota, mutta kuolemankaipuuseen viittaavia seikkoja tuli ilmi kaikissa tapauksissa. Itsetuhoisuuden syyt kiinnostivat selvästi oikeutta, sillä esimerkiksi Kaarinan tapauksessa hänen mielentuntemuksiaan kuulusteltiin ahkerasti.

Mielenjärkytys ja ymmärryksen taso asiantuntijoiden syynissä

Tämän tutkielman tapauksissa kihlakunnanoikeus tutki tavallisesti oma-aloitteisesti syytetyn mainetta sekä kuuli syytettyä itseään tämän mielentuntemuksiin liittyen. Hovioikeudelle nämä eivät kuitenkaan aina riittäneet syytetyn mielentilan määrittelemiseen, vaan alioikeudelta vaadittiin lisätutkintaa, kuten nähdään esimerkiksi Kaarinan ja Liisan tapauksissa. Onkin kiinnostavaa, millaisiin asioihin alioikeus kiinnitti huomiota hovioikeuden lisätutkintapyynnön jälkeen. Erityisen selkeää tämän tutkielman tapauksissa on, että hovioikeuden lisätutkintapyynnön jälkeen alioikeus keskitti mielentilan tutkimista tiettyihin asioihin, mistä kertoo se, kun alioikeus alkoi käyttää tietynlaista termistöä. Keskeiseksi tuli selvittää, oliko syytetty kärsinyt mielenjärkytyksestä tai -liikutuksesta (*rörd til sina sinnen*) tai oliko syytetyn ymmärryksessä ollut jotain vikaa (*fel på förstånd*).

Käyttämäni ruotsalais-suomalainen sanakirja vuodelta 1865 määrittelee mieltä tarkoittavan sanan *sinne* aistiksi. Tämän määritelmä jaetaan sanakirjassa kiinnostavasti kahteen osioon: ulkoisiin ja sisäisiin aisteihin. Ulkoisiin aisteihin kuuluvat tunto, maku, haju, kuulo ja näkö. Sisäisiin puolestaan mieli, tunto, taito, luonto, mielenlaatu, sydän ja sisu. Määritelmän alla lukee selittävänä esimerkkinä näin: ”*blifva rörd till sina sinnen*” = tulla mielipuoleksi tai ”*han är från sina sinnen*” = hän on mieltä vajaalla.³²² Vaikka sanakirja on vuodelta 1865, pitäisin sitä varsin luotettavana kuvaamaan myös 1700-luvun jälkipuoliskon sanastoa ja merkityksiä sillä perusteella, että samaa kieltä ylipäätään

³²¹ Ks. Esim. Pajuoja 1995.

³²² Frenckell, J. C. & Son 1865, 641.

käytettiin asiayhteydessä tuomiokirjoissa.³²³ Huomio sanakirjamääritelmästä on tärkeä siksi, että oikeus punnitsi jokaisessa tapauksessa Lauri Tassilaa lukuun ottamatta syytetyn mielen järkkymistä tai mielenjärkytystä.

Ilmaisu *rörd til sina sinnen* viittaa sananmukaisesti mielenliikutukseen eli jonkinlaiseen tilaan, jossa ihminen ei ole oma itsensä. Kiinnostavaa kyllä, antiikin käsityksissä *mania* liittyi mielenhäiriön tilaan, jossa ihminen ei kyennyt esimerkiksi toimimaan normien mukaan ja rationaalisesti.³²⁴ On toki mahdoton ja tarpeetontakin vetää yhtäläisyysmerkkejä vuosituhansien välille, mutta tämä kuvastaa, että ilmaisulla *rörd til sina sinnen* todennäköisesti tarkoitettiin jonkinlaista selkeää silminnähtävää ja ulkoapäin havaittavaa mielenhäiriötä.

Vielä 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa rikoksen tekohetken mielentilalla ei ollut suurta merkitystä, vaan enemmän oikeudessa painoivat todistajien kertomukset syytetyn käyttäytymisestä ja yleisesti tunnetut asiat syytetyn mielentilaan liittyen.³²⁵ 1700-luvun jälkipuoliskolla ainakin tämän tutkielman tapausten perusteella ajattelutapa oli muuttunut, mistä kertoo se, että asiantuntijat tutkivat erikseen syytettyjen mielentilaa. Lisäksi aiemmasta poiketen oikeudessa nähtiin, että rikoksen tekohetken mielentilalla oli merkitystä: ilmaisulla *rörd till sina sinnen* viitattiin nähtävästi sanakirjamääritelmän mukaisiin sisäisiin aisteihin ja jonkinlaiseen häiriötilaan niissä, toisin sanoen mielentilaan rikoksen tekohetkellä.

Millaisiin asioihin mielenjärkytys oikeudessa liitettiin ja mitä vaikutusta sillä oli esimerkiksi todistajanlausuntojen luotettavuuteen? Pietan tapauksessa alkoholin aiheuttama tilapäinen häiriötila nähtiin mahdollisena mielentilaan vaikuttavana tekijänä. Oikeus tutki huolella, oliko Pieta ollut juomisen takia sellaisessa tilassa, ettei hän olisi ymmärtänyt tekonsa seurauksia (*af drycker rörd*).³²⁶ Toinen vihje, joka viittaa oikeuden käsityksiin mielenjärkytyksestä, on kun Pietan tapauksessa oikeus olisi halunnut kuulla erästä piikaa, mutta tämä oli ollut mielenjärkytyksen (*rörd til sina sinnen*) vallassa, joten häntä ei silloin hyödyttänyt kuulla.³²⁷ Tämä viittaa siihen, että mielenjärkytyksellä

³²³ Konsultoin asiassa myös Oulun yliopiston pohjoismaisen filologian professori Paula Rossia 17.10.2019.

³²⁴ Ahonen 2014, 13.

³²⁵ Miettinen 2015, 305–307; Pajuoja 1995, 49.

³²⁶ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 343. (KA Oulu)

³²⁷ "*Margeta Jacobs dotter [--] skall wara rörd til sina sinnen, och således icke är tienlig at höres.*" Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 349. (KA Oulu)

tarkoitettiin jonkinlaista häiriötä, joka kyseenalaisti ihmisen kertomien asioiden uskottavuuden ja todenperäisyyden. Myöhemmin oikeudenkäynnissä piika kuitenkin antoi Pietan mielentilaan liittyvän lausunnon, joten kovin pysyvä tila mielenjärkytys ei voinut ainakaan tässä tapauksessa olla.³²⁸ Ei ole kuitenkaan olennaista, mitä ilmaisulla tarkalleen ottaen tarkoitettiin, mutta sillä on, että se viittaa selkeästi mielen ja tajunnan häiriöön.

Tämän tutkielman tapausten perusteella hovioikeus halusi lisätutkinnassa syvällisempää tietoa syytetyn sisäisen mielen tilasta, mitä selvitettiin ennen kaikkea keskustelun välityksellä. Oulun seurakunnan papistoon kuulunut Jacob Elfving oli käynyt Kaarinan kanssa useampia keskusteluja Oulun kruunuhäkissä. Näiden yhteenvetona Elfving totesi oikeudessa, että Kaarina oli tehnyt tekonsa elämään väsymisen takia (*ledsnad at lefwa*). Lisäksi pappi oli todennut Kaarinan ymmärtävän täysin tekonsa. Lausuntonsa lopuksi hän sanoi: ”Kaikkien keskustelujen aikana, jotka Kaarina ja minä olemme käyneet, olen ahkerasti yrittänyt selvittää Kaarinan mielentilaa, mutta mitään vikaa en ole siitä löytänyt.”³²⁹ Millaisista asioista pappi Kaarinan kanssa keskusteli, se jää historian hämäriin, sillä tietävästi noista keskusteluista ei ole jäänyt jälkeen muuta kuin papin todistus oikeudessa. Voidaan kuitenkin epäillä, että ainoastaan syytetyn kristinopin tuntemusta ja kristillistä sielun eheyttä noissa keskusteluissa ei selvitetty. Ne oli tehty jo aikaisemmin, ja oikeus oli jo kuullut lausuntoja liittyen Kaarinan kristinopin tuntemukseen, kunnollisuuteen ja maineeseen. Todennäköisesti keskustelut liittyivät esimerkiksi siihen, erottiko Kaarina oikean ja väärän toisistaan, mitä puolestaan saatettiin selvittää esimerkiksi Raamatun kertomusten avulla.³³⁰

Papin merkitystä mielen- tai sieluntilan tuntijana ei sovi vähätellä, sillä pappi tunsiperin pohjin sen henkisen kontekstin, jossa ihminen oli kasvanut ja elänyt. Siten pappi luultavasti osasi myös hyvin arvioida, mikäli syytetyn henkinen tila ei ollut aikansa kontekstissa kunnossa.³³¹ Papit olivat sielunpaimenia, joille saatettiin avautua ahdistuksesta ja huolista. Tästä todisteena nostettakoon esille se, kun tuomiokirjan mukaan Kaarina olisi halunnut puhua ahdistuksestaan papille muttei ollut tätä kuitenkaan

³²⁸ Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 351. (KA Oulu)

³²⁹ ”Och under all samtal som innen med enär bemälte Karin haft har mej med flit sökt utröna hennes sinnes tillstånd; men deruti intet ringaste fehl befunnit.” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

³³⁰ Pajuoja 1995, 48.

³³¹ Miettinen 2015, 308.

tavoittanut.³³² On siis tulkittavissa, että ahdistus oli ilmeisen normaali kokemus, joka olisi saattanut helpottaa puhumalla siitä sielunpaimenelle. Olisi kiinnostava perehtyä syvemmin, millainen rooli papeilla oli arkipäiväisen ahdistuksen hoitajina maalaisyhteisössä.³³³

Tämän tutkielman tapauksissa kirkonmiehet suorittivat erillisen mielentilan tutkimuksen Kaarinalle ja Liisalle. Näissä tapauksissa vaatimus ja aloite tuli hovioikeudelta. Pietan ja Laurin tapauksissa, jotka eivät edenneet lisätutkintaan, asiantuntijaa ei kuultu. Asiantuntija selvitti ennen kaikkea syytetyn ymmärryksen eheyttä ja mahdollista mielenjärkytystä. Vaikka myös syytetyn lähiyhteisöltä kysyttiin lausuntoja näihin liittyen, alioikeuden tuomion perusteissa viitattiin erikseen asiantuntijalausuntoon, joten sitä pidettiin painavampana kuin muita todistuksia.

Pappi Anders Hägg kertoi Oulun papiston tutkineen Liisan mielentilaa. Tutkimuksen tuloksena hän totesi, että Liisa oli täysissä järjissään, ja tehnyt murhan silkasta epätoivosta (*desperation*³³⁴), joka johtui epäonnesta avioelämässä.³³⁵ Epäonnisesta avioelämästä ei muussa yhteydessä tuomiokirjassa puhuttu. Liisa oli käynyt aiemmin lissä käräjiä valheellisesta tunnustuksesta lapsenmurhaan liittyen. Tuolloin hän oli hovioikeuden päätöstaltion mukaan myöntänyt olleensa itsetuhoinen.³³⁶ On mahdollista, että raastuvanoikeus oli lukenut tuon edellisen oikeusjutun tuomiokirjoja tai vähintään kuullut hovioikeuden päätöksestä. Ehkäpä Iin kihlakunnanoikeus oli jo tuolloin oikeudenkäynnin yhteydessä tutkinut Liisan mielentilaa. Tämän tuomiokirjan yhteydessä ei kuitenkaan ole viitteitä siihen, että raastuvanoikeus olisi huomioinut edellistä tuomiota. Häggin todistuksen jälkeen oikeus tiedusteli, pitikö Liisa tekoaan pahana ja tunsiko hän aitoa katumusta, mihin Liisa vastasi myöntävästi ja sanoi mieluummin kuolevansa kuin

³³² Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 109. (KA Oulu)

³³³ 1800-luvulla ahdistuksen kokemuksia pidettiin normaalina reaktiona elämän vaikeisiin tilanteisiin tai kokemuksiin. Ahdistuksesta kärsinyttä ihmistä ei siis leimattu automaattisesti mielenhäiriöstä kärsiväksi, mikäli ahdistukselle voitiin osoittaa selkeitä syitä esimerkiksi negatiivisista elämäkokemuksista. Grob & Horwitz 2010, 116.

³³⁴ Kiinnostavaa, että tässä viitataan latinankielisellä termillä epätoivoon. On todennäköistä, että pappi viittaa tässä epätoivon syntiin, joka on raskas synty kristillisessä kontekstissa, koska epätoivoon vajonnut oli hylännyt Jumalan armon. Ks. Murray 2000, 374–379.

³³⁵ ”Mörderska wara uppå sina sinnen hel oskadd, och mordet, efter alt utseende, begåt allenast utaf desperation för dess förrgiorda obetänk samma förslags misslyckande til marriage.” Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 512. (KA Oulu)

³³⁶ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1764, no. 52. (KA, digitaaliarkisto)

elävänsä.³³⁷ Tämä Liisan tunnustus päättyi myös suoraan Turun hovioikeuden päätöstaltioon, jossa vahvistettiin Liisan kuolemantuomio ja langetettiin vuoden 1754 asetuksen mukainen lisärangaistus.³³⁸ Asiantuntija siis vahvisti täyden ymmärryksen ja selitti teon johtuvan epätoivosta, sekä syytetty itse tunnusti kuolemankaipuunsa. Nämä tekijät yhdessä saivat Turun hovioikeuden pitämään tapausta lainkin näkökulmasta suisidaalimurhana. Epätoivoa tai elämään väsymistä (*ledsnad at lefwa*) ei kuitenkaan tämän perusteella pidetty mielenhäiriönä, sillä mielenvikaisuutta ei epäilty.

Mielentilan ja syyntakeettomuuden määrittely oli siis prosessi, joka koostui eri vaiheista.³³⁹ Mielentilan määrittely oli käytännössä aina tapauskohtaista, sillä kuva syytetyn mielentilasta rakentui tuomioistuimelle paloittain oikeuskäsittelyn varrella. Oikeus saattoi kuulla syytetyn mielentilaan liittyen todistajanlausuntoja, mutta viime kädessä syyntakeellisuuden määrittely oli eri oikeusasteiden tuomarien vastuulla. Alioikeuden suorittamalla tutkinnalla ja lausunnolla oli tietysti suuri merkitys, sillä hovioikeuden tuomarit tekivät alustusaktissa lopullisen päätöksen näihin pohjautuen.³⁴⁰ Kuten todettua, kaikissa tämän tutkielman tapauksissa oikeus päättyi toteamaan, että syytetyt tekivät tekonsa täydessä ymmärryksessä. Silti ja juuri siksi on kiinnostavaa, että kolmessa tapauksessa todettua elämään väsymistä ei yhdistetty mielenvikaisuuteen.

2.2 *Ledsnad at lefwa* – elämään väsyminen epätoivoisen teon takana

Kaarina Kokon, Liisa Tepon ja Pieta Steffanderin tapauksissa elämään väsyminen tuli terminä ilmi jossain vaiheessa oikeuskäsittelyä. Tuomiokirjoista ei kuitenkaan suoraan selviä, millaisena henkisenä tilana elämään väsymistä pidettiin. Onkin tutkijan kannalta haastavaa, pitäisikö kirjoittaa mielentilasta, olotilasta vai henkisestä reaktiosta – tämä kuvastaa, miten vieras ja erikoinen termi viime kädessä onkaan. Elämään väsyminen oli tämän tutkielman perusteella jotain muuta kuin silminnähtävää mielenvikaisuutta, kuten maniaa tai melankoliaa. Se ei myöskään ollut pelkästään fyysiseen kärsimykseen tai

³³⁷ "Uppå widare tilspörjan I hwad afsigt hon detta mord begådt? Sade sig dels för sin moders hårdhet emot henne – dels ock at få en ända på de wederwärdigheter, som en widrig wärld henne tiskyndat. Men hwarutinnan de wederwärdigheter bestode blef af henne ij beswaradt. Än frågades af henne om hon nu finner sig illa hafwa giern och känner en sanfärdig ånger och rulse öfwer detta sitt begånge brott? Hwarå hon med jekande swarade och sade sig hädre wela döo an lefwa." Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 536–537. (KA Oulu)

³³⁸ Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24. (KA, digitaaliarkisto)

³³⁹ Vrt. esimerkiksi mielentilan tutkiminen itsemurhaoikeudenkäynneissä. Miettinen 2015, 306–340.

³⁴⁰ Miettinen 2015, 305, 327; Pajuja 1995,

aineelliseen köyhyyteen liittyvä asia, sillä esimerkiksi Pietan tapauksessa tuomari totesi köyhyyden olevan riittämätön syy elämään väsymiseen.³⁴¹

Elämään väsyminen mainitaan kuninkaallisessa asetuksessa, joten ilmaisulla on ollut tarkoituksensa lainsäätäjän mielessä. Tuomiokirjoissa käytetyn kielen perusteella ilmaisu tunnettiin sekä pohjoispohjalaisissa alioikeuksissa että Turun hovioikeudessa. Tuomiokirjojen todistajanlausuntojen perusteella myös kirkonmiehet tunsivat elämään väsymisen – joskin on muistettava, että kirjuri saattoi kirjata tuomiokirjaan todistajanlausuntoja omin sanoin. Vaikuttaa kaiken kaikkiaan siltä, että aikalaiset tiesivät, mitä elämään väsyminen oli, mutta jälkikäteen tuomiokirjojen perusteella sen todellista luonnetta on vaikea tavoittaa. Saattaa tietysti olla, että elämään väsyminen oli aikalaisille niin yksinkertainen ja itsestään selvä asia, ettei sitä tarvinnut sen tarkemmin avata tai selitellä.

Eittämättä suisidaalimurhaajien joukossa oli mielenvikaisia siinä missä huomionkipeitä ja kostonhaluisia, mutta merkitystä rikostyyppin vaikuttimissa oli myös muilla seikoilla, kuten uskonasioilla.³⁴² Tämän tutkielman tapauksissa uskonasioiden vaikutus käy ilmi selvimmin Kaarinan ja Pietan tapauksissa. Kaarina poti ahdistusta johtuen hänen tekemästään aviorikoksesta ja siitä, miten lähiyhteisö aviorikokseen suhtautui. Oikeudessa kävi ilmi esimerkiksi, että Matti Kokko oli todennut Kaarinalle moisen avioliiton olevan lähtöisin Saatanasta, ei Jumalasta.³⁴³ Ajan kontekstin huomioon ottaen Kaarina lienee kokenut itsensä kovin surkeaksi kristityksi, vaikka hän olisi todistajanlausuntojensa perusteella vain tahtonut elää yhdessä rakastamansa miehen kanssa. Pieta puolestaan oli kertonut papille, että hukutettuaan lapsen hän oli vajonnut polvilleen ja toivonut Jumalan ottavan viattoman lapsen sielun luokseen ja antavan hänelle syntinsä anteeksi.³⁴⁴ Leski näki kuolemanjälkeisen elämän mieluisampana vaihtoehtona kuin maallisen elämän, vaikka hinta olikin kova. Ratkaisevaa tässä

³⁴¹ ”*At hennes fattigdom ej kunde wara orsaken til ledsnad at lefwa och begå detta mord, hällst hon kan arbeta och thermed föttiena.*” Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 349. (KA Oulu)

³⁴² Jansson 1998, 66–67.

³⁴³ ”*At sådant äckenskap härflytter icke af Gud utan Djevulen.*” Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset kesä- ja syyskäräjät 1756, 412. (KA Oulu).

³⁴⁴ ”*Thet Beata sagt för honom at sedan hon begått mordet har hon fallit på knä och bedt gud taga den oskyldiga siälen och förlåta hennes synd.*” Oulun ja Hailuodon pitäjän välikäräjät 28.6.1768, 349. (KA Oulu)

logiikassa oli käsitys kuolemantuomiosta kaikki synnit sovittavana rangaistuksena, mikä juontuu luterilaisen kirkon opeista.³⁴⁵

Elämään väsyminen kytkeytyi uskonnollisuuden ja sen aiheuttamien sosiaalisten paineiden lisäksi myös sosioekonomiseen asemaan. Tämän tutkielman naisista kaikilla oli eri syistä rikoksen tekohetkellä ankeat tulevaisuudennäkymät: Kaarina oli maannut miehen kanssa, jonka kanssa hän ei saanut olla yhdessä ilman, että hänen lähiyhteisönsä hylkäisi hänet. Mahdollinen raskaus puolestaan tiesi julkista häpeää ja jopa tuomiota lain edessä, mikä arvatenkin lisäsi aviorikoksen aiheuttamaa sieluntuskaa. Liisa ei nauttinut kunniallisen naisen mainetta, sillä hän oli kärsinyt ruumiinrangaistuksen, kulutti alkoholia ja vietti siveetöntä sukupuolielämää. Epäonni avioelämässä jää tämän tuomiokirjan perusteella mysteeriksi, mutta voisi kuvitella, että epäonni liittyi esimerkiksi siihen, ettei hän voinut huonon maineensa takia löytää hyvää aviopuolisoa tai puolisoa lainkaan. Pietan tilanne taas oli kaikin puolin heikko: Vanhuuden päivät köyhyyden, osattomuuden ja viinan vallassa eivät kuulostaneet houkuttelevilta. Kuolemassa sen sijaan odotti ikuinen elämä Kaikkivaltiaan isän rinnalla. Laurin tilanne on näistä tapauksista erikoisin, sillä hänen elämänsä vaikutti menevän mallikkaasti – ainakin ulkoisilta puitteiltaan. Hän kuitenkin syystä tai toisesta koki elämän niin raskaaksi, että hän tahtoi kuolla.

Jansson on todennut, että Tukholman suisidaalimurhissa psyykkisiä vaikuttimia olivat muun muassa melankolia, ahdistus ja toivottomuus. Lisäksi etenkin naisten tekemien suisidaalimurhien takana olivat pitkäaikainen masennus, taloudelliset ongelmat, aiemmat tuomiot, nöyryytys ja häpeä tai ongelmat avioelämässä. Samat syyt johtivat ja johtavat yhä ihmisiä myös itsemurhaan.³⁴⁶ Tämän tutkielman suisidaalimurhaajien henkilökohtaiset vaikuttimet olivat samankaltaisia kuin aiemmassa tutkimuksessa on todettu. Tämä vihjaa siihen, että pohjoispohjalainen suisidaalimurha oli osa laajempaa pohjoiseurooppalaista suisidaalimurhien ilmiötä. Kysymys, liittyykö ilmiö Suomen alueella sosioekonomisiin, uskonnollisiin vai psyykkisiin syihin, on kiinnostava. Tämän tutkielman tapausten taustat vihjaavat, että kaikilla näillä tekijöillä oli osansa. Vaatii

³⁴⁵ Krogh 2011, 130.

³⁴⁶ Jansson käyttää ilmaisua *long term depression*. Jansson 1998, 66. Ilmaisussa on riski, että se sekoittuu nykyisen pitkäaikaisen masennuksen (diagnoosin) kanssa mitä ei ollut 1700-luvulla olemassa. Arvelen kuitenkin, että Jansson tarkoittaa tässä yhteydessä masennuksella ennemminkin tunnetta kuin varsinaista masennusdiagnoosia nykymielessä.

kuitenkin laajempaan aineistoon pohjautuvaa tutkimusta, jotta kysymykseen voisi vastata kattavasti.

Elämään väsyminen sukupuolten näkökulmasta

Suisidaalimurha on siitäkin syystä poikkeuksellinen henkirikos, että tekijät olivat useimmiten naisia. 1700-luvun alussa naiset tekivät erityisen paljon suisidaalimurhia Tukholmassa. 1700-luku oli valtakunnan pääkaupungissa aikaa, jona perinteiset sosiaaliset rakenteet murenivat muun muassa kaupungistumisen erottaessa sukuja ja perheitä. Elinkeinorakenne mullistui orastavan teollistumisen myötä, sillä modernisoituvassa ja kasvavassa kaupungissa syntyi uusia ammatteja nopeasti. Tukholmassa oli oma erityispiirteensä siinä, että Ruotsin valloitusotien edellyttämän suuren armeijan seurauksena miesväestöä oli suhteellisen vähän verrattuna naisväestöön. Tilanne oli pahin Pohjan sodan aikana etenkin vuosina 1715–1716, sillä tuolloin kaupungissa oli 1 443 naista tuhatta miestä kohden. Tämä tarkoitti sitä, ettei monella tukholmalaisella naisella ollut mahdollisuutta avioliittoon.³⁴⁷ Avioliitto puolestaan suojelee sosiaaliselta eristäytyneisyydeltä ja tarjoaa taloudellista turvaa, mikä ehkäisee itsetuhoisuutta. Lisäksi avioliitto oli 1700-luvulla kaupungissa käytännössä naisen ainoa vaihtoehto kohota korkeampaan sosiaaliseen asemaan.³⁴⁸

Huomattavan usein suisidaalimurhaajan itsetuhoisuuden taustalla oli epäonni ihmissuhteissa tai aviottomasta suhteesta koitunut häpeä.³⁴⁹ Tämä johtui osaltaan naisen lohduttomasta osasta liittyen sukupuolisuhteisiin. Jos aviottomasta suhteesta syntyi lapsi, eikä mies halunnut solmia avioliittoa, oli naisen usein yksin kohdattava julkinen häpeä, oikeudellinen rangaistus sekä hänen siveellisyytensä tahraantumisesta johtuva maineen menetys.³⁵⁰ 1700-luvun yksinhuoltajaaidin taloudellinen ja sosiaalinen tilanne erityisesti kaupungeissa oli usein niin toivoton, että lapsen elättäminen yksin ilman lähiyhteisön tukea oli käytännössä mahdotonta.³⁵¹ 1700-luvun modernisoituvassa yhteiskunnassa ja erityisesti kaupungeissa nainen kuului yhteiskunnallisen muutoksen häviäjäloukkaan, sillä kaupungissa elänyt naimaton nainen oli sosiaalisesti ja taloudellisesti rajoitetumpi

³⁴⁷ Jansson 2004, 88–89.

³⁴⁸ Jansson 2004, 87; Krogh 2011, 28; Ks. 1800-luvun osalta Nygård 1994, 47.

³⁴⁹ Krogh 2011, 31.

³⁵⁰ Krogh 2011, 28.

³⁵¹ Vrt. Vainio-Korhonen 2018, 116. Jos yksinhuoltajanaisten tilanne 1800-luvulla oli heikko, sitä se oli varmasti myös 1700-luvulla.

kuin naimaton mies.³⁵² 1600–1700-lukujen Ruotsia ja erityisesti Tukholmaa ajatellen tilanne oli kaiken kaikkiaan pahimmillaan varsin raadollinen: miehet kuolivat sotakentillä naisten riutuessa kotirintamalla.

Durkheimin anomiteorian mukaan yhteiskunnassa taloudellinen sekasorto pakottaa jotkut yksilöt aikaisempaa heikompaan asemaan, minkä seurauksena heidän taloudelliset ja sosiaaliset mahdollisuutensa ovat rajatummalla ja sosiaalinen vaikutusvalta vähäisempi. Tämä voi johtaa näiden yksilöiden kohdalla itsehillinnän puutteeseen ja sopeutumattomuuteen, mikä puolestaan lisää itsetuhoisuutta ja rikollisuutta.³⁵³ Voidaan hyvinkin olettaa, että Tukholmassa suuren väestönkasvun ja epätasa-arvoisen sukupuolijakauman aiheuttamat paineet heikensivät alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten asemaa erityisesti taloudellisesti. Anomiteorian mukaan pelkästään köyhyys tai mahdollisuuksien rajallisuus eivät kuitenkaan lisää tietyn ihmisryhmän itsetuhoisuutta ja rikollisuutta, vaan se vaatii ristiriidan arvojärjestelmien ja ihmisten todellisten mahdollisuuksien välillä.³⁵⁴ Tukholman väestön sukupuolijakauman epätasapaino on voinut 1700-luvulla olla se ratkaiseva tekijä, mikä aiheutti piikin naisten itsetuhoisuudessa ja sitä myöten suisidaalimurhissa. Ajan arvojärjestelmään kuului, että kunniallinen ja kunnollinen nainen elää avioliitossa ja saa lapsia aviomiehensä kanssa. Todellisuudessa Tukholmassa kaikille naisille ei kuitenkaan riittänyt miehiä aviopuolisoksi. Tämä yhdessä heikon sosiaalisen turvaverkoston ja taloudellisten mahdollisuuksien rajallisuuden kanssa aiheuttivat naisissa pahoinvointia, joka purkautui itsetuhoisena käyttäytymisenä.³⁵⁵

Miesten osuus Tukholmassa tehdyistä suisidaalimurhista oli marginaalinen. Kööpenhaminassa tilanne oli kuitenkin toinen, sillä miehet ja naiset tekivät likipitään yhtä paljon suisidaalimurhia. Vuosien 1697–1789 aikana Kööpenhaminan arkistoista on löytynyt 69 naisen ja 60 miehen tekemää suisidaalimurhaa. Kööpenhaminan suisidaalimurhissa on kuitenkin huomattavaa se, että merkittävän osan miesten suisidaalimurhista tekivät sotilaat toisin kuin Tukholmassa.³⁵⁶ Tätä Krogh selittää sillä,

³⁵² Jansson 1998, 55–56.

³⁵³ Durkheim 1985, 302–303; Laine 2007, 112–113.

³⁵⁴ Koskivirta 2001, 30. Laine 2007, 117.

³⁵⁵ Jansson 2004, 87–89. Kysymys eroista sukupuolten välisessä ahdistuksessa on kiinnostava, kun ajattelee esimerkiksi nykyistä ongelmaa eli nuorten miesten syrjäytymistä. Ahdistaaako nuoria miehiä ristiriidat arvojärjestelmien ja heidän todellisten mahdollisuuksien välillä?

³⁵⁶ Krogh 2011, 24.

että Kööpenhaminassa varuskunta oli suuri, ja ajan palkka-armeijassa olot olivat hyvin rankat, palkka pieni ja armeijaan listauduttiin kerralla jopa kahdeksaksi vuodeksi. Lisäksi kuri oli kova: Pienetkin varkausrikokset johtivat äärimmäisen ankariin rangaistuksiin, kuten pahimmillaan kujanjuoksuun. Esimerkiksi eräälle sotilaalle langetettiin varusteidensa myymisestä kujanjuoksurangaistus, jonka aikana hän olisi joutunut kestäämään 4 800 kepiniskua kahden päivän aikana. Rangaistustaan odottaessa sotilas päätti mieluummin puukottaa toisen vangin kuolemantuomion arvoisesti.³⁵⁷ Aiemman tutkimuksen ja erityisesti Kööpenhaminan tutkimusten sekä omien tutkimusteni perusteella vaikuttaa siltä, että miehet tekivät suisidaalimurhia ennen kaikkea taloudellisen ahdingon tai ankaran, kovan elämän aiheuttaman ahdistuksen takia.³⁵⁸ Miehiä eivät vaivanneet samalla tavoin synnintuska tai sopimattomien seksuaalisten suhteiden aiheuttama häpeä kuin naisia tai ainakaan he eivät sitä paljastaneet oikeudelle. Vaikuttaa siis siltä, että 1700-luvun yhteiskunnassa miehiä ahdistivat erilaiset asiat kuin naisia tai sitten miehet eivät puhuneet oikeudessa esimerkiksi sosiaalisten suhteiden aiheuttamista paineista ja ahdistuksesta.³⁵⁹

Vaikka Tukholma ja pohjoispohjalainen maalaisyhteisö poikkeavat toisistaan rakenteellisesti kuin yö ja päivä, samankaltaisia tekijöitä on helppo löytää tämän tutkielman suisidaalimurhaajien taustoista. Juuri naisille avioelämän ongelmat olivat niin ratkaisevan ankaria, koska naiset olivat 1700-luvun kontekstissa niin sanotusti miehen armoilla. Esimerkiksi isällä ja suvun miehillä oli paljon valtaa naisen aviopuolison valinnassa,³⁶⁰ kuten myös Kaarinan tapaus osoittaa. Lisäksi avioelämän ongelmat kytkeytyivät tämän tutkielman naisten kohdalla kiinteästi myös taloudellissosiaalisiin kysymyksiin. Kaarinalle rengin naiminen olisi tarkoittanut paitsi hänen perheensä jättämistä, myös todennäköisesti johtanut alhaisempaan elintasoon, kenties jopa köyhyyteen. Liisa oli puolestaan joutunut maineensa menetyksen takia tilanteeseen, jossa mahdollisuus hyvään avioliittoon – siis myös sosiaalisessa asemassa kohoamiseen – oli turmeltu. Pietan kohdalla näköalattomuus lienee ollut keskeinen tekijä, sillä hänen ei ikänsä ja maineensa puolesta ollut enää todennäköistä löytää aviopuolisoa, joka olisi kohottanut hänen asemaansa. Lauri taas istuu miespuolisten suisidaalimurhaajien

³⁵⁷ Krogh 2011, 30–32.

³⁵⁸ Ks. esim. Krogh 2011, 24–33 sekä appendix: *suicide murder cases*. Vrt. Kandidaatintutkielmassani vuodelta 2017 *Elämänsä väsynyt, suisidaalimurha Limingassa 1787* tarkastelin ruotusotilas Heikki Luntan tekemää suisidaalimurhaa.

³⁵⁹ Ks. esim. Jansson 1998, 65 ja 2004, 94–97; Watt 2004, 142–146.

³⁶⁰ Karonen 2002, 14–16.

kontekstiin siinä mielessä, että hän ei juuri pahoinvointinsa syytä oikeudessa tuomiokirjan perusteella avannut.

Tämän tutkielman tapausten ja tutkimuskirjallisuuden perusteella elämään väsyminen oli henkinen olotila, joka aiheutui usean tekijän summasta, kuten negatiivisista elämäkokemuksista, ahdistuksesta ja sosioekonomisista ongelmista. Tällaisten asioiden aiheuttama henkinen kuormitus saattoi väsyttää ja ajaa ihmisen itsetuhoiseksi.

Ahdistus elämään väsymisen takana

Motiiviton väkivalta viittasi mielenvikaisuuteen,³⁶¹ joten on mielenkiintoista, että elämään väsymistä pidettiin olennaisena vaikuttimena henkirikoksen taustalla, mutta elämään väsyneiden ei ajateltu olevan mieleltään järkkyneitä. Tämä käy parhaiten ilmi tarkastelemalla Liisa Tepon tuomiota Turun hovioikeuden päätöstaltiossa:

”At hon dels för thet moder skäll warit emot henne händ, dels ock af ledsnad at lefwa, eller som hennes ond sydt, at slippa sine wederwärdigheter begådt öfwannämde grumm gierning och aldenstund Lisa Matts dotter, hwilken, efter thet wid rådstugu rätten om henne blifwit intygadt, är til sina sinnen fullleligen förwarad begådt mord [--]”³⁶²

Tuomion perusteissa todetaan, että Liisa oli osittain äitinsä kovuuden ja osittain elämään väsymisen takia tehnyt hirveän tekonsa. Lisäksi todetaan, että raastuvanoikeuden mukaan Liisa oli tehnyt murhan täydessä ymmärryksessä. Tämän enempää oikeuskäsittelyssä ei ihmetellä yhtälön silminnähden omituista asetelmaa. Liisa oli elämään väsynyt, mutta kuitenkin täysissä järjissään ja ilmeisen tietoinen tekonsa seurauksista. Elämään väsyminen nähtiin hovioikeudessa keskeisenä vaikuttimena henkirikoksen tekoon, mutta sen tarkemmin elämään väsymistä ei syyntakeettomuuden näkökulmasta pohdita.

Toinen elämään väsymiseen suhtautumista kuvaava lausunto kuultiin Kaarinan tapauksessa, kun Siikajoen seurakunnan pappi Jacob Flander kertoi oman tulkintansa syistä, jotka johtivat Kaarinan rikokseen: ”Hän oli kärsinyt voimakkaasta ahdistuksesta, johon hän oli vajonnut muutamia päiviä ennen kuin surmasi sisarensa lapsen, mikä johtui muiden jatkuvista syytöksistä liittyen hänen ja rengin avioliittoon. Tämä teki Kaarinan

³⁶¹ Miettinen 2015, 302; Vilkuna 2010, 78.

³⁶² Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot vuodelta 1765, no. 24.

surulliseksi ja johdatti tielle, mikä vei tähän karmean rikokseen, mitä hän vilpittömästi katui. Hän haluaa myös kohdata kuolemantuomionsa. Tämä ei selvinnyt ensimmäisellä eikä toisella kerralla vaan useissa istunnoissa ja kuulusteluissa.”³⁶³ Pappi oli tuomiokirjan perusteella tarkkanäköinen ja osasi artikuloida johtopäätöksensä selkeästi. Tämä kuvastaa myös, että ainakin tämä 1700-luvun sielunelämän asiantuntija tunnisti, että elämän tapahtumilla ja muiden kohtelulla oli vaikutusta ihmisen mielen vointiin. Käytännössä pappi siis sanoi, että Kaarinan ahdistus aiheutui muun muassa lähiyhteisön aiheuttamista sosiaalisista paineista. Kaarinan elämäntilanne olikin tuomiokirjojen välittämän kuvan perusteella henkisesti äärimmäisen kuormittava. Papin lausunto vihjaa myös, että tämä jollain tasolla ymmärsi Kaarinan ratkaisua, eikä hän pitänyt Kaarinaa mielenvikaisena tai sinänsä pahana. Tässä tapauksessa mielentilan määrittelyssä tärkeää lienee ollut Kaarinan vilpittömä katumus, joka ajan kontekstissa paljasti kyvyn erottaa oikea ja väärä toisistaan, mikä puolestaan puhui täyden ymmärryksen puolesta.³⁶⁴

Tämän tutkielman tapauksissa elämään väsyminen tekojen taustalla oli selvää. Näin suppean aineiston perusteella ei voi tyhjentävästi vastata, mitä elämään väsymys aikalaisille tarkoitti ja millainen henkinen tila se oli. Vaikuttaa siltä, että elämään väsyminen ilmeni kullakin henkilöllä eri tavoin, milloin alakuloisuutena, milloin irrationaalisena käyttäytymisenä ja milloin ylenmääräisenä päihteiden käyttönä. Keskeistä on, että elämään väsyminen ei ollut mielenvikaisuutta, vaan pikemminkin luonnollinen reaktio henkisesti kuormittavaan ympäristöön. Siten keskeinen vaikutin elämään väsyminen taustalla oli todennäköisesti henkisestä kuormituksesta seurannut ahdistus.³⁶⁵ Ehkäpä tuomiokirjoissa ei ihmetellä elämään väsymistä siksi, koska aikalaiset ymmärsivät, että kyseessä oli reaktio ankeaan ja ankaraan elämään.

³⁶³ *”Hwaruppå han sig utlät, at hon af så swåra anfästningen, hwarmed hon några dagar förut, innan hon ihiälsagit sin systras barn, umgåtts, såssom ock thet ständiga påtahl, som hennes egne med flere hast, om thermed Johan Michelsson slutna ächtskap handel, blifwit nog rörd och berekt samt ledsen, hwilket alt jämwäl förledt henne til thet grofwa mord hon begådt, thet hon unhierteligen ångrar och will äfwen giärnä undergå dödstraffet, hwilken hennes utlåtelse doch skiedde icke på förstå eller andra utan på flere förestallningar och frågor.”* Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 22.12.1756, 110. (KA Oulu)

³⁶⁴ Pajuoja 1995, 47–48.

³⁶⁵ Esimerkiksi 1950–1960-luvuilla tehtyjen stressitutkimusten tuloksina havaittiin, että alhainen sosiaalinen status, negatiiviset elämäkokemukset, stressaavat olosuhteet, heikko sosiaalinen turvaverkko ja naissukupuoli olivat yleisiä tekijöitä ahdistuksen kehittymisessä. Grob & Horwitz 2010, 133. Nämä tekijät ovat kaikki sellaisia, jotka olivat yleisiä suisidaalimurhien taustoissa.

Laajemman suisidaalimurha-aineiston lisäksi esimerkiksi saman aikakauden itsemurhaoikeudenkäynteihin perehtymällä saattaisi selvitä, esiintyikö elämään väsyminen terminä vain suisidaalimurhaoikeudenkäyntien yhteydessä vai käytettiinkö sitä yleisesti itsetuhoisten ihmisten sielunmaailman kuvaamiseen. Lisäksi itsemurhaoikeudenkäyntien tutkiminen saattaisi paljastaa enemmän siitä, millaisena tilana lähiyhteisö näki läheisen elämään väsymisen. Lisäksi olisi kiinnostavaa perehtyä syvällisemmin vuoden 1754 suisidaalimurha-asetuksen syntyyn ja perusteluihin. Olisi mielenkiintoista yrittää etsiä *ledsnad at lefwa* -ilmaisun juuria esimerkiksi ajan älykköjen teksteistä.³⁶⁶

Mitä annettavaa tällaisen yksittäisen ilmaisun tutkimisella on historian tutkimukselle? Elämään väsyminen sijoittuu 1700-luvun mielenhäiriöiden kontekstissa kiinnostavaan ajalliseen ja aatteelliseen ilmapiiriin. Sitä tutkimalla olisi mahdollista päästä syvemmälle aikakauden sielunelämään ja pohtia, millaisia ulottuvuuksia 1700-luvulla eläneen ihmisen psyykessä oli ja miten ihmiset ymmärsivät psyyken toiminnan. Yksi hyvä kysymys kuuluu, miten ihmiset selittivät poikkeuksellisia, mielettömiä tekoja, ellei varsinaista poikkeavuutta eli selvää mielenvikaisuutta ollut havaittavissa.

1700-luvulla mieleltään terveen ihmisen tunnusmerkkejä olivat esimerkiksi kyky toimia ja käyttäytyä normaalin määrittelemissä rajoissa. Toisin sanoen ihminen, joka teki töitä, vaikutti ulkoisesti tavalliselta, eli elämänsä kuuliaisesti, eikä aiheuttanut poikkeuksellisia säröjä yhteisössään, oli terve.³⁶⁷ Kovankin henkisen kuormituksen alla oleva ihminen saattaa kyetä toimimaan arjessa täysin tavalliseen tapaan. Pitkittynyt ahdistuneisuus ja henkinen kuormitus saattavat kuitenkin aiheuttaa vahvan kokemuksen siitä, että elämä on umpikujassa. Ihminen saattaa jatkaa asioiden tekemistä ja velvollisuuksiensa suorittamista, mutta hän tekee ne täysin sielutta ja sydämettä tuntematta mitään, odottamatta tulevaisuudelta mitään parempaa. Kuinka 1700-luvulla ajateltiin tällaisesta ihmisestä? Todennäköisesti häntä pidettiin vain luonteeltaan omanlaisena, mikäli hän eli elämänsä ulkoisesti tunnollisen kristityn lailla. Suisidaalimurhan kaltaista koko väestön mittakaavassa marginaalista ja poikkeuksellista ilmiötä tutkittaessa on muistettava, että tähän äärimmäiseen tekoon päätyneiden ihmisten takana täytyi olla historiassa suuri

³⁶⁶ Liittyykö esimerkiksi itsetuhoisuuteen liittyvä ilmaus *taedium vitae* (weariness of life) elämään väsymiseen? *Tedium vitae* voidaan kääntää englanniksi myös *boredom of life* (Murray 2000, 172), mikä voitaisiin kääntää suomeksi elämään kyllästymisenä. Tämä on myös *ledsnad at lefwan* eräs mahdollisista käännöksistä.

³⁶⁷ Liikala 2005, 60–66; Miettinen 2015, 302.

joukko sellaisia itsetuhoisia ja psyyken ongelmista kärsineitä, jotka elivät elämänsä hiljaisessa kärsimyksessä, päätyttä itsemurhaan tai murhaamaan ketään muuta.

Aiemman tutkimuksen perusteella useimpien suisidaalimurhaajien vaikuttimena oli ennemminkin halu lakata elämästä kuin halu kuolla tai päästä taivaaseen.³⁶⁸ 1700-luvun sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa varsinkin vähempiosaisen mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä olivat hyvin rajalliset. Mikäli maallinen vaellus oli lohduttoman raskasta ja tulevaisuudennäkymä toivoton, kuolema oli looginen ratkaisu erityisesti, kun kuolemantuomio sovitti synnit ja mahdollisti pääsyn taivaaseen, iankaikkiseen elämään. Kuvaavaa on, kun Oulun raastuvanoikeuden tuomiossa todetaan Liisaan liittyen: ”hän haluaa mieluummin kuolla kuin elää.”³⁶⁹

³⁶⁸ Jansson 2004, 94.

³⁶⁹ ”*Hon hädre wille döo än lefwa.*” Oulun raastuvanoikeus, tuomiokirja 1765, 536. (KA Oulu)

Loppulause

Neljää pohjoispohjalaista 1750–1770-luvuilla tehtyä suisidaalimurhaa käsittelevä tutkielma osoitti, että suisidaalimurha oli oikeuslaitokselle tematiikaltaan tuttu rikostyyppi. Oikeuskäsittelyn kulun sekä tuomiokirjoissa käytetyn kielen perusteella on pääteltävissä, että eri oikeusasteiden, alioikeuden ja hovioikeuden, tuomarit tunnistivat elämään väsyneiden tekemät murhat omanlaisiksi, poikkeukselliseksi henkirikoksiksi. Lisäksi yksi tämän tutkielman tapauksista tuomittiin suisidaalimurha-asetuksen mukaan, mikä ensimmäisenä suomalaisen historian tutkimuksen tunnustamana tapauksena osoittaa, että Turun hovioikeudessa rikostyyppi yhdistettiin oikeuslaitoksen näkökulmasta Tukholmassa tehtyihin suisidaalimurhiin ja siten laajemmin pohjois- ja keskieurooppalaiseen oikeudelliseen ongelmaan.

Kaikissa tutkielman tapauksissa oikeuskäsittelyn aikana ilmeni, että syytetty oli tehnyt tekonsa itsetuhoisen motiivin takia. Tyypillisesti syytetty ilmoitti joko itse suoraan oikeudelle tai häntä kuulustelleelle papille, että hän oli tehnyt tekonsa koska halusi mieluummin kuolla kuin elää. Kolmessa tapauksessa tämä yhdistettiin jossain vaiheessa oikeuskäsittelyä, joko alioikeuden tutkinnassa tai hovioikeuden päätöksessä, elämään väsymiseen (*ledsnad at lefwa*), mikä viimeistään määrittelee teot jälkikäteen katsottuna suisidaalimurhiksi.

Tämä tutkielma ei kuitenkaan tarjonnut varmaa vastausta siihen, miksei Kaarina Kokkoa ja Pieta Steffanderia tuomittu vuoden 1754 suisidaalimurha-asetuksen mukaiseen ylimääräiseen häpeä- ja ruumiinrangaistukseen, kuten tuomittiin Liisa Teppo. Selvää on, että eri oikeusasteet tiesivät Kaarinan ja Pietan tapauksessa olevansa tekemisissä samankaltaisen rikoksen kanssa, mutta syystä tai toisesta suisidaalimurha-asetuksen soveltamiselle ei nähty tarvetta. Epäilen tämän johtuvan joko siitä, että suisidaalimurha-asetusta sovellettiin vain kaupungeissa tai siitä, että hovioikeus halusi säästää Kaarinan ja Pietan ylimääräisiltä rangaistuksilta. Aineisto on kuitenkin liian suppea, jotta voisi esittää kumpaakaan vaihtoehtoa todennäköisenä vastauksena etenkin, kun tämän tutkielman oikeuslähteet eivät varmista näitä seikkoja. Turun hovioikeuden tuomiokäytäntöjä olisi aihetta tutkia lisää 1700-luvun osalta.

Eräitä tutkielman keskeisimpiä tuloksia on, että suisidaalimurhia ei voi kattavasti tutkia pelkästään hovioikeuden päätöstalttioiden tai alioikeuden tuomiokirjojen varassa. On

tutkittava rinnakkaisesti eri asteiden tuomiokirjoja, jotta rikoksen todellinen luonne paljastuu. Kuten tämä tutkielma osoittaa, alioikeuden tutkinta-aineisto voi kertoa hyvinkin selkeästi, että kyseessä on kuolemankaipuusta tehty murha, mutta hovioikeuden päätöstaltiossa siihen ei välttämättä syystä tai toisesta viitata sanallakaan. Toinen keskeinen tulos, joka ei varsinaisesti liity tutkimuskysymyksiin on, että suisidaalimurhia ylipäätään tehtiin Suomen alueella siinä määrin, että eri oikeusasteet sekä esimerkiksi kirkonmiehet tunnistivat elämään väsymisen henkirikoksen takana. Kuinka paljon suisidaalimurhia Suomen alueella tehtiin ja missä määrin kyseessä on sama ilmiö kuin muualla – näihin vastaaminen edellyttää jatkotutkimusta.

Tutkielman toinen pääluku keskittyi syytettyjen mielentilan tutkimiseen sekä syyntakeettomuuden määrittelyyn. Henkirikoksissa syytetyn ymmärryksen eheyden tutkiminen ja syyntakeellisuuden määrittely olivat tärkeä osa oikeuskäsittelyä, koska mielenvikaista rikoksentekijää ei tuomittu ajan oikeuskäytäntöjen mukaan kuolemaan. Suisidaalimurhassa erikoista oli, että tekijä ei joko antanut erityistä motiivia teolleen tai se liittyi itsetuhoisuuteen. Ajan kontekstissa motiiviton väkivalta viittasi hulluuteen ja itsetuhoisuus vihjasi usein jonkinlaiseen mielenhäiriöön – kaikki tämän tutkielman tapaukset kuitenkin tuomittiin kuolemaan heidän tehtyään tekonsa oikeuden mielestä täydessä ymmärryksessä.

Tämä tutkielma osoitti, että syyntakeettomuuden määrittely oli prosessi, joka eteni oikeudenkäynnin kuluessa. Prosessi ei edennyt kaikissa tapauksissa samalla tavoin, vaan se oli riippuvainen tuomioistuimen harkintavallasta sekä todistajanlausuntojen luonteesta. Erityistä suisidaalimurhaajan mielentilan tutkimisessa oli, että oikeus saattoi kuulustella syytettyä esimerkiksi itsetuhoisuuden syistä. Se tekee suisidaalimurhaajan mielentilan tutkimisesta historiallisesti erityisen kiinnostavaa, sillä tyypillisesti itsetuhoisten ihmisten mielentilaa saatettiin itsemurhaoikeudenkäynneissä tutkia vain todistajanlausuntojen avulla, kun tekijä itse oli luonnollisesti jo rajan takana. Siksi emme välttämättä tiedä kovinkaan paljoa siitä, mitä itsetuhoiset kokivat itse ja mistä itsetuhoisuus heidän mielestään johtui. Tämän tutkielman tapauksista erityisesti Kaarina Kokko kertoi ahdistuksensa syistä oikeudessa avoimesti. Tutkimalla syvällisesti suisidaalimurhatapausten alioikeuden tutkinta-aineistoa, olisi kenties mahdollista tavoittaa jotain uutta itsetuhoisuuden ja ahdistuksen kokemisesta rahvaan näkökulmasta.

Tämän tutkielman tapaukset osoittivat, että 1700-luvun jälkipuoliskolla tiedostettiin ymmärryksen saattavan vioittua siten, että sillä oli merkitystä rikoksentekohetken syyntakeisuutta arvioidessa. Muutoin esimerkiksi Kaarinan ja Liisan mielentilaa ei olisi tutkittu niin perusteellisesti ennen kaikkea keskustelun välityksellä. Heidän mielentilaansa tutkivat kirkonmiehet ja heidän todistuksistaan paljastuu, että he tiedostivat esimerkiksi negatiivisten elämäntapahtumien ja muiden ihmisten ikävien tekojen aiheuttavan ahdistusta. Juuri henkinen kuormitus ja ahdistus vaikuttivat olevan keskeisiä elämään väsymistä aiheuttaneita tekijöitä tuomiokirjojen perusteella.

Tämän tutkielman tapausten sekä tutkimuskirjallisuuden perusteella ja elämään väsyminen aiheutui esimerkiksi ikävistä elämäkokemuksista, taloudellisista ja sosiaalisista ongelmista, avioelämän ongelmista ja ahtaista tulevaisuudennäkymistä – toisin sanoen henkisestä ja myös jossain määrin fyysisestä kuormituksesta. Elämään väsyneet kokivat nähtävästi elämänsä olevan niin syvässä umpikujassa, että ainoa ratkaisu tilanteeseen oli kuolema. Tutkielma osoitti, että elämään väsyminen tunnettiin terminä ainakin esivallan, oikeuslaitoksen väen ja kirkonmiesten, toimesta. Tämän tutkielman lähteet eivät kuitenkaan valota syvällisemmin, millaisia henkisiä oireita elämään väsymiseen liitettiin aikalaisten silmissä, koska oikeuskäsittelyissä ei tullut ilmi juuri mitään poikkeavaa elämään väsyneiden murhaajien käyttäytymisessä tai ymmärryksessä.

Olisi kiinnostavaa tutkia esimerkiksi itsemurhatapauksia 1700-luvulta, sillä niistä saattaisi selvitä, mitä aikalaiset ajattelivat elämään väsyneestä läheisestään, mikäli termiä ylipäättään esiintyy itsemurhatapausten yhteydessä. Aikalaisten tulkinnat elämään väsymisestä saattaisivat avartaa ymmärrystä, miten 1700-luvulla ajateltiin esimerkiksi henkisen kuormituksen syistä ja sen hoitamisesta. Tässä tutkielmassa eräs vihje arkisen ahdistuksen hoitamisesta oli, kun Kaarina Kokko olisi halunnut puhua papille muttei ollut tavoittanut tätä. Ehkäpä kirkonmiehillä oli isompikin rooli arjen ahdistuksen ja henkisen kuormituksen hoitamisessa – jotenkinhan ihmisten täytyi ahdistustaan purkaa, eiväthän kaikki ahdistuneet tai elämään väsyneet päätyneet itsetuhoisiksi tai henkirikollisiksi.

Kaiken kaikkiaan tämä tutkielma osoitti, että jatkotutkimukselle on tarvetta ja tutkimusaiheita riittäisi useamman tutkimuksen aiheeksi. Jo pelkästään Suomen alueen suisidaalimurhien tutkiminen historiallisen kriminologian näkökulmasta tarjoaisi aineksia jatkotutkimukselle. Miten paljon ja millä alueilla suisidaalimurhia tehtiin sekä

millaisiin sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin raameihin rikostyyppi Suomessa asettuu. Sen lisäksi tutkielma osoitti, että tutkittua tietoa 1700-luvun käsityksistä ja erityisesti käytännöistä oikeudellisen syyntakeellisuuden määrittelyn osalta on hyvin suppeasti. Tällaisten suurten aiheiden ohella heräsi lukuisia pienempiä kysymyksiä, kuten muutaman mainitakseni pappien rooli sielunhoitajina ja mielentilan asiantuntijoina; elämään väsyminen terminä ja psykofyysisenä ilmiönä; miksi naiset tekivät suisidaalimurhia ja miehet itsemurhia; miksi ihmiset vaikuttivat tuntevan suisidaalimurhan logiikan ja kuinka laajalti tämä todellisuudessa tunnettiin; oliko stressi ja ahdistus elämään väsymisen keskeisiä taustatekijöitä. Jatkotutkimusta ajatellen tiedossani on noin 30 suisidaalimurhaan viittaavan henkirikoksen oikeudenkäyntiaineisto 1700-luvulta eri puolilta Suomea. Lisäksi tiedossani on vastaava aineisto noin 30 itsemurhaoikeudenkäynnistä. Jo näiden avulla olisi mahdollista pureutua esittämiini suuriin ja pieniin kysymyksiin.

Tämän tutkielman teemat, eli poikkeava henkirikollisuus sekä mielen oireilu, ovat ajankohtaisia aiheita. Joukkoampumiset ja muut irrationaalisen väkivallan purkaukset herättävät ihmisissä pelkoa ja kauhua. Kysymykset, kuten onko sairas mieli yhteiskuntansa ja kulttuurinsa tuote, ja mikä ihmisiä ylipäättään sairastuttaa ja ajaa väkivaltaan, ovat merkittäviä. Historiallinen kriminologia sekä mielenhäiriöiden historian tutkiminen lisäävät ymmärrystä tällaisiin kysymyksiin liittyen.

Lopuksi haluan kiittää tietokirjailija Mikko Moilasta kaikesta hänen tarjoamastaan avusta sekä siitä, että hänen ansiostaan löysin tämän tutkimusaiheen, joka on antanut minulle henkilökohtaisesti paljon. Lisäksi haluan kiittää Oulun yliopiston historian oppiaineen ohjaajiani professori Kari Aleniusta, lehtori Seija Jalaginia sekä tutkija Mikko Myllykangasta monipuolisesta, vaativasta ja oivaltavasta ohjauksesta. Erityiskiitoksen haluan lausua myös Tampereen yliopiston tutkija Riikka Miettiselle, joka tarjosi minulle asiantuntija-apua silloin kun sitä eniten tarvitsin. Kiitoksen ansaitsevat myös tutkielman taloudellisesta tukemisesta Turkansaaren rahasto sekä Svenska Litteratursällskapet.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

KANSALLISARKISTO (KA)

Turun hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot

1756, Pohjanmaan sekä Savon ja Kymenkartanon lääni asia nro 89.

1757, Pohjanmaan sekä Savon ja Kymenkartanon lääni asia nro 15.

1764, Pohjanmaan lääni asia nro 52.

1765, Pohjanmaan lääni asia nro 24.

1765, Pohjanmaan lääni asia nro 11.

1768, Pohjanmaan lääni asia nro 60.

1772–1773, Pohjanmaan lääni asia nro 72.

Vaasan hovioikeus, alistettujen asiain päätöstaltiot

1778, Pohjanmaan lääni asia nro 3.

Oulun pohjoisen voutikunnan ja Kajaanin läänin tuomiokunta

Oulun ja Hailuodon kärjäkunnan välikäräjät 28.6.1768 (Oulu:20).

Oulun raastuvanoikeus I arkisto

Tuomiokirja 1765 (AI:62), s. 287–290, 303–308, 472–482, 502–515, 536–540.

Pohjanmaan keskinen tuomiokunta

Kalajoen välikäräjät 1777–1790. 19.12.1777, s. 216a–216h. (Salo:142)

Pohjois-Pohjanmaan tuomiokunta

Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan lakimääräiset käräjät 1755–1756. Kesä- ja syyskäräjät 1756, s. 409–414, 423–429. (Salo:88)

Saloisten ja Siikajoen kärjäkunnan välikäräjät 1732–1762, s. 104–111. (Salo:147)

VIRALLISJULKAISUT

1734 åhrs lag. Sveriges rikets lag. Gillad och antagen på Riksdagen åhr 1734. [1984] Rätthistoriskt bibliotek, trettiosjunde bandet. A.-B. Nordiska bokhandeln, Stockholm.

Suomen laki. Www.finlex.fi

LÄHDEKIRJALLISUUS

Beccaria, Cesare 2012 [*Dei delitti e delle pene*, 1764]: *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Juvenes Print, Tampere.

Jusleen, Johan 1787: *Fortsättning af den samling utaf Kongl Majestets bref, hvilka på inkomna förfrågningar om lagens rätta förstånd utfärdade blifwit, t o m 1759*. Utg. af Johan Jusleen. Andra uplagan. Stockholm.

SANAKIRJAT JA HAKUTEOKSET

Frenckell, J. C. & Son 1865: *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia, Helsinki.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aalto, Seppo 1996: *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Ahonen, Marke 2014: *Mental Disorders in Ancient Philosophy*. Springer, Switzerland.

Altschule, Mark D 1965: *Roots of Modern Psychiatry. Essays in the History of Psychiatry*. Second Revised and Enlarged Edition. Grune Strattor, New York.

Backman, Lars-Otto 1994: *Brott mot annans liv I Syd-österbotten 1775–1799*. III. Vaasa.

Blomstedt, Yrjö 1973: *Turun hovioikeus 1623 31/10 1973*. WSOY, Porvoo.

Bynum, W.F; Porter, Roy and Shepherd, Michael 1988: *The Anatomy of Madness. Essays in the History of Psychiatry*. Volume III, The Asylum and its Psychiatry. Routledge, London and New York.

Durkheim, Émile 1985: *Itsemurha: Sosiologinen tutkimus*. [*Le suicide: Étude de sociologie*, 1897] Tammi, Helsinki.

Eilola, Jari 2009: *Makaaberi ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Hakapaino, Helsinki.

Eilola, Jari & Moilanen Laura-Kristiina 2013: *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla*. SKS, Hansaprint, Vantaa.

Einonen, Piia & Karonen, Petri 2002: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. SKS, Helsinki.

Elomaa, Hanna 2001: ”Mikrohistoria johtolankojen jäljillä.” Teoksessa *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*, s. 59–74. Toim. Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit. SKS, Helsinki.

Fast, Jonathan 2008: *Ceremonial Violence. A Psychological Explanation of School Shootings*. The Overlook Press, New York.

Forsström, Sari 1996: *Laittomuuden laitoteilla. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Yliopistopaino, Helsinki.

Frigren, Pirita 2017: ”Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä. Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa.” Kirjassa *Historiantutkimuksen etiikka*, s. 51–70. Toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola. Gaudeamus, Tallinna.

Ginzburg, Carlo 1996: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja mikrohistoriallisesta metodista*. Gaudeamus, Helsinki.

Ginzburg, Carlo 2007: *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. [*Il formaggio e i vermi, Il cosmo di un mugnaio del Cinquecento*, 1976] Yliopistopaino, Helsinki.

Grell, Ole Peter & Cunningham Andrew 2007: *Medicine and Religion in Enlightenment Europe*. Ashgate publishing, England.

Grob, Gerald N., Horwitz, Allan V. 2010: *Diagnosis, Therapy, and Evidence: Conundrums in Modern American Medicine*. Rutgers University Press, England.

Halila, Aimo 1953: *Oulun kaupungin historia II 1721–1809*. Kirjola, Oulu.

Halila, Aimo 1954: *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721–1775*. Kalevan kirjapaino, Oulu.

Heikkinen, Antero 1996: ”Miten tulkita noitavainoja?” kirjassa *Laittomuuden laitoteilla. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*, s. 46–50. Yliopistopaino, Helsinki.

Hemmer, Ragnar 1950: *Suomen oikeushistorian oppikirja I*. WSOY, Porvoo-Helsinki.

Henry, John 2007: ”Psychology and the Laws of Nature: From Souls to the Powers of the Mind in the Scottish Enlightenment.” In *Medicine and Religion in Enlightenment Europe*, p. 243–258. Ole Peter Grell & Andrew Cunningham. University of Cambridge.

Holmberg, Håkon; Eriksson, Jerker A. ja Blomstedt, Yrjö 1959: *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit*. Suomen kihlakunnantuomarien yhdistys, Helsinki.

Howells, John G 1975: *World History of Psychiatry*. Ballière Tindall, London.

Jackson, Mark 2002: *Infanticide. Historical Perspectives on Child Murder and Concealment, 1550–2000*. Ashgate Publishing Limited, England.

Jansson, Arne 1998: *From Swords to Sorrow. Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Jansson, Arne 2004: "Suicidal Murders in Stockholm." *From Sin to Insanity: Suicide in Early Modern Europe*, p. 81–99. Toim. Jeffrey R. Watt, Cornell University Press.

Karonen, Petri 2002: "Moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat." Teoksessa *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*, s. 10–23. Toim. Piia Einonen ja Petri Karonen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Karonen, Petri 2014: *Pohjoinen suurvalta –Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. 4. painos, SKS, Helsinki.

Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria 2004: *Paholainen, noituus ja magia – kristinuskon kääntöpuoli. Pahuuden kuvasto vanhassa maailmassa*. SKS, Tammer-Paino, Tampere.

Keskisarja, Teemu 2006: *Secoituksesta järjettömään luondocappaleiden kanssa. Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.

Kietäväinen-Sirén, Hanna 2015: *Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

Kivivuori, Janne; Aaltonen, Mikko; Näsi, Matti; Suonpää, Karoliina & Danielsson, Petri 2018: *Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa*. Gaudeamus, Tallinna.

Koskelainen, Liisa 1997: "Turun hovioikeuden tuomiokäytäntö 1700-luvulla." Teoksessa *Tie tulkintaan. Heikki Ylikankaan juhlakirja*, s. 86–105. Toim. Koskivirta & Suvioja. WSOY.

Koskivirta, Anu 2001: *Sisäinen vihollinen. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Yliopistopaino, Helsinki.

Koskivirta, Anu 2009: "Parantaja, kuolinsyytutkija ja syyntakeeton murhaaja. Välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa." Kirjassa *Makaaberi ruumis. Mielikuvia kehosta ja kuolemasta*, s. 272–323. Toim. Jari Eilola. Hakapaino, Helsinki.

Koskivirta, Anu & Forsström, Sari 2002: *Manslaughter, Fornication and Sectarianism. Norm-Breaking in Finland and the Baltic Area from Mediaeval to Modern Times*. Gummerus, Saarijärvi.

Koskivirta, Anu & Matikainen, Olli 2019: "Väkivallan ja valtion uhrin – henkirikosten ja kuolemanrangaistuksen historiaa." Kirjassa *Suomalaisen kuoleman historia*, s. 208–246. Toim. Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen ja Kirsi Kanerva. Gaudeamus, Tallinna.

Koskivirta, Anu & Suvioja, Aleksanteri 1997: *Tie tulkintaan. Heikki Ylikankaan juhlakirja*. WSOY, Juva.

Krogh, Tyge 2011: *A Lutheran Plague. Murdering to Die in the Eighteenth Century*. Brill, Leiden.

Laine, Matti 2014: *Kriminologia ja rankaisun sosiologia*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 2., uudistettu laitos, Tietosanoma, Dukatava, Riika.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko 2005: *Rikollisuus ja kriminologia*. Gummerus, Jyväskylä.

Lappalainen, Mirkka 2018: *Pohjoisen noidat. Oikeus ja totuus 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Otava, Helsinki.

Letto-Vanamo, Pia 1991: *Suomen oikeushistorian pääpiirteet*. Gummerus, Jyväskylä.

Letto-Vanamo, Pia 1991: ”Tuomioistuinmenettelyn historiaa – rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin.” Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet*. s. 28–42. Toim. Pia Letto-Vanamo, 1991. Gummerus, Jyväskylä.

Letto-Vanamo, Pia 1995: *Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*. Oikeushistorian julkaisuja 2, Helsingin yliopisto, rikos- ja oikeusprosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki.

Lidman, Satu 2011: *Häpeä! Nöyryyttämisen ja häpeämisen jäljillä*. Atena, Jyväskylä.

Lidman, Satu; Koskivirta, Anu & Eilola Jari 2017: *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Tallinna.

Liikala, Jenni 2005: *Harmittomat hullut ja järjestyksen järkyttäjät. Mielenheikkoihin suhtautuminen sisäsuomalaisen paikallisyhteisön ajatusmaailman kuvaajana 1700-luvun jälkipuoliskolla*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Liliequist, Jonas 1991: *Brott, synd och straff: tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*, Umeå universitet.

Lind, Vera 2004: ”The Suicidal Mind and Body: Examples from Northern Germany.” In *From Sin to Insanity. Suicide in Early Modern Europe*, p. 25–47. Jeffrey R. Watt. Cornell University Press, USA.

Matikainen, Olli 2000: *Rikos historiassa*. Jyväskylän historiallinen arkisto vol 5. Kopijyvä, Jyväskylä.

Matikainen, Olli 2006: ”Mielenvikaisuus ja henkirikos Ruotsi-Suomessa 1800-luvun alkuun saakka.” Kirjassa *Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia psyykkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*, s. 34–51. Toim. Komulainen, Katri. Psykologian tutkimuksia 25, Joensuun yliopisto, Joensuu.

Miettinen, Riikka 2015: *Suicide in Seventeenth-Century Sweden: The Crime and Legal Praxis in the Lower Courts*, University of Tampere.

Miettinen, Riikka 2016: ”Oman käden kautta. Itsemurhan historian merkitys.” Kirjassa *Mitä väliä on historialla?* s. 155–174. Toim. Tiina Miettinen & Raisa Toivo. Tampere University Press, Tampere.

Miettinen, Riikka 2019: "Itsemurha varhaismodernilta ajalta nykypäivään." Kirjassa *Suomalaisen kuoleman historia*, s. 183-207. Toim. Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen ja Kirsi Kanerva. Gaudeamus, Tallinna.

Minois, Georges 1999: *History of Suicide: Voluntary Death in Western Culture*. Kääntänyt Lydia G. Cochrane. The Johns Hopkins University Press.

Murray, Alexander 2000: *Suicide in the Middle Ages. Volume II. The Curse on Self-Murder*. Oxford University Press, the United States.

Moilanen, Mikko 2019: *Suomen pyövelit*. Docendo, Jyväskylä.

Myllykangas, Mikko 2014: *Rappeutuminen, tiedostamaton vai yhteiskunta? Lääketieteellinen itsemurhatutkimus Suomessa vuoteen 1985*. Väitöskirja, Oulun yliopisto. Juvenes, Tampere.

Myllykangas, Mikko 2019: "History of Suicide Prevention in Finland 1860s–2010s." In *Preventing Mental Illness. Mental Health in Historical Perspective*, p. 151–170. Despo Kritsotaki, Vicky Long, Matthew Smith. Palgrave Macmillan.

Nousiainen, Kevät 1993: *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön 'modernille' ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja No 191. Gummerus, Jyväskylä.

Nygård, Toivo 1994: *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1994.

Pajuoja, Jussi 1995: *Väkivalta ja mielentila. Oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 201. Helsinki.

Peltonen, Matti 1996: "Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus." Teoksessa *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja mikrohistoriallisesta metodista*, s. 7–34. *Ginzburg, Carlo 1996*. Gaudeamus, Helsinki.

Peltonen, Matti 1999: *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Helsinki.

Pietikäinen, Petteri 2013: *Hulluuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.

Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995: *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. SKS, Mikkeli.

Qvarsell, Roger 1993: *Utan vett och vilja: om synen på brottslighet och sinnessjukdom*, Stockholm: Carlsson.

Rautelin, Mona 2009: *En förutbestämd sanning. Barnamord och delaktighet I 1700-talets Finland belysta genom kön, Kropp och social kontroll*. Nordprint.

Rimpiläinen, Olavi 1971: *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Pohjois-Karjalan Kirjapaino, Joensuu.

- Robinson, Daniel N 1995: *An Intellectual History of Psychology*. University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Rytkönen, Raili 1978: *Suur-Iin historia 1700–1870*. Kainuun Sanomain Kirjapaino, Kajaani.
- Scull, Andrew 2015: *Madness in Civilization. A Cultural History of Insanity*. Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Silvonen, Jussi 2006: ”Psykologian uuden historian näkökulmia.” Teoksessa *Hulluudesta itsehallintaan*, s. 10–33. Toim. Komulainen, Rätty & Silvonen, Joensuun yliopisto.
- Sirén, Kirsi 1996: ”Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa.” Kirjassa *Laittomuuden laitoteilla*, s. 148–180. Toim. Sari Forrström. Yliopistopaino, Helsinki.
- Stuart, Kathy 2008: ”Suicide by Proxy: The Unintended Consequences of Public Executions in Eighteenth-Century Germany.” In *Central European History Vol. 41, No. 3*, p. 413–445. Cambridge University Press, USA.
- Stuart, Kathy 2016: ”Melancholy Murderers: Suicide by Proxy and the Insanity Defense.” In *Ideas and Cultural Margins in Early Modern Germany: Essays in Honor of H.C. Erik Midelfor*, p. 63–77. Routledge, USA.
- Tuulasvaara, Jaakko 1960: *Suur-Kalajoen historia II*. Keski-Pohjanmaan kirjapaino, Kokkola.
- Vahtola, Jouko 2012: *Suomen historia jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava, Helsinki.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2018: *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Vepsä, Iisa 2009: *Oikeuden hakijat. Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Verkko, Veli 1949: *Lähimmäisen ja oma henki. Sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu, B-sarja, No. 33, Jyväskylä.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 1996: ”Kun hullujenhuoneeseen kerran joutuu, ei poispääsyä enää ole. Mielenheikkous, kehitysvammaisuus ja tartuntavaara 18. vuosisadalla.” Kirjassa *Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina*. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 2, Jyväskylä.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2006: *Paholaisen sota*. Gummerus, Jyväskylä.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2009: *Neljä ruumista*. Gummerus, Jyväskylä.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2010: *Katse Menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. SKS, Hakkapaino, Helsinki.
- Virrannkoski, Pentti 1970. *Tuomiokirjojen käyttö historian tutkimuksessa*. Turun yliopiston Suomen historian laitoksen eripainossarja VI. Turun yliopisto.

Wagner-Prenner, Marianne 2000: *Syyntakeisuus ja mielentila. Rikosoikeudellinen ja empiirinen tutkimus syyntakeisuuden määräytymisestä*. Kauppakaari, Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.

Watt, R. Jeffrey 2004: *From Sin to Insanity. Suicide in Early Modern Europe*. Cornell University Press, USA.

Watt, R. Jeffrey 2004: "Suicide, Gender, and Religion: The Case of Geneva." In *From Sin to Insanity. Suicide in Early Modern Europe*, p. 138–157. Toim. Jeffrey R. Watt. Cornell University Press, USA.

Weber, H. Von 1937: "Selbstmord als Mordmotiv". In *Monatsschrift für Kriminalbiologie und Strafsrechtsreform* 28. München.

Westerlund, A. W., 1923: *Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923*. Elämäkerrallisia ja sukuhistoriallisia muistiinpanoja, Turun kirjapaino ja sanomalehti osakeyhtiö, Turku.

Wormer, Katherine van & Odia, Chick 1999: "The psychology of Suicide-Murder and the Death penalty." In *Journal of Criminal Justice*, vol. 27, p. 361–370.

Wunsch, Sinikka 2010: *Oikeuden tähden. Oikeudenhoitoa Oulun seudulla varhaisvaiheista 2000-luvulle*. Oulun käräjäoikeus, Porvoo.

Ylikangas, Heikki 1976: *Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825*. Otava, Keuruu.

Ylikangas, Heikki 1983: "Olaus Petrin tuomarinohjeet." Kirjassa *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta*. Oikeuden yleistieteiden laitos, Helsingin yliopisto.

Ylikangas, Heikki 1983: *Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana*. WSOY, Porvoo.

Ylikangas, Heikki 1988: *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa*. WSOY, Juva.